

**KUR'ÂN'DA AF KELİMESİ VE AFFETMENİN
ANLAM ALANI**

Hüseyin ŞAHİN

**Yüksek Lisans Tezi
Temel İslam Bilimleri Anabilim Dalı
Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ
2014**

Her Hakkı Saklıdır

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI**

Hüseyin ŞAHİN

KUR'ÂN'DA AF KELİMESİ VE AFFETMENİN ANLAM ALANI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ**

ERZURUM - 2014

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

04.07.2014

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "**KUR'ÂN'DA AF KELİMESİ VE AFFETMENİN ANLAM ALANI**" adlı tezin/raporun tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin/raporumun kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

- Tezimin/Raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.
 Tezim/Raporum sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.
 Tezimin/Raporumun yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin/raporumun tamamı her yerden erişime açılabilir.

04.07.2014

Hüseyin ŞAHİN

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ danışmanlığında, Hüseyin ŞAHİN tarafından hazırlanan bu çalışma 04/07/2014 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Temel İslam Bilimleri (Tefsir) Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

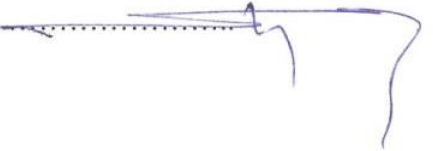
Başkan : Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

İmza:

Jüri Üyesi : Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ

İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. .../.../.....

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
ÖZET.....	IV
ABSTRACT	V
KISALTMALAR DİZİNİ	VI
ÇİZELGELER DİZİNİ	VII
ÖNSÖZ.....	VIII
GİRİŞ	1
I. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ	1
II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI	2
III. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR.....	3

BİRİNCİ BÖLÜM

AF KELİMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

1.1. AF KELİMESİNİN ETİMOLOJİK YAPISI	5
1.2. KUR'ÂN'DA AF KAVRAMININ KULLANIMI	7
1.3. KUR'AN'DA AF ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELER.....	9
1.3.1. “غفر” (Bağışlama) Kelimesi	10
1.3.2. “تاب” (Tevbe) Kelimesi	12
1.3.3. “صفح” (Hoşgörü) Kelimesi	14
1.3.4. “كفر” (Örtmek) Kelimesi	14
1.3.5. “رحم” (Merhamet) Kelimesi	15
1.3.6. “زكى”(Temizlemek/Arındırmak) Kelimesi	16
1.3.7. “بدل” (Değiştirmek) Kelimesi	17
1.4. AF KELİMESİNİN DİĞER KAVRAMLARLA ANLAM İLİŞKİSİ.....	19
1.4.1. Af - İstiğfar İlişkisi	19
1.4.2. Af - Tevbe İlişkisi.....	21
1.4.3. Af - Hoşgörü İlişkisi	24
1.4.4. Af - Rahmet İlişkisi.....	29
1.4.5. Af - Adalet İlişkisi.....	32
1.4.6. Af - Islah İlişkisi.....	35
1.4.7. Af - Dindarlık İlişkisi	37

1.4.8. Af - İman İlişkisi.....	38
1.4.9. Af – Takvâ İlişkisi.....	41
1.4.10. Af - İhsan İlişkisi.....	46
1.4.11 Af – Birr İlişkisi	48

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA AFFIN TEZÂHÜRÜ VE AF ÖRNEKLERİ

2.1. AFFIN TEZAHÜRÜNÜ ENGELLEYEN FAKTÖRLER.....	51
2.1.1. ÖFKE.....	51
2.1.2. KİN	53
2.1.3. İNTİKAM.....	54
2.2. KUR'ÂN'DA İLÂHÎ AF ÖRNEKLERİ	56
2.2.1. PEYGAMBERLERLE İLGİLİ AF ÖRNEKLERİ	56
2.2.1.1. Hz. Âdem (a.s.) ve Eşi'nin Affedilmesi	56
2.2.1.2. Hz. Musa (a.s.)'nın Affedilmesi.....	58
2.2.1.3. Hz. Dâvûd (a.s.)'un Affedilmesi	59
2.2.1.4. Hz. Yunus (a.s.)'un Affedilmesi	61
2.2.1.5. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Affedilmesi	63
2.2.2. SAHABELERLE İLGİLİ AF ÖRNEKLERİ.....	65
2.2.2.1. Uhut Savaşında Peygamberimizin Emrine Uymayanların Affı	66
2.2.2.2. Sahabelerden Gereksiz Soru Soranların Affedilmesi.....	68
2.2.2.3. Sahabelerden Mazeret Dolayısıyla Günah İşleyenlerin Affı.....	70
2.2.2.4. Zihar Yapan Sahabenin Affedilmesi.....	72
2.2.2.5. Çeşitli Musibetlerle İmtihan Edilenlerin Affedilmesi	73
2.2.2.6. İbadette Kusurlu Davranan Sahabelerin Affedilmesi.....	74
2.2.2.7. Tebük Savaşına Katılmayan Üç Sahabenin Affedilmesi.....	78
2.2.3. GEÇMİŞ KAVİMLERLE İLGİLİ AF ÖRNEKLERİ.....	80
2.2.3.1. Buzağıyı Tanrı Edinen İsrailoğullarının Affedilmesi.....	80
2.2.3.2. Kimliği Kesin Olarak Bilinmeyen İnsanların Affedilmesi.....	82
2.3. KUR'ÂN'DA BEŞERÎ (KİŞİSEL) AF ÖRNEKLERİ.....	84
2.3.1. Hz. Yusuf'un Kardeşlerini Affetmesi	84
2.3.2. Hz. Peygamberin Mekke'nin Fethinde Düşmanlarını Affetmesi	87

2.3.3. Ailede Eşin ve Çocukların Kusurlarını Affetme.....	88
SONUÇ.....	91
BİBLİYOGRAFYA	94
ÖZGEÇMİŞ.....	102

ÖZET

YÜKSEK LİSANS TEZİ

KUR'AN'DA AF KELİMESİ VE AFFETMENİN ANLAM ALANI

Hüseyin ŞAHİN

Tez Danışmanı: Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ

2014, 102 Sayfa

Jüri: Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ (Danışman)

Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE

Prof.Dr. Osman GÜRBÜZ

Bu çalışmamız, ilahî ve evrensel özellik taşıyan kutsal kitabımız Kur'an'da af kelimesi ve affetmenin anlam alanını tahlil etmeyi amaçlamaktadır.

Bağışlama kavramı temelde, dinlerin ve felsefenin ilgi alanına girmektedir. Bağışlama, dinlerin ilgi alanı bağlamında irdelendiğinde bir insanın ilahi bir varlık tarafından hangi koşullarda, niçin ve nasıl bağışlanacağı yönüyle ele alınmaktadır. Diğer yandan, daha çok felsefe ve psikolojinin ilgi alanına giren bağışlama ise bir bireyin kendisini incitmiş başka bir bireyi bağışlaması anlamı itibariyle ahlâkla bağlantılı olarak ele alınmaktadır.

Bağışlamak hıncın (kin) zıddıdır. Af, korku veya çekingenlikten dolayı değil, gücü yettiği halde cezalandırmayan kimsenin ortaya koyduğu erdemli bir davranıştır. Elinden bir şey gelmeyenin, intikamdan vazgeçmesi tam olarak af sayılmaz.

Anahtar Kelimeler: Affetme, Bağışlanma, İntikam, Kin (Hınc)

ABSTRACT**MASTER THESIS****THE WORD FORGIVENESS IN QUR'ÂN AND THE SEMANTIC FIELD OF FORGIVENESS****Hüseyin ŞAHİN****Advisor: Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ****2014, Page: 102****Jury: Asst. Yrd. Doç.Dr. Hasan YILMAZ (Advisor)
Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE
Prof.Dr. Osman GÜRBÜZ**

This study of us is intended to analyze the word forgiveness in Qur'ân and the semantic field of forgiveness.

In the basic, the concept of forgiving is more related to interest of the philosophy and religions. In the context of religions, forgiving is undertaken in perspective of why, how and in which situations a person will be excused by the God. On the other hand, in the context of philosophy and psychology, forgiving is undertaken related wit morality. In the meaning of person's excusing the other one who has hurted him.

Forgiving is the contrast of revenge (hate). Forgiving is a virtuous behaviour of a man, not because be is afraid and ashamed, but because he doesn't punish although he is strong enough. It can not be said the act of forsaking the revenge of someone who doesn't have any cahance as forgiving.

Key Words: Forgiving, Excuse, Revenge, Hate.

KISALTMALAR DİZİNİ

a.s.	: Aleyhisselam
AÜHF	: Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi
b.	: Bin (Oğul)
bkz.	: Bakınız
c.c.	: Celle Celalühü
çev.	: Çeviri
DİA.	: Diyanet İslam Ansiklopedisi
DİB.	: Diyanet İşleri Başkanlığı
F.	: Fakülte
H.z.	: Hazreti
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
MÜİF	: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Nşr.	: Neşriyat
Ö.	: Ölüm
s.	: Sayfa
TDV.	: Türkiye Diyanet Vakfı
Thk.	: Tahkik
tsz.	: Tarihsiz
Ü.	: Üniversite
vb.	: Ve benzeri
vd.	: Ve diğerleri
Yay.	: Yayınları

ÇİZELGELER DİZİNİ

Çizelge 1.2. Kur'an'da “عفا” Fiili ve Türevlerinin Sûrelere Göre Dağılımı.....3

ÖNSÖZ

İslam medeniyetinin bugüne kadar tarih sahnesinde yer almış uygarlıklara nispetle, “insancıl olma” karakteri bakımından tarihte derin izler bıraktığı konusunda hiçbir şüphe yoktur. İslam medeniyetini diğer uygarlıklardan ayırt eden temel unsurlardan biri de Kur’âni ve Nebevî öğretiler ışığında oluşturduğu Af ve Hoşgörü kültürüdür. Af ve Hoşgörünün, insanî ilişkilerde getirdiği yapıcı, iyileştirici, uzlaştırıcı ve barıştırıcı etkisi oldukça fazladır.

Müşterek hayatımızda bazı kaidelere uymak sosyal huzur ve sükûnun temini açısından önemlidir. Asrımız insanlarını çekişmeye sürükleyen nedenlerden biri de tahammülsüzlük ve kin eksenli oluşan duygulardır. Bu nedenle biz insanların günümüzde en muhtaç olduğu ahlaki kazanımlardan biri hiç şüphesiz af ve hoşgörü’dür. Çalışmamızda ilâhi bir vasıf olarak nitelendirilen affetme olgusunun anlam alanını inceleyerek affediciliğin insan hayatında tatbikini kolaylaştıran yöntem ve ilkeleri ortaya koyduk.

Çalışmamız iki ana bölümden oluşmaktadır. Af Kelimesinin kavramsal çerçevesini belirlemeye çalıştığımız birinci bölümde, felsefi ve ahlaki bir terim olan af kelimesinin semantik yapısı ve Kur’an’daki kullanımı üzerinde durulmuştur. Bu bölümde af kelimesinin daha iyi anlaşılmasına katkı sağlayacağı düşüncesiyle affetme anlamında kullanılan diğer kelimeler ile af kelimesiyle yakınsal ilişkileri olan kavramlarla anlamsal ilişkilerine yer verilerek vahiy sürecinde bu kavramın kazandığı anlamsal gelişim süreci ve affetmenin mahiyeti, sınırları, uygulanabilirliği, bireysel ve toplumsal kazanımları konusunda genel ilke ve esaslar tespit edilmeye çalışılmıştır. İkinci bölümde Kur’ân ışığında af kelimesinin anlamsal alanını genişletmek maksadıyla affin tezahürünü engelleyen unsurlara ve Kur’ân’da zikredilen af örneklerine yer vermeye çalıştık.

Çalışmayı hazırlarken konunun belirlenmesinde ve araştırma aşamasında içten destek ve tavsiyelerini aldığım danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Hasan YILMAZ’a şükranlarımı arz ederim. Ayrıca yardımlarını esirgemeyen Prof. Dr. Veysel GÜLLÜCE, Prof. Dr. Osman GÜRBÜZ hocalarıma ve ders aşamasında kendilerinden faydalandığım tüm hocalarıma teşekkürlerimi sunarım.

GİRİŞ

I. ARAŞTIRMANIN AMAÇ VE ÖNEMİ

Kur'ân, son ilahî kutsal kitap olması itibariyle tüm insanlığa gönderilen iki dünya mutluluğunun yollarını göstermeyi amaç edinen rehber bir kitaptır. Bu sebeple Kur'ân, insanlığın menfaatine olan hususları emir ve tavsiye ederken, zararlı olan şeyleri de nehyetmiştir. Çünkü bazı ameller Kur'ân'ın insanlık için hedeflediği ufuklara ulaştırmaya engelleyici niteliktedir.

Kur'ân'ın rehberliğinden faydalanmak, onu anlama çabasıyla doğru orantılıdır. Bu durumun farkına varan müslümanlar, daha Kur'ân'ın nüzûlundan itibaren bu yolda büyük gayretlerin var olduğu çalışmaların içinde yer almışlardır. Bu hareket metodu aynı zamanda ilahî emrin gereğidir.

Kur'an mesajlarını insanlara ulaştırırken bazı anahtar kavramları araç edinmiştir. Değişik türevleriyle de olsa, bu kavramların sık sık Kur'ân'ın farklı ayetlerinde tekrar edildiğini görmekteyiz. Şüphesiz bu vurgular, önemlidir ve sebepsiz değildir. İlk bakışta bir kavramın tek bir anlamı olduğu ve zikredildiği her yerde aynı anlamın kastedildiği zannedilebilir; ancak bu Kur'ân kültürüne vakıf olduğunda durumun böyle olmadığı rahatlıkla müşahede edilir. Buna göre bazı kavramlar kullanıldıkları yere göre farklı anlamlar kazanabilmektedir. Bu durum, bir taraftan Kur'ân ayetlerinde var olan anlam zenginliğine işaret ederken, diğer taraftan da okuyucuların dikkatini canlı tutmak amaçlanmıştır.

Bu Kur'ânî kavramlardan biri de af kelimesidir. Bu kavramın ve türevlerinin Kur'ân'da geçtiği her yerde anlam bütünlüğü çerçevesinde farklı anlamlarda kullanılmıştır. Çünkü Kur'ân'da bazen aynı lafızlı kelimeler birden çok anlamda kullanılmakta ve içinde yer aldığı bağlamda değişik anlamlar kazanmaktadır. Bundan dolayı bu çalışmamızdaki amacımız, Kur'an'ın bütünlüğü çerçevesinde af kelimesinin semantik analizini yaparak anlam alanını genişletmek ve böylece Kur'ân'ı anlama çabasına mütevâzi bir katkı sağlamaktır.

II. ARAŞTIRMANIN METODU VE KAYNAKLARI

Her şeyden önce yaptığımız bu çalışma bir kavram çalışmasıdır. Bu tür çalışmalarda ele alınan kavramın önce etimolojik kökeninin tespit edilmesi, daha sonra semantik tahlilinin yapılması gerekmektedir. Zira kelimenin tarihsel süreç içerisinde kazandığı yerel ya da kültürel anlamlarının ortaya çıkarılması ve bir takım anlamsal farklılaşmaların olup olmadığının bilinebilmesi etimolojik ve semantik tahlillerle mümkün olabilmektedir.

Bu kapsamda metod olarak önce af kelimesinin semantik yapısı çerçevesinde lügat ve terim anlamlarının tespit edilmesine, bunun yanı sıra söz konusu kelimenin Kur'ân bütünlüğü çerçevesinde kazandığı anlamların ortaya konulmasına çalışılmıştır. Ayrıca af kelimesi ile anlamsal ilişkisi olan diğer bazı kelimeler de incelenmiş, bu yolla af kelimesinin boyutları ilişkili olduğu diğer kavramlar yardımıyla tanıtılmaya çalışılmıştır.

Çalışmamızın ilk başvuru kaynaklarını, matbu olarak el altında kolayca ulaşılabilecek temel Arapça lügatler oluşturmuştur. Bunlar içerisinde İbn Manzûr'un *Lisânü'l Arab'ını*, Firûzabadi'nin *Kâmûsu'l-Muhît'ini* sayabiliriz.

Daha sonra kelimenin Kur'ân'daki şekli, anlamsal ve kavramsal kullanımları, hangi ayette ne anlamda kullanıldığı belirlenmeye çalışılmıştır. Bunu yaparken de öncelikle Meâni'l Kur'an ve Ğaribu'l Kur'an gibi Kur'an lügatlerinden ve temel tefsir kaynaklarından faydalanılmıştır. Böylece ikinci temel kaynaklarımız Ğaribu'l Kur'an ve üçüncü olarak da klasik ve modern tefsir eserleri olmuştur. Rağib el-İsfehâni'nin *Müfredât'ı*, Taberî'nin *Cami'ul-beyân'ı*, Zemahşeri'nin *el-Keşşâf'ı*, Râzi'nin *et-Tefsiru'l-Kebîr'i*, Kurtubi'nin *el-Cami' li ahkâmi'l Kur'ân'ı*, İbn Kesîr'in *Tefsiru'l Kur'ân'ı*, Firuzâbâdi'nin *Besâiru Zevî't-Temyîz'i*, Reşid Rıza'nın *Tefsiru'l Menar'ı*, Âlûsî'nin *Rûhu'l Meânî'si*, M.Hamdi Yazır'ın *Hak Dini Kur'ân Dili* ve İbn Âşûr'un *et-Tahrîr ve't Tenvîr'i* gibi eserler en fazla müracaat ettiğimiz kaynaklar olmuştur. Bunlardan ayrı olarak Hadis ve İslam Tarihi kaynaklarına da yeri geldikçe müracaat edilmiş olup, özellikle konu ile ilgili gerek ansiklopedi, gerek makale ve gerekse kavramsal düzeyde yapılan çalışmalardan da istifade edilmiştir.

Böylece ilk kaynaklarda yer alan görüş ve beyanlarla çağdaş müfessir ve yorumcuların görüş ve beyanları bir arada verilmek suretiyle, müfessirlerin yaşadığı

dönemin ekonomik, sosyal ve kültürel şartlarının Kur'ân yorumuna etkisine, af kelimesinin tarihi süreç içerisinde kazandığı anlamsal bakış açıları ortaya konulmaya çalışılmıştır.

III. ÖNCEKİ ÇALIŞMALAR

Yaptığımız araştırma neticesinde akademik düzeyde bu konuyla ilgili yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Bu bağlamda bu konuda yapılmış çağdaş bazı çalışmalardan bahsedilmesi gerekmektedir. Bu çalışmalara örnek olarak şunları gösterebiliriz:

1. Tarık ŞAHİN, *Kur'ân'da Af*, Sivas 2001, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi:

Bu çalışmada Af kavramının kavramsal boyutu ön planda tutularak işlenmeye çalışılmıştır. İkinci olarak "Allah'ın affetmesi" konusu; af isteyen insan çerçevesinden ele alınmaya çalışılmıştır.

2. Resul DİLSİZ, *Kur'ân'da Af Kavramı*, İstanbul 1994, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi:

Bu çalışmanın giriş bölümünde Af kavramının etimolojik açıklaması yapılmaya çalışılmıştır. Birinci, ikinci ve üçüncü bölümde ise, Kelam ilmi ışığında af kavramının nispet edildiği Allah ve insan açısından affetme konusu incelenmeye çalışılmıştır.

3. Ömer ASLAN, *Kur'an ve Hoşgörü*, Kayseri 2002, Yayınlanmamış Doktora Tezi:

Bu çalışmanın birinci bölümünde Hoşgörünün Kavramsal Çerçevesi çizilmeye çalışılmıştır. İkinci Bölümde Kur'ân'a göre Hoşgörünün ilkeleri belirlenmeye çalışılmıştır. Son Olarak üçüncü bölümde Kur'an'da Hoşgörü'nün tezahürleri ortaya konulmaya çalışılmıştır.

4. Ahmet Müjdecı, *Kelâmî Açıdan Allah'ın Affı*, Konya 2007, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi:

Bu çalışmada Allah'ın Affı, Kelamcılarının bakış açısı çerçevesinde tahlil edilerek af kavramının mahiyeti ve keyfiyeti tahlil edilmeye çalışılmıştır.

5. Ebru TAYSI, *İkili İlişkilerde Bağışlama: İlişki Kalitesi ve Yüklemelerin Rolü*, Ankara 2007, Yayınlanmamış Doktora Tezi:

Bu çalışmada Din Psikolojisi açısından Bağışlama kavramı incelenmeye çalışılmıştır. Birinci bölümde Bağışlama kavramının tarihçesi ile bağışlamayı açıklayan ekollerle ilgili bilgi verilmiş, ikinci bölümde ise, Türkiye'de yapılan bağışlama ilgili çalışmalara yer verilmiştir.

6. Murat KARAKAYA, *Kur'ân'da Af ve Azab Kavramları*, Kahramanmaraş 2009, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi:

Bu çalışmada Kur'an'da yer alan Af ve Azab kavramları ekseninde Allah'ın Affetmesi konusu incelenmeye çalışılmıştır.

Yukarıda adı geçen akademik çalışmalardan farklı olarak çalışmamızda af kelimesinin semantik tahlili yapılarak Kur'ân'ın bütünlüğü çerçevesinde diğer kavramlarla anlamsal ilişkilerini irdeleyerek affetmenin mahiyeti, sınırları, uygulanabilirliği, bireysel ve toplumsal kazanımları konusunda genel ilke ve esasları ortaya koyduk. Daha sonra Kur'ân'da affin tezahürünü engelleyen unsurlar ile murad-ı ilahiyeye ters bir amel yaptıktan sonra tevbe edip akabinde affedildiği bildirilen kimselerle ilgili af örnekleri sunularak af kelimesinin anlam alanı genişletmeye çalıştık.

BİRİNCİ BÖLÜM

AF KELİMESİNİN KAVRAMSAL ÇERÇEVESİ

Kur’ân’da yer alan kavramların anlam çerçevesini en isabetli bir şekilde ortaya koyabilmek için onların aslı olan kelimenin Arap lisanındaki anlamlarını tespit etmek gerekir. Bunun için vahiy öncesi Arapça’ya kadar irdelenmelidir. Zira Kur’ân bu ortamda nazil olmaya başlamıştır. İlk dönem lügatleri ve şiirleri bu konularla ilgili olarak bir takım malzeme sunmaktadırlar. Bu nedenle Kur’ân kelimelerinin tahlili bu noktadan başlarsa daha isabetli bir yöntem olmuş olur. Kur’ân bir kelimeyi normal bir kelime olarak kullanması yanında ona değişik anlamlar yükleyerek; anlam alanını genişleterek veya daraltarak yeni bir kavram olarak takdim eder. İşte asıl olarak çözümlenmesi gereken nokta burasıdır. Bu gerçekleştirilebildiği oranda Kur’ân daha sağlıklı bir yorum ortamına kavuşmuş olacaktır. Belirlediğimiz bu esaslar çerçevesinde çalışmamızın esas kavramı olarak af olgusunu incelemeye onun temel anlamlarını tespit ederek başlayacağız.

1.1. AF KELİMESİNİN ETİMOLOJİK YAPISI

“Af ” kelimesinin Arapça’da kullanıldığı anlam ve alanlara bakarak affetme eyleminin içeriği hakkında fikir edinebiliriz. Bu kelimenin kökeni Arapça olup kelimenin kök harfleri afeve (عَفَوَ)’dir. Rağıb el-İsfahâni’ye göre af, bir şeyi almaya kastetmektir. Bu anlam kelimenin çeşitli kullanım yerlerinden elde edilmiştir. “عَفَا” ve “إِعْتَفَا” yani yanındakini almak üzere kastetti. “عَفَتِ الرِّيحُ الدَّارَ” yani, rüzgâr evin izini silmeye yöneldi. Araplar eskiyen ev için “عَفَتِ الدَّارَ” derler¹ Bu ifade ince nükte içerir. Şöyle ki, eskiyen ev eski güzellik görüntülerini kaybetmiş âdetâ zaman güzelliklerini almıştır. Affin yüce Allah’a isnat edilmesi de bu nükteden dolaydır. Sanki yüce Allah kulu ile ilgilenerek onun yanındaki günahları alıyor ve onu günahsız bırakıyor.

¹ Ebu’l Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahâni, *el-Müfredât fi Ğarîb’il Kur’an*, (4.Baskı), Thk. M.S. Kilanî, Da’ru’l Marife, Beyrut 1961, s. 339.

Af kelimesi “عَنْ” harf-i cer’i, “لِ” harf-i cer’i, “مِنْ” ve “عَلَى” harf-i cer’i ile birlikte kullanılmaktadır. Arapça’da sülasi(üç harfli) mücerred üzerine harf eklenen (mezid) fiillerin kalıplarından olan if’al, ifti’al ve istif’al vezninde kullanılmaktadır².

“Afâ”, çoğaldılar, arttılar anlamındadır. Bitkiler, ağaçlar ve saçlar çoğalıp uzadıkları zaman “عَفَا النَّبْتُ وَالشَّعْرُ” denir. “عَافِي” uzun saç demektir. Bol kıllı deve hakkında “نَاقَةٌ ذَاتُ عِفَاءٍ” ifadesi kullanılır. Otlanmadığı için bol ve gür otların bulunduğu araziye “أَرْضٌ عَافِيَةٌ” nitelemesi yapılır. Yine bol etli deveden “نَاقَةٌ عَافِيَةٌ” diye söz edilir. “عَفَا” , ilimde çoğalmayı da anlatır. Bir kimsenin diğerinden fazla bilgi sahibi olduğunu anlatırken, “عَفَا فُلَانٌ عَلَى فُلَانٍ فِي الْعِلْمِ” denir.³

Af kelimesinin hastalık ve benzer sıkıntılardan, belâ ve musibetlerden uzak olma anlamını ihtiva eder. Affetme eylemi öncesinde bireyin içine düşebileceği gerilimlerden ve psikolojik hastalıklardan, affetme sonrası uzak kalabileceğine işaret eder.⁴ Af kelimesi bu bağlamda kişinin hakkından vazgeçmesi, özveri göstererek kişisel menfaatlerinden ferâğat etmesi olarak değerlendirilir.

“Afâ ” kelimesi maddi anlamda iyilikte bulunma, malı bağışlama durumunda “عَفْوْتُ لِفُلَانٍ بِمَالِي” denir. Bu anlamda “ el-Afv”, iyilikte bulunmayı ifade eder.“el-Afv” sıkıntıya girmeden, zorlanmadan yapılan iyiliktir. Sorunsuz elde edilen şey de bu kelimeyle anlatılır. Yine “el-afv”, malın en helal ve meşru olanıdır. Ayrıca her şeyin en hayırlısı ve en değerlisi hakkında da bu kelime kullanılır.⁵

Af kavramı ahlâki bir kavram olmakla beraber aynı zamanda hukukî bir kavramdır. Eski hukukumuzla ilgili kitaplarda, dini metinlerimizde yer alan hatta bugünkü konuşma dilimizde sık sık kullanılan “hibe” sözcüğünün yeni hukuk dilimizde karşılığı “Af” kelimesinin anlam karşılıklarından biri olan “bağışlama”dır. Eskiden bu anlamda bir mal bağışlayan kimseye “vahib”, bağışlanan mala “mevhub” ve kendisine bir mal bağışlanan kimseye de “mevhubunleh” denirdi.⁶

² Abdullah bin Abdurrahman bin Akîl, *Şerhu İbn Akîl*, Müessesetu Sicilli’l-Arab, Kahire 1980, IV, 260-261.

³ Cemaluddin Muhammed bin Mükerrrem bin Manzûr, *Lisânu’l Arab*, Dâru’l Fikr, Beyrut 1997, XV/72-79; Ahmed bin Yusuf es-Semîn el-Halebî, *Umdetu’l Huffâz fî Tefsiri Eşrefi’l –Elfâz*, Âlemü’l Kütüb, Beyrut 1993, III, 118.

⁴ Abdurrahman Kasapoğlu, “Kur’an’da Affetme Olgusu (İnsanların Birbirlerini Affetmeleri)”, *Diyanet İlmî Dergi*, 43 (4), s. 11.

⁵ İbn Manzûr, XV, 72-79; Muhammed bin Yakub el-Fîrûzâbâdî, *el-Kamusu’l –Muhit*, Müessesetu’r-Risale, Beyrut 1991, IV, 80; Muhammed Ali bin Ali bin Muhammed et-Tehânevî, *Keşşâfu Istulâhâti’l-Fünun*, Dâru’l-Kütübi’l İlmiyye, Beyrut 1998, III, 369.

⁶ Abdulkadir Şener, “Dinî ve Hukukî Açısından Bağışlama Üzerine Sohbet”, *Ankara Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1982/25, s. 229.

Sonuç olarak af kavramının arap dilindeki sözlük anlamlarının kullanımının şu şekilde olduğu görülmektedir. Bunlar;

- 1- Bir şeyi almaya kastetmek, silmek, yok etmek,
- 2- Artmak ve çoğalmak,
- 3- Bağışlamak, hakkından feragat etmek, sorumluluktan kurtulmak,
- 4- Hastalık ve benzeri sıkıntılardan, bela ve musibetlerden uzak olma,
- 5- Maddi anlamda iyilikte bulunma, bağışlama (hibe),

1.2. KUR'ÂN'DA AF KAVRAMININ KULLANIMI

Kur'ân-ı Kerim af konusuna geniş yer vermiş ve af kavramını isim, fiil ve sıfatlarıyla birlikte çeşitli kalıplarda zikretmiştir. “عفا” fiilinin masdarı olan “العفو” kelimesi Kur'ân'da, birinde “fazlalık” diğeriinde “bağışlama” manasında olmak üzere iki ayette geçmektedir.⁷ Af, beş ayette Allah'a nispet edilerek “عفو”, bir ayette insanlara sıfatı olarak “العافين” şeklinde, yirmi yedi ayette de çeşitli fiil kalıplarında kullanılmıştır.⁸

Af kavramının daha iyi anlaşılması amacıyla Kur'ân'da ayetlerde kullanım şekillerini ve anlamlarını göstermek amacıyla aşağıdaki tabloları vermemiz yerinde olacaktır.

Çizelge 1.2. Kur'ân'da “عفا” Fiili ve Türevlerinin Surelere Göre Dağılımı

	KELİME KALIBI	KUR'ÂN'DA KULLANIŞ ŞEKLİ	MANASI	SURE ADI VE AYET NO	YAPISAL KULLANIM ŞEKLİ
1	عَفَا	وَعَفَا عَنْكُمْ	Affetti.	Bakara, 2/187	Fiil
2	عَفَا	وَلَقَدْ عَفَا عَنْكُمْ	Affetti.	Âl-i İmran, 3/152	Fiil
3	عَفَا	وَلَقَدْ عَفَا اللَّهُ عَنْهُمْ	Affetti.	Âl-i İmran, 3/155	Fiil
4	عَفَا	عَفَا اللَّهُ عَمَّا سَلَفَ	Affetti.	Maide, 5/95	Fiil
5	عَفَا	عَفَا اللَّهُ عَنْهَا	Affetti.	Maide, 5/101	Fiil
6	عَفَا	عَفَا اللَّهُ عَنْكَ	Affetti.	Tevbe, 9/43	Fiil
7	عَفَا	فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ	Affederse.	Şûrâ, 42/40	Fiil
8	عَفَوْا	حَتَّىٰ عَفَوْا	Çoğaldılar.	A'râf, 7/95	Fiil

⁷ Bkz. Bakara:2/219; A'râf:7/199.

⁸ Mustafa Çağrıç, “Af” mad., *DİA*, TDV. Yay., İstanbul 1988, I, 394.

9	عَفَوْنَا	ثُمَّ عَفَوْنَا عَنْكُمْ	Affettik.	Bakara, 2/52	Fiil
10	عَفَوْنَا	فَعَفَوْنَا عَنْ ذَلِكَ	Affettik.	Nisâ, 4/153	Fiil
11	عَفَى	فَمَنْ عَفَى لَهُ مِنْ أَخِيهِ	Affedilirse.	Bakara, 2/178	Fiil
12	يَعْفُو	أَوْ يَعْفُو	Affeder.	Bakara, 2/237	Fiil
13	يَعْفُو	عَسَى اللَّهُ أَنْ يَعْفُو عَنْهُمْ	Affeder.	Nisa, 4/99	Fiil
14	عَفْوًا	وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ	Affediyor.	Maide, 5/15	Fiil
15	يَعْفُو	وَيَعْفُوا عَنِ السَّيِّئَاتِ	Affederler.	Şûrâ, 42/25	Fiil
16	يَعْفُو	وَيَعْفُوا عَنْ كَثِيرٍ	Affederler	Şûrâ, 42/30	Fiil
17	يَعْفُو	وَيَعْفُ عَنْ كَثِيرٍ	Affeder.	Şûrâ, 42/34	Fiil
18	يَعْفُونَ	إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ	Affetmeniz.	Bakara, 2/237	Fiil
19	يَعْفُونَ	وَلِيَعْفُوا وَلِيَصْفَحُوا	Affetsinler.	Nûr, 24/22	Fiil
20	تَعْفُونَ	وَأَنْ تَعْفُوا أَقْرَبَ لِلتَّقْوَى	Affetmesi.	Bakara, 2/237	Fiil
21	تَعْفُونَ	أَوْ تَعْفُوا عَنْ سُوءٍ	Affederseniz.	Nisâ, 4/149	Fiil
22	تَعْفُونَ	وَأَنْ تَعْفُوا وَتَصْفَحُوا	Affederseniz.	Teğâbun, 64/14	Fiil
23	نَعْفُو	وَأَنْ نَعْفَ عَنْ طَائِفَةٍ	Affetsek bile.	Tevbe, 9/66	Fiil
24	اعْفُ	وَاعْفُ عَنَّا	Affet.	Bakara, 2/286	Fiil
25	اعْفُ	فَاعْفُ عَنْهُمْ	Affet.	Âl-i İmran, 3/152	Fiil
26	اعْفُ	فَاعْفُ عَنْهُمْ	Affet.	Maide, 5/13	Fiil
27	اعْفُوا	فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا	Affediniz.	Bakara, 2/109	Fiil
28	عَفْوًا	قُلْ الْعَفْوُ	İhtiyaç fazlası olanı.	Bakara, 2/219	İsim
29	عَفْوًا	خُذْ الْعَفْوُ	Kolay olanı.	Â'râf, 7/199	İsim
30	الْعَافِينَ	وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ	Affedenler.	Âl-i İmran, 3/134	İsim
31	عَفْوًا	إِنْ اللَّهُ كَانَ عَفْوًا غَفُورًا	Affedici.	Nisâ, 4/43	İsim
32	عَفْوًا	وَكَانَ اللَّهُ عَفْوًا غَفُورًا	Affedici.	Nisâ, 4/99	İsim
33	عَفْوًا	فَإِنَّ اللَّهَ كَانَ عَفْوًا قَدِيرًا	Affedici	Nisâ, 4/149	İsim
34	عَفْوًا	إِنَّ اللَّهَ لَعَفْوٌ غَفُورٌ	Affedici.	Hacc, 22/60	İsim
35	عَفْوًا	وَإِنَّ اللَّهَ لَعَفْوٌ غَفُورٌ	Affedici.	Mücadele 58/2	İsim

“عفا” kelimesi, türevleriyle birlikte otuz beş yerde yer almaktadır. Bunlardan; 9'u Bakara, 4'ü Âl-i İmrân, 6'sı Nisâ.4'ü Mâide, 2'si A'râf, 2'si Tevbe, l'i Hacc, l'i Nûr, 4'ü Şûra, l'i Mücâdele ve l'i de Tegâbun suresinde bulunmakta olup muhtelif anlamlarda kullanılmaktadır.

Mesela; Nisâ suresinin 43.ayetinde geçen “عفو” kelimesi, dini emirleri yerine getirmede ortaya çıkan zorlukları kolaylaştırmak;⁹ Tevbe suresinin 43.ayetinde geçen “عفا” kelimesi “dua” cümlesi içerisinde,¹⁰ Bakara suresinin 219. ayetinde geçen “العفو” kelimesi “ihtiyaç fazlası”;¹¹ A'râf suresinin 95. ayetinde geçen “عفا” fiili de “çoğalma” anlamında kullanılmıştır.¹² Kur'an'da “عفو” kelimesi, Allah'ın bir sıfatı olarak olarak zikredilmekle beraber insanlara da nispet edilmektedir. İnsanın affedici olmasını takva ehlinin bir özelliği¹³ ve imanın gereği olan erdemli bir davranış olduğu vurgulanmaktadır.¹⁴

1.3. KUR'ÂN'DA AF ANLAMINDA KULLANILAN KELİMELER

Af kelimesi Kur'ân'da kullanıldığı anlamlar itibariyle tek bir kelimeyle ifade edilemeyecek kadar çok boyutlu niteliğe sahiptir. Kur'ân'da af anlamını karşılayan ve birbirleriyle bir yönden ilişkili olan pek çok kelime bulunmaktadır. Bu kavramlar; عفا, غفر, رحم, زكى, كفر, صفح, بدل, تاب, fiilleri ve bu fiillerden türetilen çekimleridir.

Bu kavramlardan biri olan “عفا” kelimesinin etimolojik tahlilini ve Kur'ân'da kullanım şekillerini daha önceden incelediğimiz için diğer kavramları ele almaya çalışacağız.

⁹ Ebu'l Fidâ İsmail bin Kesir, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, Müessesetu'l Kütubi's-Sakafiyye, Beyrut 1996, I, 506; Ahmet Mustafa el-Merâği, *Tefsiru'l Merâği*, Matbuâtu Mustafa, Mısır 1973, V, 49; Mahmud b. Ömer ez-Zemahşeri, *el-Keşşaf an Hakâiki Gavâmidi't-Te'vil ve Uyûni'l-Ekavil Fi Vucuhi't-Te'vil*, Meketebetü'l-A'bikan, Riyad 1998, I, 529; Fahrudin er-Râzî, *et-Tefsiru'l Kebir*, Dâru'l Kutubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990, X, 114; Muhammed b. Ahmed el-Kurtûbi, *el-Câmi' li Ahkami'l-Kur'an*, Dâru'l Hadis, Kahire 1985, V, 24.

¹⁰ Muhammed Hüseyin et-Tabâtabâi, *el-Mizan fi Tefsiru'l Kur'an*, el-Müessesetü'l-Alemi li'l-Matbuat, Beyrut 1973, X, 284.

¹¹ ez-Zemahşeri, I, 360.

¹² ez-Zemahşeri, I, 360; er Râzî, VI, 51; el-Beydâvi, *Envaru't-Tenzil ve Esraru't-Te'vil*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996, III, 20.

¹³ Bkz. Bakara:2/237.

¹⁴ Hüseyin Avni Çelik, “Affin Kur'ân-ı Kerim'deki Yeri”, *Atatürk Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1995/12, s. 108.

1.3.1. “غفر” (Bağışlama) Kelimesi

“غفر” kelimesinin kök anlamı, bir şeyi örtmek, sarmak, etrafını kaplamaktır. “الغفر” kelimesi, kirden korunmak amacıyla bir şeyi giydirmektir. Kendisiyle örtülen her elbiseye “غفر” denir. Ayrıca “الغفر” kelimesi kendisiyle örtülen şeyi ifade eder. “اغفر ثوبك في الوعاء” ifadesi “ elbiseni –siyah renge-boya! .” anlamındadır. Burada siyah renge boya kiri örter. “اغفروا هذا الامر بغفرته” ifadesi, bir işin gerektiği şekilde örtülmesini isteyen bir emir cümlesidir. Beyazlaşan saçları boya ile örtmek de “غفر” fiiliyle anlatılır. “اعفرت الارض” ifadesi, bir yerde bitkinin yetiştiğini anlatır.¹⁵

“الغافر”, boyun, yüz ve başta bulunan kıl ve saçtır. Bu kelimenin anlamının kısa, küçük tüy olduğu da rivayet edilmiştir. Kulaktaki kıllardan “الغفيرة” diye bahsedilir.

“جمع الغفير” ifadesi, topluluk halinde değerli bir insan grubunun gelişini ifade eder. “الغفيرة”, çokluk, fazlalık anlamındadır. “الغفير” kalabalık insan topluluğunu ifade eden bir kelimedir.¹⁶

Bir işin gerektiği şekliyle düzeltilip yoluna koyulması, “غفر” kökünden gelen fiillerle anlatılır. Hastalığın ya da yaranın nüksetmesi, depresmesi halinde “عفر المرريض والجرح” denir.¹⁷

Görünürde bir şeye aldırmmamak, ama gerçekte aldırmmak, Câsiye14.ayetinde olduğu gibi “غفر” fiiliyle anlatılır.¹⁸

“الغفر” ve “المغفرة” kelimeleri günahları örtmek ve affetmek manasına gelir. “الغفران” ve “المغفرة” ifadeleri Allah’ın bir sıfatı olarak, O’nun kullarını azaba uğramaktan kurtarmasıdır. Yüce Allah’ın sıfatı olarak kullanılan mübalağa vezinleri “العفور” ve “العفار” , kulların günahlarını örten, hatalarını görmezden gelen anlamındadır.¹⁹

Sonuç olarak “غفر” kelimesinin arap dilindeki sözlük anlamlarının kullanımı şu şekilde olduğu görülmektedir. Bunlar;

1-Elbisenin örtülmesi, elbisedeki kirin örtülmesi,

2-Saç ve kıl gibi dokuların bedenın bazı yerlerini kaplaması,

¹⁵ el-İsfahânî, s. 362; İbn Manzûr, V, 25-27; el-Fîrûzâbâdî, IV, 136; el-Halebî, III, 200.

¹⁶ İbn Manzur, V, 27.

¹⁷ İbn Manzur, V, 26-27.

¹⁸ el-Fîrûzâbâdî, IV, 136; el-Halebî, III, 201.

¹⁹ el-İsfahânî, s. 362; el-Fîrûzâbâdî, IV, 136; İbn Manzur, V, 25.

isimler “غفور عزيز” şeklinde dereceleme, bazen “غفور غفور” şeklinde dengeleme, bazen de “غفور غفور” şeklinde desteklediği görülmektedir.²³

Kur'an ayetleri incelendiğinde “عفا” ve “غفر” kelimeleri anlamca birbirlerine yakın olduğu görülür. “عفا” kelimesi hem insana hem de Allah'a nispet edilmesine rağmen “غفر” kelimesi sadece Allah'a nispet edilmektedir. Örneğin; غفر الله لك (Allah seni affetsin) denildiği halde غفر زيد لك (Zeyd sana mağfiret etsin.) denilmez. Yani mağfiret etmek sadece Allah'a mahsus bir fiildir.

1.3.2. “تاب (Tevbe) Kelimesi

“تاب” fiili sözlükte “geri dönme, pişman olma, vazgeçme” vb. anlamlarına gelir. “توب” günaha sebebiyet veren işi en güzel şekilde terk etmektir. Bu özür dilemenin en etkili yoludur. Çünkü özür dileme durumunda olan kimse, ya ben yapmadım, ya şundan dolayı yaptım, ya da yanlış yaptım, artık kötü işten vazgeçtim der. Bunun dördüncüsü yoktur. İşte tevbe, günahlardan arınmanın en son merhalesidir.²⁴

Istılâhi anlamda tevbe ise, insanın işlediği günahını itiraf edip pişman olması, günahı terk edip Allah'a yönelmesi ve O'ndan kötülüğü ve işlediği günahı affedip bağışlamasını dilemesi ve O'na yalvarması demektir.²⁵

“التائب” kelimesi hem tövbe eden için hem de tövbeyi kabul eden için kullanılır.²⁶ Tövbe, kula nispet edildiği zaman, geçici olan günah halini terk edip düzgün hale (salah) dönmek, Allah'a nispet edildiği zaman geçici olan gazap (kızgınlık) halinden af (bağışlama) haline dönmek demektir.

“تاب” fiili K.Kerim'de farklı anlamlarda kullanılmaktadır. Bu anlamlar “تاب” fiilinin geçiş yaptığı harfe göre değişir.

a) تاب harf-i cer ile birlikte kullanıldığında “bağışlamak, tövbeyi kabul etmek” anlamında kullanılmıştır.

ثم تاب عليهم ليتوبوا (Bunun üzerine Allah onların tövbelerini kabul etti ki, tövbe etsinler.)²⁷

²³ Suat Yıldırım, *Kur'an'da Ulûhiyet*, Kayıhan Yay., İstanbul 1987, s.158.

²⁴ Hüseyin Avni Çelik, s.118.

²⁵ Sadık Kılıç, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yay., Konya 1984, s.376.

²⁶ el-İsfahânî, s.83.

²⁷ Tövbe, 9/118.

فتاب عليكم انه هو التواب الرحيم (Allah tövbelerinizi kabul etmiştir, Çünkü O, tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.)²⁸

b) الی harf-i cer ile birlikte kullanıldığında “geri dönmek” ve “yönelmek” anlamlarında kullanılmıştır.

فتوبوا الى بارئكم (Yaratıcınıza tevbe ederek yönelin.)²⁹

افلا يتوبون الى الله ويستغفرونه (Hala Allah’a tövbe ederek dönüp (yönelip) O’ndan af dilemiyorlar mı?)³⁰

c) “تاب” fiili, Kur’an-ı Kerim’de bazen tek başına yani harf-i cer almadan kullanılmıştır.

الا الذين تابوا واصلحوا وبينوا (Ancak tövbe edenler, ıslah olanlar ve gerçeği açıklayanlar müstesna.)³¹

“تاب” fiili, Kur’an-ı Kerim’de 12 sûre içerisinde zikredilmekte ve muhtelif çekimleriyle; 4’ü Bakara, 1’i Mâide, 7’si Tevbe, 1’i Taha, 1’i Mücadele, 1’i Müzzemmil, 4’ü Nisâ, 2’si Ahzab, 1’i Mü’min, 1’i Nûr, 1’i Hucûrat, 1’i Nasr olmak üzere toplam 25 defa zikredilmektedir.

Bağışlama manasına gelen “تاب” fiili, Kur’an’da mazi, müzâri, emir ve masdar kalıplarında geldiği gibi mübalağa vezninde olan “تواب” şeklinde de gelmiştir.³² “تواب” kelimesi Kur’an’da on bir defa zikredilir. Bu kelime Nasr suresinin 3.ayetinde tek başına, Nûr suresinin 10.ayetinde Allah’ın Hakîm ismiyle, diğerlerinde de Rahim ismiyle zikredilmiştir.³³

Allah’ın “تواب” isminin, Rahîm ve Hakîm isimleriyle birlikte zikredilmesi; Allah’ın tevbeyi kabul ederek cezayı kaldırmasına ve rahmetine işaret eder. Yine Hakîm ismiyle birlikte zikredilmesi Allah’ın bağışlamasında hikmete aykırılığın olmamasını düşündürmektedir.³⁴

²⁸ Bakara, 2/54.

²⁹ Bakara,2/54.

³⁰ Mâide,5/74.

³¹ Bakara,2/160.

³² Hüseyin Avni Çelik, s. 119.

³³ Kadir Polater, *Kur’an’da Rahmet Kavramı*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997, s.74.

³⁴ er-Râzi, III, 22.

Sonuç olarak Tevbe, insanın Allah'ın emir ve yasaklarına karşı geldikten sonra imanın gereği olarak günahının çirkinliğini kabul etmek ve itirafta bulunmak suretiyle günah öncesi haline dönmenin adıdır.³⁵

1.3.3. “صفح” (Hoşgörü) Kelimesi

“صفح” kelimesi; kınamayı/azarlamayı terk etmek, günahından yüz çevirmek, barışmak, geri dönmek, tokalaşmak, selamlamak, terk etmek ve başa kakmamak manalarına gelmektedir.³⁶

“صفح” kelimesi, bir şeyin eni ve yanını anlamına gelir. “صفحة الوجه” yüzün yanını, “صفحة الحجر” taşın eni denir.³⁷ Süt vermekten kaçınan koyun için “صفحت الشاة” ifadesi kullanılır. Aynı zamanda her şekilde bir kişinin su ihtiyacını karşılayan kişi hakkında “صفح الرجل” ifadesi kullanılır.³⁸

“صفح” fiili, “عفا” fiilinden daha mübalağalıdır. Yani anlam itibarıyla daha derin bir anlama sahiptir. Kimi zaman insan affeder, fakat safh (başına kakmamak) etmez. Kur'ân-ı Kerim'de “فاصفح الجميل” (Şimdi sen güzel bir müsamaha ile hareket et.)³⁹ âyetiyle “صفح” kelimesinin bağışlamanın içselleştirilmesi istenmiştir. Safh kavramı, kişinin intikam, öfke, ve kınamayı terk ederek samimi ve içten bir bağışlama veya barışma anlamında kullanılmaktadır.⁴⁰

“صفح” fiili, 7 sûrede 8 defa zikredilmekte, Teğabün sûresinin 14. ayeti hariç diğer ayetlerde emir kalıbıyla kullanılmaktadır.

Sonuç olarak “صفح” fiili, kişide var olan cömertlik duygusunun harekete geçirilerek intikam ve öfke gibi olumsuz duygulardan sıyrılıp içten yapılan bağışlama eylemidir. Bu yönüyle “عفا” fiilinden daha kapsamlı bir kavramdır.

1.3.4. “كفر” (Örtmek) Kelimesi

“كفر”, “Ke-Fe-Ra” fiil kökünden mastar olup, lügatte “bir şeyi örtmek” demektir. Bu anlamıyla Gecenin şahısları örtme/gizleme özelliği ve çiftçinin tohumu

³⁵ Ali Ünal, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Beyan Yay., İstanbul 1986, s.495.

³⁶ el-İsfahânî, s.486; İbn Manzur, II, 515.

³⁷ el-İsfahânî, s.486.

³⁸ İbn Manzur, II, 515; el-Firûzabâdi, III, 422.

³⁹ Hicr, 15/85.

⁴⁰ Bkz. Şihâbuddîn Mahmud el-Alûsî, *Rûhu'l-Meâni Fi Tefsiri'l Kur'an'il Azim ve's-Sebil Mesâni*, Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Ârâbi, Beyrût 1985, I, 562 ; el-Merâği, I, 191.

toprağa gizlemesinden dolayı “كافر”(Kâfir) ismiyle nitelendirilir. “كافر” (Kâfûr) ismi ise, ağaçta meyvenin üzerini örten kabuk/kapçık demektir. “كالكرم اذ نادى من ”الكافور” (Henüz kabuktan çıkmış üzüm gibi) ifadesi kullanılır.⁴¹ Ayrıca kalça etine “كافرة” (Kâfire), bazı ibadetler ve tövbe de bir takım günahları örttüğünden “كفارة”(Keffare) denilmiştir.

“كفران”(Küfran) kelimesi genel olarak nimeti inkâr etmek, nankörlük yapmakta kullanılırken, “كفر” (Küfr) ise; din konusunda kullanılır. Allah’a ve O’ndan gelen herhangi bir şeye yönelen “örtme, gizleme, tanımama” eylemi “küfr” kavramının kapsamı içindedir. “كفور” (Küfûr) kalıbına gelince, bu her ikisi için de kullanılır.⁴²

“تكفير” (Tekfir) kelimesi ise, bir şeyi, hiç bir şey yapılmamış gibi örtmek, kapamaktır. Bunun aslının da, kâfirlik ve nankörlüğü örtmek olduğunu söylemek doğrudur. Nitekim aynı ölçüde gelen تميمض ve تقذية العين ifadeleri gibidir. Birincisi hastalığın yok olması, ikincisi de gözdeki çapağın alınmasıdır.

“كفر” fiili, Kur’ân-ı Kerim’de (تفعيل) vezninde “عن” harf-i cer’i ile birlikte kullanıldığında “afv” ifade etmektedir. “لاكفرن عنهم سيئاتهم” (Onların günahlarını elbette örteceğim.)⁴³ âyeti örnek gösterilebilir.

Bu şekliyle Kur’ân’da 11 sûre içerisinde zikredilmekte ve muhtelif çekimleriyle; 1’i Bakara, 2’si Al-i İmran, 2’si Mâide, 1’i Enfâl, 1’i Ankebût, 1’i Zümer, 1’i Muhammed (Kıtal), 1’i Fetih 1’i Teğabün, 1’i Talak, 1’i Tahrim olmak üzere toplam 13 defa zikredilmektedir.

1.3.5. “رحم” (Merhamet) Kelimesi

رحم kelimesi, kadının döl yatağına denir. Aynı rahimden çıkanlar arasındaki yakınlığı ifade için de “ruhm” kullanılır.⁴⁴

“رحمة” kelimesi, rahmet edilene iyilik yapmayı gerektiren bir rikkat (duyarlılık) olarak ifade edilir. Bu kelime, bazen sadece rikkat, bazen de rikkatten

⁴¹ el-İsfahânî, s.458.

⁴² el-İsfahânî, s.458.

⁴³ Âl-i İmran, 3/195.

⁴⁴ Kehf, 18/81.

soyutlanmış ihsan anlamında kullanılmaktadır. Örneğin; “رحم الله فلان” (Allah falan kişiye rahmet etsin.)⁴⁵

Allah, zâtına ve elçilerine itaat eden kullarını imana muvaffak kılmış olup hem bu dünyada hem de ahirette adaletin gereği olarak rahmetiyle muamele edecektir. Kâfirlere ise dünyada rahmetin ve adaletin gereği olarak yaptıklarının karşılığını verecektir. Bu bakımdan, azap da mükâfat da adalete bürünmüş rahmetinin sonucudur.⁴⁶

“رحيم” ve “رحمان” kalıpları tıpkı ندمان ve نديم kalıpları gibidir. “رحمان” ismi, Allah’tan başkası için kullanılmaz. Çünkü bu kelimenin anlamı sadece O’nun için söz konusu olabilir. Zira her şeyi rahmetiyle kuşatan O’dur.⁴⁷

Kur’ân-ı Kerim’de “رحمة” (Rahmet) ve türevlerinin çoğunlukla “مغفرة” (Mağfiret) ve türevleriyle beraber zikredilmesi afv konusunda önemli bir husustur.

Kur’an’da “رحيم” ve “الغفور” isimleri 71 yerde birlikte zikredilmiştir. Bunların 6’sı Bakara, 3’ü Âl-ilmrân, 8’i Nisâ, 5’i Mâide, 3’ü En’âm, 2’i A’râf, 2’i Enfâl, 5’i Tevbe, 1’i Yûnus, 1’i Hûd, 3’ü Yûsuf, 1’i Hicr, 4’ü Nahl, 4’ü Nur, 2’si Furkân, 1’i Neml, 1’i Kasas, 5’i Ahzâb, 1’i Sebe’, 1’i Zümer, 1’iFussilet, 1’i Şûra, 1’i Ahkâf, 1’i Feth, 2’si Hucurât, 1’i Hadîd, 1’i Mücâdele, 2’si Mümtehine, 1’i Teğâbun, 1’i Tahrîm ve 1’i de Müzzemmil suresinde geçmektedir.

Ayrıca Kur’an’da “رحيم” kelimesi, “تواب” kelimesi ile 9 yerde beraber zikredilmiştir. Bunlardan 4’ü Bakara, 2’si Nisâ, 2’si Tevbe ve 1’i de Hucurât suresinde geçmektedir.⁴⁸

Sonuç olarak “Rahmet” kavramı insana nisbet edildiğinde incelik, Allah’a nisbet edildiğinde ihsan anlamına gelmektedir. Kâinattaki her yaratılış O’nun rahmetinin bir eseridir.

1.3.6. “زكى” (Temizlemek/Arındırmak) Kelimesi

“زكى” (Ze-Ka) kelimesi, artma ve bereketlenme anlamlarına gelir. Ürün bereketlenip çoğaldığında “زكا الزرع” ifadesi kullanılır.⁴⁹

⁴⁵ el-İsfahânî, s.194.

⁴⁶ Bkz. Ünal, s.481.

⁴⁷ el-İsfahânî, s.194.

⁴⁸ Bkz. Hüseyin Avni Çelik, s.124.

⁴⁹ el-İsfahânî, s.237.

“زكى” kelimesinden türetilen “زكاة” (Zekât) kelimesi ise, Allah’ın bereketlendirmesinden gelen nema, artış ve temizliktir. Bu, dünyevî ve uhrevî işler hakkında kullanılmaktadır. “Zekât” aynı zamanda zengin Müslümanların, Allah’ın hakkı olarak fakirler için ayırdıkları paydır. “Zekât” ibadetiyle mallarını bereketlendirmeyi ve nefislerini tezkiye etmeyi arzu ederler.⁵⁰

“زكى” fiili, Kur’ân-ı Kerim’de (تفعيل) ve “تفعل” vezninde kullanıldığında “temizleme, arınma, paklama, temize çıkarma” anlamlarına gelir. “ولكن الله يزكى من يشاء” (Ancak Allah dilediğini temize çıkarır.)⁵¹ âyeti örnek gösterilebilir.

Bu vezin kalıplarıyla Kur’ân’da 14 sure içerisinde zikredilmekte, muhtelif çekimleriyle; 3’ü Bakara, 2’si Âl-i İmran, 2’si Nisa, 1’i Tevbe, 1’i Tâhâ, 2’si Nûr, 2’si Fâtır, 1’i Necm, 1’i Cuma, 1’i Nâzi’ât, 2’si Abese, 1’i A’lâ, 1’i Şems, 1’i Leyl olmak üzere toplam 21 defa zikredilmektedir.

Kur’ân’da afv kelimesiyle benzer anlamları çağrıştıran Tezkiye kavramı, insanın nefisini temize çıkarması (tezkiye-i nefis), Allah’ın kullarını temize çıkarması ve Peygamberlerin insanların nefislerini tezkiye etmesi anlamlarında kullanılmaktadır. Ayrıca İnsanı tezkiye (temize çıkarma) edenin öncelikle Allah olduğu ifade edilmektedir.⁵² Allah (c.c.) insana gitmesi gereken yolu göstermiş, doğru yolda nasıl gideceğini açıkça belirtmiş; ayrıca hem hak hem de batıl olan yolda gidebilme imkânı sağlayarak insan iradesini serbest bırakmıştır. Eğer insan nefisine ilham edilen fücra girmez, nefisini takva üzere tezkiye ederse Allah katında kurtuluşa eren kimselerden olur.⁵³

1.3.7. “بدل” (Değiştirmek) Kelimesi

“بدل” (Be-De-Le) fiili, “ابدال و تبدل و استبدال” kalıplarında “bir şeyi kaldırıp, yerine başka bir şeyi koymak” veya “bir şeyin kendinde değişiklik yapmak” demektir.⁵⁴

“تبدل” (Tebdil), bir şeyin kendinde değişiklik yapmak ve aslını korumak anlamı açısından “tağyîr” kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.⁵⁵

⁵⁰ Bkz. Rûm, 30/39; Leyl, 92/18.

⁵¹ Nûr, 24/21.

⁵² Bkz. Nisa,4/49.

⁵³ Bkz. Ünal, s.455-456.

⁵⁴ el-İsfahânî, s.39.

⁵⁵ Ünal, s.89.

Kur'ân'da “بدال” (Be-De-Le) fiili, “استبدال” (Be-De-Le) fiili, “ابدال و تبدل و تبدل و استبدال” vezinleriyle 22 sure içerisinde zikredilmekte ve muhtelif çekimleriyle; 6'sı Bakara, 3'ü Nisâ, 2'si En'am, 2'si A'râf, 1'i Tevbe, 1'i Yunus, 2'si İbrahim, 1'i Nahl, 2'si Kehf, 1'i Nûr, 1'i Furkan, 4'ü Ahzâb, 1'i Sebe', 1'i Fâtır, 1'i Muhammed, 2'si Fetih, 1'i Kâf, 1'i Vâkıa, 1'i Tahrim, 1'i Kalem, 1'i Me'aric, 2'si İnsan olmak üzere toplam 38 defa zikredilmektedir.

Kur'ân'da “Tebdil” kavramının “afv” kavramıyla eş anlamlı olarak kullanıldığı ayet Furkan suresinin 70.ayetidir. Bu ayette Yüce Allah “فَأُولَٰئِكَ يُبَدِّلُ اللَّهُ سَيِّئَاتِهِمْ حَسَنَاتٍ” (وَكَانَ اللَّهُ غَفُورًا رَّحِيمًا) (İşte onların, Allah günahlarını sevaba çevirir. Ve Allah, Gafur'dur (günahları sevaba çevirendir), Rahîm'dir. (rahmet nuru gönderendir)) buyurmaktadır. Bu ayette Allah'ın tövbe edip Salih amellerde bulunanların önceden işledikleri kötülükleri iptal edip veya bağışlayıp, iyiliklerini hesaba katacağı belirtilmektedir.

İyi Amellerin ve iyiliklerin kötü amelleri ve kötülükleri gidermesi olan “Tebdil” kavramını Kur'ân ayetleri ışığında şöyle anlamalıyız :⁵⁶

a) Kötülüğün iyiliğe dönüşmesi, tövbenin kabul edilmesi ve halin düzelmesi anlamına gelir. Dolayısıyla kul tövbe ettiği zaman inkârın yerini iman, isyanın yerini itaat, kötülüğün yerini iyilik alır.

b) Tövbe sebebiyle günahlar tamamen silinir, ayrıca tövbe etmek ibadet olduğu için sevap verilir.

c) Tövbe sebebiyle ceza gider, mükâfat gelir.

⁵⁶ Bkz. Karagöz, s.284-285.

1.4. AF KELİMESİNİN DİĞER KAVRAMLARLA ANLAMSAL İLİŞKİSİ

Kavramları kesin çizgilerle birbirinden ayırt etmenin zor olduğu herkes tarafından bilinmektedir. Bu bağlamda, affetmenin anlamsal olarak yakın ilişkileri olan “İstiğfâr, Tevbe, Hoşgörü, Rahmet, Adalet, Sulh, Dindârlık, İman, Takvâ, İhsan ve Birr” kavramları ile ilişkisini irdelemeye çalışacağız.

1.4.1. Af - İstiğfar İlişkisi

İstiğfar; Müslüman bir kimsenin kul olarak kendini Allah’ın azâmeti karşısında bir yere koyması, Allah (c.c.)’in bütün mülkün sahibi olduğunu idrak etmesi demektir. Kul Allah’ın herhangi emrine muhalif hareket ederse günah kazanır. Bu durumda kulun yapması gereken eylem, hatasını anlayıp Allah’a yönelmesidir. Bu bağlamda kulun Allah’a istiğfar etmesi, ilâhi bir emirdir. Çünkü; Kur’ân-ı Kerim’de “*وَاسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ إِنَّ رَبِّي رَحِيمٌ وَدُودٌ*” (*Ve Rabbinizin mağfiretini isteyin (dileyin). Sonra O'na (Resûl veya mürişid önünde) tövbe edin. Muhakkak ki benim Rabbin, rahmet eden (rahmet nuru gönderen) dir, vedûd'dur.*)⁵⁷ âyeti, istiğfar etmenin imanın ve ahlakın gereği olduğu anlaşılmaktadır.

İstiğfar, kulun Allah’a karşı işlemiş olduğu günahlardan dolayı af dilemesi olup dille yapılan bir eylemdir. Bu bağlamda aynı anlamda kullanılan tevbeden farklıdır. Çünkü tevbe, geçmişte olan günahından nedamet duyup, gelecekte yapmaktan sakınmaya azmetmek olması itibariyle kalbî eylemdir.

Kur’ân’da, mağfiret dileme ve bağışlanma istemi, müşrikliği ve isyankârlığı bırakarak Allah'a dönme ve bilinç yenileme şartına bağlanmaktadır.⁵⁸ Bu konuyla ilgili olarak Kur’an’da “*وَأَنْ اسْتَغْفِرُوا رَبَّكُمْ ثُمَّ تُوبُوا إِلَيْهِ يُمَتِّعْكُمْ مَتَاعًا حَسَنًا إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَيُؤْتِ كُلَّ ذِي فَضْلٍ فَضْلَهُ وَإِنْ تَوَلَّوْا فَإِنِّي أَخَافُ عَلَيْكُمْ عَذَابَ يَوْمٍ كَبِيرٍ*” (*Ve Rabbinizden mağfiret istemeniz, sonra O'na tövbe etmeniz, belirlenmiş bir zamana kadar sizi güzel bir meta ile geçindirmesi ve her fazl sahibine, fazlını vermesi içindir. Ve eğer (geri) dönerseniz o*

⁵⁷ Hud, 11/90.

⁵⁸ Bkz. Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur’an(Gerekeçeli Meal-Tefsir)*, Düşün Yayıncılık, İstanbul 2009, s.396.

zaman ben, büyük günün azabının sizin üzerinize olmasından korkarım.)⁵⁹ âyeti örnek verilebilir.

Bu âyet-i kerime tefsirlerde; istiğfarın, iman ve sâlih amel ile olacağı, O'nun bağışlama isteğine de tövbe ile birlikte tevessül etmek, tevbe ile varmak lazım geldiği; şirk ve isyanda, taşkınlıkta ısrarın hayattan güzel yararlanmaya engel olduğu ve manevi huzurdan mahrum bıraktığı, iman ve amel-i salih ehli olanların ne kadar sıkıntı çekseler, ne kadar ibtilâlara uğrasalar dahi gönüllerinin huzur içinde olduğu; günahkâr ve isyankâr bir kişinin, istiğfar ettiği zaman vicdanının büyük huzura kavuşacağı şeklinde izah edilmektedir.⁶⁰

Kur'ân'da istiğfar ile ilgili olarak ortaya konan ilkelerden birisi de Müslüman bir kimsenin, Allah'tan kimler için mağfiret talebinde bulunacağı, kimler için bulunamayacağı konusunda ortaya koyduğu esaslardır. Kur'ân'da bu konuyla ilgili olarak;

“فَاعْلَمْ أَنَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا اللَّهُ وَاسْتَغْفِرْ لِذَنْبِكَ وَلِلْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مُتَقَلَّبَكُمْ وَمَثْوَاكُمْ”

(Bu durumda Allah'tan başka İlâh olmadığını bil ve kendi günahların için, mü'min erkekler ve mü'min kadınlar için mağfiret dile. Ve Allah, sizin dönüşünüzü ve sizin yurduyunuzu bilir.)⁶¹ âyetinde Müslüman bir kimsenin hem kendi günahı için, hem de Mü'min erkekler ve kadınlar için mağfiret isteyebileceği, nerede dolaşıp nerede karar kılacağımızı Allah'ın bildiğini, bundan dolayı da olmuş veya olması mümkün her günaha istiğfar etmemiz gerektiği vurgulanmaktadır.⁶²

مَا كَانَ لِلنَّبِيِّ وَالَّذِينَ آمَنُوا أَنْ يَسْتَغْفِرُوا لِلْمُشْرِكِينَ وَلَوْ كَانُوا أُولِي قُرْبَىٰ مِنْ بَعْدِ مَا تَبَيَّنَ لَهُمْ أَنَّهُمْ أَصْحَابُ الْجَحِيمِ (Bir nebînin ve iman eden kimselerin, müşrikler için, cehennem ehli oldukları onlara açıkça belli olduktan sonra yakınları bile olsa mağfiret dilemeleri olmaz.)⁶³ âyeti ise adeta yukarıda zikredilen ayetin bir tamamlayıcısı niteliğindedir. Bu âyette, İslam'da beşeri münasebetlerde inanç bağı kesildiği zaman tüm yakınlıkların hiçbir değeri olmadığı vurgulanmaktadır.

Bazı Müslümanlar müşrik olan babaları için yüce Allah'tan bağışlanma dilemiş ve gidip Peygamberimizden -salât ve selâm üzerine olsun- onlar için Allah'tan af dilemesini istemişlerdi. Bunun üzerine inen bu âyet, onların müşrik babaları için

⁵⁹ Hûd, 11/3.

⁶⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, His Matbaacılık, İstanbul 1970, IV, 2752-2753.

⁶¹ Muhammed, 47/19.

⁶² Yazır, VI, 4389.

⁶³ Tevbe, 9/113.

bağışlanma isteyişlerinin kan yakınlığına olan ilgilerinden kaynaklandığını, yüce Allah'a olan bu bağın gözetilmediğini ortaya koymuştur.⁶⁴

Bu âyetle ilgili olarak Cumhur, yani bütün tefsir âlimleri, bu âyetin Ebu Talib hakkında nazil olduğunu nakletmişlerdir ki, bunun dayanağı da Said b. Müseyyeb, Zührî, Amr b. Dinar ve Ma'mer'den gelen bir rivayettir. Bu rivayetlere göre, bu âyetler ya Mekke'de nazil olmuş, ya da bu âyetlerin nüzulüne kadar senelerce Hz. Peygamber istiğfara devam etmiş demek olur ki, bunun ikisi de dış görünüşüyle akla uzak ihtimaller olarak görülmektedir. Bazı rivayetlerde de, bu âyetin Mekke fethinden sonra Hz. Peygamber'in, annesi Âmine'nin kabrini ziyaret edip ona istiğfar etmek istemesi dolayısıyla nazil olduğu kaydedilmiştir. Bazıları da bunun yukarıda söz konusu edilen, "Onlara yetmiş kere istiğfar etsen de Allah onları affetmeyecektir"⁶⁵ âyeti ile ilgili olarak nazil olduğunu söylemiştir. Abdullah b. Abbas'tan gelen bir rivayete göre; bir kısım müminler "Hz. İbrahim'in babasına istiğfar ettiği gibi biz de ölmüşlerimize istiğfar edelim." demişlerdi, bu sebeple nazil oldu diye söylenmiştir. Bazı âlimler burada istiğfardan maksat namazdır, demişler. Gerçi cenaze namazı da ölü hakkında bir istiğfardır, fakat mağfiret istemek demek olan istiğfar, namazdan daha geniş ve daha genel anlamlıdır.⁶⁶

Sonuç olarak, Müslüman, insan olması dolayısıyla yanılıp hata edebilir, günaha düşebilir. Önemli olan günaha ısrar etmemek ve Allah (c.c.)'a istiğfar etmektir. Böyle yapmak imanın ve ahlâkın gereğidir. İstiğfar ahlakını kazanmak için, Müslüman her hata ve günahından sonra derhal pişman olmalı, bundan dolayı nefis muhasebesi yapmalıdır.

1.4.2. Af - Tevbe İlişkisi

"Tevbe", sözlükte, dönmek, vazgeçmek, terk etmek, ayrılmak anlamlarına gelmektedir.⁶⁷ Din ıstılahında ise, insanın işlediği günahı itiraf edip pişman olması, günahı terk edip Allah'a yönelmesi ve O'ndan kötülüğü ve işlediği günahı affedip bağışlamasını dilemesi ve O'na yalvarması demektir.⁶⁸

⁶⁴ Seyyid Kutup, *fi Zilali'l Kur'an*, Çev. İ.H. Şengüller vd., Birleşik Yay., İstanbul 1972, VII, 426.

⁶⁵ Bkz. Tevbe, 9/80.

⁶⁶ Yazır, IV, 2595.

⁶⁷ el-İsfahânî, s.83; Hüseyin Avni Çelik, s.118.

⁶⁸ Kılıç, s.376.

“Tevbe”, kişinin şirk, küfür ve nifaktan imana, batıldan hakka, yanlıştan doğruya, isyandan itaate, gûnahtan ve hatadan sevaba yönelmesi, arızî olan günah halini bırakıp aslî olan kurtuluşa dönmesidir. Bu itibarla tevbe, imanın ilk makamı ve hak yolculuğun başlangıç noktasıdır.⁶⁹

Tevbe, yalnızca yapılan bir hatadan dolayı pişmanlık duyup, Allah (c.c.)’tan af dileme değil, aynı zamanda sürekli dua ve istiğfar ederek temizlenme gayretidir. Allah’a başvuru ve O’na dönme kulluğudur.⁷⁰ Bu bakımdan Kur’ân mü’minlere “ ثُمَّ تَابَ عَلَيْهِمْ لِيَتُوبُوا إِنَّ اللَّهَ هُوَ التَّوَّابُ الرَّحِيمُ ” (Sonra da Allah, onları tövbeğe olmaya muvaffak kıldı da tevbelerini kabul buyurdu.)⁷¹ âyeti ile bu yönelişi haber vermektedir.

Tevbe’nin nitelikleri ile ilgili olarak Hz.Sıddîk’i Ekber şu altı özelliğe dikkat çekmiştir: Günaha pişmanlık, farzları yerine getirme, her türlü zulümden sakınma, düşmanlarla helalleşmek, bir daha geri dönmemeye azmetmek, nefsi Allah’a itaat ettirmek ve ona günahların tadını tattırdığı gibi itaatin acısını da tattırmaktır.⁷²

Kur’ân’da tevbe etmemeyi, insanın kendi Yaratıcısı’nın muradını ve nefsinin kusurunu iyi bilmemeye ve zalim bir kul olmaya bağlamaktadır. Bu konuyla ilgili olarak şu ayeti, “وَمَنْ لَّمْ يَتُبْ فَأُولَئِكَ هُمُ الظَّالِمُونَ” (Tevbe etmeyenler, işte onlar, zalimlerdir.)⁷³ zikretmektedir.

Dinimiz, tevbe ve istiğfarı Allah ile kul arasında cereyan eden bir olay olarak görür. Müslüman, hiçbir yardımcı ve aracıya ihtiyaç duymadan Allah’a tevbe ve istiğfarda bulunabilir. Çünkü Cenab- ı Allah, küfür ve inattan dönüp kendisine yönelen ve tevbe eden kullarını bağışlar onları esirger.⁷⁴

Kur’ân’da Allah (c.c.), tevbe eden kimseyle ilgi olarak üç önemli hasletten bahsetmiştir:

1. Kur’ân’da “إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ التَّوَّابِينَ وَيُحِبُّ الْمُتَطَهِّرِينَ” (Allah tevbe edenleri ve temizlenenleri sever.) ayeti zikredilmektedir.

2. Arş’in çevresindekiler ve onu taşıyanlar yani meleklerin tevbe eden kullar için Allah’a istiğfarda bulunurlar. Bununla ilgili olarak ayette, “الَّذِينَ يَحْمِلُونَ

⁶⁹ Karagöz, s.252.

⁷⁰ Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed el-Gazâlî, *İhya-u Ulumu’-d-Din*, Çev. A. Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 1974,

⁷¹ Tevbe, 9/118.

⁷² Yazır, IV, 2635-2640.

⁷³ Hucûrat, 49/11.

⁷⁴ M.Mahmud Hicazî, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, İst. tsz., IV, 299.

geçerli değildir. Tevbe işi daha önce söylediğimiz gibi kalbi bir eylem olması sebebiyle bir süreç içerisinde ortaya çıkan bir işittir. Yani tevbe insanın yaşadığı müddetçe olacak işittir. Hayat bağının kopacağına anlaşıldığı an iş işten geçmiştir. Allah (c.c.) katında bu şekildeki pişmanlığın hiçbir değeri yoktur. Bu konuyla ilgili olarak Kur’ân-ı Kerim’de Yüce Allah şöyle buyuruyor:

“وَلَيْسَتِ التَّوْبَةُ لِلَّذِينَ يَعْمَلُونَ السَّيِّئَاتِ حَتَّىٰ إِذَا حَضَرَ أَحَدَهُمُ الْمَوْتُ قَالَ إِنِّي تُبْتُ الْآنَ وَلَا الَّذِينَ يَمُوتُونَ وَهُمْ “*“Ve onlardan birine (kendilerine) ölüm gelinceye kadar seyyiat işleyenlerden (kötülük yapanlardan), “Gerçekten ben, şimdi tövbe ettim.” diyen birinin tevbesi, tevbe değildir. Ve kâfir olarak ölenlerin tevbesi de (tevbe değildir). İşte onlar, onlar için “elim azap” hazırladık.”*⁸⁰

Tevbenin niteliklerinden üçüncüsü ise, tevbenin, insanın yalnız kendi nefsi için geçerli olduğudur. İstiğfar gibi, hem kendisi hem de başkasının nefsi için yapılamaz. Bu konuyla ilgili olarak Kur’ân’da, “رَبَّنَا اغْفِرْ لِي وَلِوَالِدَيَّ وَلِلْمُؤْمِنِينَ يَوْمَ يَقُومُ الْحِسَابُ” (*Rabbimiz! Hesap görülecek günde, beni, ana babamı ve inananları bağışla.*)⁸¹ buyurulmaktadır.

Netice itibariyle tevbe; Allah ile kul arasında cereyan eden bir olay olup kulun Allah’ın azametine sığınarak kulluk bilincinin gereği olarak hatasının farkına varması, pişmanlık duyması ve istiğfar ile bunu Allah’ın takdirine sunmasıdır.

1.4.3. Af - Hoşgörü İlişkisi

Hoşgörü, sözlükte, anlayışla karşılayıp hoş görmek, insanlar arası münasebetlerde orta yolu takip etmek, sert ve katı hükümlü olmamak, karşılıklı ilişkilerde kolaylık, kendi düşünce ve inançlarına zıt düşünce ve inançları hoş görme, dengeli olma, farklı olan bir şeye sabır gösterip katlanma, müsamaha ve tolerans gibi anlamlara gelir.⁸²

Hoşgörü Arapçada tesâmüh ve semâha kelimesiyle ifade edilmekte olup Türkçede kullandığımız müsamaha kelimesi bu kelimedenden gelmiştir.⁸³ Kolaylık

⁸⁰ Nîsa, 4/18.

⁸¹ İbrahim, 14/41.

⁸² Bkz. İlhan Ayverdi, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006, II, 1239; Mehmet Doğan, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yay., İstanbul 1996, I, 385; Ömer Aslan, *Kur’an ve Hoşgörü*, İlahiyat Yay., Ankara 2005, s.21.

⁸³ Mustafa Çağrı, “Müsamaha” mad., *DİA*, 32 (1), TDV. Yay., İstanbul 2004, 71.

göstermek, yumuşak davranmak, hatayı görmezden gelmek⁸⁴, aldırış etmemek ve savsaklamak⁸⁵ manasındadır.

Batı dillerinde ise hoşgörü, tolerans kelimesiyle ifade edilir ki, Lâtince tolerare kelimesinden türemiştir. Dayanmak, tahammül etmek, katlanmak, hazmetmek, devam ettirmek, izin vermek gibi anlamlara gelir.⁸⁶

Tesamuh ve semaha kavramları birlikte ahlaki terim olarak insanlara yükümlülükler konusunda kolaylık göstermeyi, toplumsal yapıyı sarsıcı mahiyette olmayan hata ve kusurları hoş görmeyi, çeşitli düşünce, inanç ve davranışları özgürce dile getirmeyi ifade eder.⁸⁷

İnsan hak ve özgürlükleri çerçevesinde ise hoşgörüyü, hiçbir etnik yapı, din, inanç, dil, kültür ve kimlik ayrımı gözetmeksizin bütün insanları doğuştan beraberlerinde getirdikleri özellikleriyle kabul etmek, onlara kendilerine özgü bu nitelikleri konusunda yapacakları düşünsel ve işlevsel durumlarda herhangi bir engel çıkarmamak, bu hak ve özgürlüklerin dışarıdan bir müdahaleye maruz kalmadan rahat bir şekilde kullanım imkânı bulması diye tanımlayabiliriz.⁸⁸

Affetmeyle yakından ilişkili olan kişilik özelliklerinden birisi olan hoşgörülü olmak; insanların olumsuz, haksız, kötü davranışlarına karşı misilleme yapmamayı, intikam almamayı, suçluya kendini düzeltmesi için şans tanımayı esas alan kişilik özelliklerindedir.⁸⁹

Hoşgörülü insanlar, başkalarının günah ve kusurunu araştırmak yerine kendi eksikliklerini gidermeye çalışırlar. Çatışmayı değil, barışı öğütler, kusur bağışlamasını bilirler. Hoşgörü sahibi insanlar, hem çevrelerindeki kimseler tarafından sevilirler hem de başkalarıyla kolay iletişim kurarlar.⁹⁰

Kur'ân'da müsamaha veya aynı kökten türetilen bir kelime kullanılmamakla beraber, Arapça'da aynı anlamı ifade için kullanılan birçok kelimenin Kur'ân'da sık sık tekrar edildiğini görmekteyiz. Mesela: “عفو”, “صفح”, “رحم”, “رفق”, “يسر”, “الف” köklerinden türetilen kelimelerin sözlükteki manalarına baktığımızda, yukarıda

⁸⁴ Ebu'l-Feyz Murtaza b.Muhammed b.Muhammed b. Muhammed ez-Zebîdi, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l Kamus*, Mısır, 1287, IV, 664.

⁸⁵ Ferit Devellioğlu, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993,s.738.

⁸⁶ Melih Yürüşen, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlakî ve Siyasî Hoşgörü*,Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996, s.18.

⁸⁷ DİA, XXXII, 71.

⁸⁸ Aslan, s.33.

⁸⁹ Kasapoğlu, s.9.

⁹⁰ M.Hamil Nazik, *İnsan İlişkileri*, Ya-Pa Yay., İstanbul 2000, s.38-39.

açıkladığımız hoşgörü anlamına gelen müsamaha ve eşanlamlarına benzer ifadelerle karşılaşırız. Bu kelimeler ve türevleri ise Kur'ân'da çok sık kullanılmaktadır.⁹¹

Hoşgörü, varlığın tabiatını olduğu gibi muhafaza etme halidir. Bu nedenle onun, tabiî ortamı, denge ve özgün ortamı ikame eden bir faktör olarak algılanması gerekmektedir. Bu bağlamda, tabiî halin korunması, hoşgörü ve onunla anlam yakınlığı olan kavramlar çerçevesinde, doğrudan ya da dolaylı olarak korunup sağlanabilmektedir.⁹²

Hoşgörü anlamına gelen kelimeler ve türevlerinin geçtiği ayetler incelendiğinde Kur'ân, bir olgu ve değer olarak hoşgörünün ölçütü, kaynağı ya da etkileşim alanının ne olduğu konusunda bir takım kriterler belirlemiş ve hoşgörü açısından beşeri münasebetlerde insanı merkeze koyduğu görülmektedir.

Beşerî münasebetlerimizin uyumlu ve toplumun huzurlu olabilmesi için, kabiliyetleri ve zaafı ile insanoğlunu iyi tanımamız gerekir. Her toplumda; ahlaki, inancı, yaşayışı birbirinden farklı olan insanlar vardır. Bunun yanında, biz de dahil olmak üzere, fert fert her insanın iyi yönleri/kabiliyetleri olduğu gibi; bazı kötü yanları/zaafı da vardır. Diğer bir ifade ile en kötü insanlarda bile çok güzel bazı huylar olabileceği gibi; en iyi olanlarında da bazı zaaf ve olumsuzluklar bulunabilmektedir. Şu halde insanların kabiliyetlerinden ve güzel huylarından istifade edebilmek için, iyiliğe teşvik edip kötülüklerden caydırmaya çalışmakla beraber bazı kusurların hoş görülmesi gerekir.

Beşerî münasebetlerde esas olan, herkesin birbirlerinin haklarına saygı gösterip karşılıklı olarak görev ve sorumluluk şuurunda hareket etmeleri ve birbirlerine iyilikte bulunup zarar vermemeleridir. Kur'ân'da Yüce Allah şöyle buyuruyor:

*“Allah'a ibadet edin, O'na hiç bir şeyi ortak koşmayın, ana ve babaya, akrabaya, yetimlere, yoksullara, yakın ve uzak komşuya, yakın arkadaşına, yolda kalmışlara ve sağ elinin mâlik olduğu kimselere iyilik edin. Allah kendini beğenen ve böhürlenmiş kimseleri asla sevmez.”*⁹³

İnsanların birbirlerine karşı hatalı ve hatta zararlı tavırları ve davranışları gözlenmektedir. Bu durumla karşılaşan insan nasıl bir tepki vermelidir? Kur'ân bu konuda da bize rehberlik yapar ve ilerde düzelmesini umarak, önceleri

⁹¹ İbrahim Çelik, *Kur'an Işığında Hoşgörü ve Şiddet*, Kişisel Yay., İstanbul 2001, s.4.

⁹² Aslan, s.106.

⁹³ Nisa, 4/36.

görmemezlikten gelip müsamaha edilmesi gerektiğini ifade ederken, gereken uyarının da ihmal edilmemesini tavsiye eder:

*“Kötülüğün cezası ona denk bir kötülüktür (cezadır). Fakat kim affeder de barışmaktan yana olursa, onun mükâfatı Allah'a aittir. Çünkü Allah elbette zalimleri sevmez.”*⁹⁴

Kur'ân, sözlü uyarı ve ikaz görevinin yapılamadığı veya yapılsa bile ön yargılı ve düşmanlığa şartlanmış kimselerle, tartışmanın fayda vermediği yerlerde ise; kaba kuvvet kullanmadan, sadece o davranışı tasvip etmediğimizi belirtmek ve gerektiğinde protesto etmek, için nasıl bir tepki gösterileceğini de şöyle anlatır:

*“O (Allah) Kitap'ta size şöyle indirmiştir ki: Allah'ın âyetlerinin inkâr edildiğini yahut onlarla alay edildiğini işittiğiniz zaman, onlar bundan başka bir söze dalıncaya (başka bir konuya geçinceye) kadar kâfirlerle beraber oturmayın; yoksa siz de onlar gibi olursunuz. Elbette Allah, münafıkları ve kâfirleri cehennemde bir araya getirecektir.”*⁹⁵

İşte beşerî münasebetlerde hoşgörü, bir insanın hatasını gördüğümüzde hemen onu kötülüğe mahkûm edip karalamadan, horlamadan ve dışlamadan önce, onu uyarıp kendisine, hatasını düzeltme fırsatı vermektir. Yoksa hoşgörü, onun yaptığı kötülüğü hoş karşılayıp teşvik etmek değildir. Şu halde hoşgörü, işlenen günah ve isyanlara değil, bunları işleyen insanadır. Çünkü o, her insanda bulunan beşeri zaaflarını, dini bilgilerle eğitilmiş aklı ve iradesi emrine veremediğinden yenilip onların esiri olmuştur. Bu durumda hoşgörü, nefsin sonu gelmeyen isteklerini hayra yönlendirmek için aklın ve iradenin emrine vermenin yolunu gösterip öğrenme fırsatını vermektir.⁹⁶

Hoşgörülü olmayı, dinin temel esaslarından taviz vermek şeklinde anlamamak gerekir. Sürekli olarak, inatla İslam'ın temel esaslarına tamamen aykırı hareket edip hoşgörüyle karşılanmasını isteyen kimse bu haliyle dini hafife almış olur ki ne Hâlik, ne de mahlûk tarafından tasvip görür. Şu halde bağışlama, şefkat ve hoşgörü, sürekli bir şekilde Yüce Allah'ın çizdiği sınırları çiğnemek, böylece fitne ve fesadın yayılmasına sebep olacak noktalara varmamalıdır.⁹⁷

⁹⁴ Şûra, 42/40.

⁹⁵ Nisa, 4/140.

⁹⁶ İbrahim Çelik, s.9.

⁹⁷ İbrahim Çelik, s.11.

Rasûlullah (s.a.v.)'ın sünneti, af ve müsamaha konusunda izlenecek yolu gösteren sayısız örneklerle doludur. O, insanların yararına olabilecek hiçbir konuda katı davranmamış ve müsamahayı tercih etmiştir. Örneğin, Medine'de kendisi ile görüşmeye gelen altmış kişilik Necdî Hıristiyan heyetini ağırlarken, bir öğleden sonraya rastlayan kabulünde, ziyaretçilerin Hıristiyan geleneğine göre ibadet etmek istemeleri üzerine, bir süre dışarı çıkıp mescidi tamamen onlara bırakmıştı. Şüphesiz bunda, kişisel müsamahanın ötesinde, Hıristiyanlara, özgün ibadetleri için hak tanınması mahiyetinde hukuki anlamda ve kurumsal bir yaklaşım söz konusu idi. Böylece aynı zamanda İslam'ın yönetim anlayışı ve tutumu da ortaya konmuş oluyordu.

Sevgili Peygamberimiz, Allah (c.c.)'ın af ve müsamaha ile ilgili emir ve tavsiyelerine uymuş, Müslümanların da bu üstün ahlâkî davranışı kazanmaları için çalışmıştır. Cenâb-ı Hakk'a karşı *“Allah'im, şüphe yok ki sen affedicisin, ikram sahibisin, affetmeyi seversin, o halde beni affet.”*⁹⁸ Diyerek dua eden Peygamberimiz, kendisine kaba, haşin, kırıncı davrananları af ve hoşgörü ile karşılamıştır. Bu konuyla ilgili bir hadisinde Rasûlullah Efendimiz şöyle buyurmuştur:

*“Sadaka hiçbir malı eksiltmez. Allah, affeden bir kulun ancak izzetini ve şerefini artırır.”*⁹⁹

Netice olarak bu âyet ve hadisler af ve müsamahanın üstünlüğünü ve hayatımızın vazgeçilmez ahlaki değerleri arasında bulunduğunu göstermektedir. Af ve hoşgörülü davranmak insanın değerini artırır. Hoşgörüsüzlüğü doğuran kin ve intikam ise aksine insanı küçük düşürür.

1.4.4. Af - Rahmet İlişkisi

Kur'ân'da af kavramıyla son derece ilgili ve yakın anlamda kullanılan kavramlardan biri de “Rahmet” kelimesidir. Rahmet kelimesi af kavramını karşılayan kelimeler içerisinde anlattığımız “رحم” fiiline ait bir mastardır. Lügatte bir kimseyi esirgemek, ona kalp yumuşaklığı ve şefkat göstermek anlamlarına gelir. “Merhamet, ruhm ve ruhum” kelimeleri de sözü geçen fiile ait mastarlar olup aynı

⁹⁸ Tirmizi, Daavât, 85.

⁹⁹ Müslim, Birr ve Sıla, 89.

anlamı taşırlar.¹⁰⁰ Türkçede de, rahmet ve merhamet, “acımak” anlamında¹⁰¹ sıkça kullanılan kelimelerdir.

Başlangıçta bir acıma duygusu halinde başlayan rahmet; bu halde kalmayarak kişiyi, muhtaç durumdakine iyilik ve yardım etmeye, onun sıkıntısını gidermeye sevk eden¹⁰² bir boyuta varır. Müfessirlerin çoğunun, “Rahmet, merhuma (acıyan kimseye) iyilik etmeyi gerekli kılan bir kalp yumuşaklığı¹⁰³ şeklinde yaptıkları tarif, rahmetin bu boyutuna verilen önemi gösterir.¹⁰⁴

Cenab-ı Hakk’ın rahmet kelimesinden gelen biri “Rahmân” ve diğeri “Rahîm” olmak üzere iki sıfatı vardır. Rahmân, rahmeti çok ve sonsuz olan; Rahîm ise çok merhametli olan demektir. Yüce Rabbimiz, “Rahmân” sıfatı ile dünyada inanan ve inanmayan herkese, “Rahim” sıfatı ile de ahirette sadece mü’minlere nimet ve ihsanda bulunacağını müjdelemiştir.¹⁰⁵ Merhamet kavramı insana nispet edildiğinde ise, insanların birbirlerine şefkat etmeleri, saygılı olmaları ve diğerkanlılara acımaları anlamına gelir. Diğerkanlıların yavrularına acımaları da merhamet kavramıyla ifade edilmiştir.¹⁰⁶

İnsandaki rahmet, mizaçla ilgili bir keyfiyet olup¹⁰⁷ bu da etkilenme (infial) ile ortaya çıkan, aynı zamanda değışken ve sonradan meydana gelen (hâdis) bir durumdur. Yüce Allah bunların hepsinden münezzehtir. Buna göre Yüce Allah’ın bir vasfı olarak rahmet, O’nun kalp rikkatinden mücerred olan ihsanı ve nimetlendirmesi demektir.¹⁰⁸

Allah’ın ihsan ve nimetinin rahmet kelimesiyle ifade edilmesi mecaz yoluyladır.¹⁰⁹ Şu bilinen bir husustur ki, beşeriyetin ifade aracı olan lisan, sınırlı olan kelimeleriyle, sınırsız manaları ifade etmeye yetmez. İşte mecazlar bu ihtiyacı karşılamada önem kazanırlar. Aynı şey, rahmet kelimesi için de söz konusudur. Yüce Allah’ın sözü edilen bu sıfatını izah etmek için, dilde en uygun olan bu kelime

¹⁰⁰ İbn Manzur, XIV, 232.

¹⁰¹ Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Millet Yay., İstanbul 1992, II, 1212.

¹⁰² İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsirü’ t Tahrir ve’ t Tenvir*, Dâru’ t-Tûnusiyye, Tunus 1984, I, 169.

¹⁰³ Bkz el-İsfehani, s.279; Muhammed İbn Yakub el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi’ t-Temyiz Fî Letaifi Kitabi’ l-Aziz*, el-Mektebetü’ l İlmîyye, Beyrut, tsz., III, 53; el-Beydâvî, I, 65.

¹⁰⁴ Bkz. Polater, s.15.

¹⁰⁵ Osman Ersan, “Şefkat ve Merhamet” [Elektronik Sürüm], *Altınoluk Dergisi*, 2003(203), s.39.

¹⁰⁶ Ersan, s. 39.

¹⁰⁷ Bkz. el-Alûsî, I, 27.

¹⁰⁸ el-Fîrûzâbâdî, *Besâiru Zevi’ t-Temyiz Fî Letaifi Kitabi’ l-Aziz*, III, 53.

¹⁰⁹ Bkz. ez-Zemahşeri, I, 45; Âlûsî, I, 59.

kullanılırken, bir yandan da Allah'ın insanî arazlardan münezzehe olduğuna bir inanç taşır.¹¹⁰

Kâinattaki her yaratılış, her meydana gelen olay, her şey rahmetin eseridir. Bu bakımdan öncelikle esas olan rahmet'tir. Allah tüm kâinatta rahmetiyle tecellî halindedir. Bu rahmet her varlığı, kâfir-mü'min her insanı, cin-şeytan-melek her mahlûkatı kapsar. Yaratma, rızıklandırma, nimetlendirme, yaşatma, güç-kuvvet verme gibi fiiller Allah'ın rahman sıfatının gereğidir. Bu yüzden, O'ndan başka hiçbir varlık için rahman sıfatı kullanılmaz. Kâinatta olup biten ne varsa her şey Allah'ın yarattığı olarak güzeldir.¹¹¹

Bu şekilde tekvini alandan teşriî alana, sebepler âlemine, emir-yasaklar dünyasına indiğimizde rahmet özel bir konum kazanır. Bu düzlemde Allah'ın rahmet sıfatı, adalet sıfatı ile birlikte tecelli ederek, herkes yaptığı için karşılığını alır, kimseye en ufak biçimde zulmedilmez. Kâfirler de yine rahmetten yararlanır, hiçbir zaman rızıktan mahrum kalmazlar ve yaptıklarının karşılığını alırken, mü'minler de dünyada yaptıklarının karşılığını görürler. Şu kadar ki, hayat yalnızca dünya hayatı olmayıp, dünya hayatı gerçek hayat olan ahiretin bir ekim yeri ve zamanın ibarettir. Bu bakımdan, Allah insanları iman ve İslam fitratı üzere yarattığı ve onlara akıl, kalp ve muhakeme gücü gibi melekeler verdiği halde, Ahiret hayatı azap hayatı olmasın diye peygamberler gönderir¹¹² ve kutsal kitaplar¹¹³ indirir ve bazılarını tevfiikiyle imana muvaffak kılar; bu da hem rahmet aynı zamanda adalettir.¹¹⁴

Yüce Allah, nimetlerini insanlara bir sebep aracılığıyla ile ulaştırır. Bu, O'nun kâinata koyduğu bir kanundur. Bu itibarla insan gözlerini sebeplere çevirip bu nimetlerin asıl sahibi ve yaratıcı olan Yüce Allah'ı unutmamalı ve bunların bir vasıta olduğu idraki içinde olmalıdır.¹¹⁵ İnsanların aksi halde davranmaları Kur'ân'da nankörlük¹¹⁶ olarak nitelendirilmiştir. İnsanların bu şekilde Allah'a nankörlük etmeleri aynı zamanda bir zulümdür. Çünkü, nimetlerin asıl sahibini inkâr ile nimetleri sadece sebeplere nispet etmişlerdir.

¹¹⁰ İbn Âşûr, I, 170.

¹¹¹ Bkz. Secde, 32/7.

¹¹² Bkz. Hûd, 11/28.

¹¹³ Bkz. Nahl, 16/89; En'am, 6/157; A'raf, 7/203.

¹¹⁴ Ünal, s.480-481.

¹¹⁵ Gazâlî, IV, 65.

¹¹⁶ Bkz. İbrahim, 14/34.

Kur'ân'da şükürün; Allah'ın rahmetine, nankörlüğün ise Allah'ın azabına sebep olduğu bildirilir : “Hatırlayın ki Rabbiniz size; eğer şükrederseniz, elbette nimetimi artıracam ve eğer nankörlük ederseniz azabım çok şiddetlidir.”¹¹⁷ diye bildirilmiştir.

Kur'ân'da Allah'a nankörlük edenlerin âkıbetleri ile ilgili dikkat çeken örnek Sebe' kavmidir. Sebe' kavmi, bahçeler arasında gayet güzel bir beldede refah içinde yaşıyordu. Onlara, Allah'ın kendilerine verdiği rızıklardan yiyip içmeleri ve ona şükretmeleri emredilmişken, onlar bundan yüz çevirdiler. Bu yüzden de üzerlerine Ar'âm seli gönderildi.¹¹⁸

Kur'ân'da rahmet kavramıyla ilgili olarak vurgulanan konulardan biri de insanların başına gelen musibetler karşısında sabredip Allah'ın rahmetinden ümidini kesmemeleridir. Musibetler karşısında Allah'ın rahmetinden ümit kesmemenin gereği hakkında Hz. Yakup'un kıssası son derece büyük ibretlerle doludur. Hz. Yakup, dünyada en sevgili varlığı olan oğlu Yusuf'u kaybettiği halde, “*Artık (bana düşen) hakkıyla sabretmektir. Anlattığımız karşısında bana yardım edecek olan Allah'tır.*”¹¹⁹ demişti. Yıllar sonra diğer oğlunu da kaybettiğinde¹²⁰ yine, “...*(Bana düşen) artık, güzel bir sabırdır. Umulur ki Allah, onların hepsini bana getirir.*”¹²¹, “*Ey oğullarım! Gidin de Yusuf'u ve kardeşini iyice araştırın, Allah'ın rahmetinden ümit kesmeyin.*”¹²² demişti.¹²³

Bir mü'minde ümid (recâ) ile birlikte bulunması gereken bir başka duygu vardır ki bu Allah korkusudur. Bu duygu dini bir terim olarak “havf” kelimesi ile de ifade edilir.

Havf ve reca, bir mü'minin hayatında birer denge unsurudur. Ye's (ümitsizlik) recânın zıddı iken; havf, recânın arkadaşıdır. Çünkü ye's, insanı dünya ve ahireti kazanmaya çabalamaktan engeller. Havf ise, Allah'a yaklaşmak için insanı ilim ve

¹¹⁷ İbrahim, 14/7.

¹¹⁸ Bkz. Sebe', 34/15-16.

¹¹⁹ Yusuf, 12/18.

¹²⁰ Yusuf, 12/59-82.

¹²¹ Yusuf, 12/83.

¹²² Yusuf, 12/87.

¹²³ Bkz. Polater, s.171-172.

emele sevk eden başka bir araç, ¹²⁴ âdeta bir kamçıdır. Bir mü'minin imanı, havf ve recâ ile tamamlanır.¹²⁵

Sonuç olarak, rahmet; hem Yüce Allah'ın mâhlukatla hem de kulların birbiriyle ilişkisini anlatan Kur'ân'ın önemli bir kavramıdır. Rahmet kavramından, Kur'ân'da daha çok Allah'ın bir sıfatı olarak bahsedilmektedir. Rahmet, insanların mahlûkata karşı taşıdıkları acıma duygusunu ifade etmek için kullanılsa da Allah hakkında; kendi zâtına layık, yarattıklarına benzemeyen yüce bir ilahi sıfatı belirtir. Biz bu sıfatı sayesinde kâinattaki eserlerini tanımaya çalışıyoruz.

1.4.5. Af - Adalet İlişkisi

Adalet, hem ahlaki erdem, hem hukuki bir kural ve hem de felsefi bir ilke olarak ilk insan ve peygamber Hz. Âdem (a.s.) zamanından beri dünyada kullanılmakta ve bilinmektedir.

Affin adalet kavramı ile olan ilişkisi, suç ile af arasındaki ilişkinin niteliğini, sınırlarını ve suç ile ceza arasındaki orantısal ilişkiyi ortaya koyar.

Af, geri döndürülemezliğe karşı pişmanlıkla birlikte gelen, insanın geliştirdiği bir eylemdir. Yapılanı bozmanın mümkünlüğü, bir insani güç olan affetmekten geçer Ancak, insana özgü bu affetme niteliği bir başka nitelik ile yan yana olmak durumundadır, o da söz vermektir. Nasıl ki af eylemi ile insan geri dönülemezliği kırabilir ise, söz verme ve bunu yerine getirerek, geleceğin beklenmezliği ve kaotikliğinin endişesini hafifletir. Sonraki kuşaklar için başlarında adalet kılıcı gibi sallanan geçmişin suçları, affetme yoluyla silinebilir; söz vererek ve sözünü tutarak, bir kuşak diğerine bağlanabilir. Bu nedenle, her iki nitelik de çoğulluğa, ötekinin varlığına ve eylemine bağlıdır ve öteki ile ilişki içinde mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim'de Allah'ın affediciliği ve mağfireti çeşitli vesilelerle ifade edilerek affin ilahi bir sıfat ve yüksek bir ahlâki meziyet olduğu kesin olarak ortaya konmuştur. Yine Kur'ân'a göre bir kötülüğün karşılığı ona denk bir cezadır ve bu adaletin gereğidir. Hiçbir suçlu, birine vermiş olduğu zarardan veya suçun karşılığı olarak kanunda gösterilen cezadan fazlasıyla cezalandırılmaz. Çünkü bu zulümdür. Buna karşılık haksızlığa uğrayan taraf suçluyu bağışladığı takdirde “ *onu*

¹²⁴ Gazâlî, IV, 179.

¹²⁵ er-Râzi, II, 102.

*mükâfatlandırmak Allah'a düşer*¹²⁶. Zira bağışlayan kişi adaletin yerine getirilmesinden gönüllü olarak vazgeçmiş ve affetmekle bir ihsanda bulunmuştur.

İslam'ın geldiği dönemde Cahiliye devri insanları herhangi bir suç işleyen kimseyi kesinlikle cezalandırma eğiliminde idiler. Af ancak üst düzeydeki kabile reisleri ve akrabaları için uygulanırdı. Bunun dışında kalanlar mutlaka cezaya uğratılmaktaydılar. Kur'ân-ı Kerim'in şahsî mağduriyetlerde suçluyu affetmeyi tavsiye ettiği¹²⁷ görülmektedir. Ancak günah ve suç işleyenlerin suçları sabit olduğunda ve bunun affedilmesi halinde toplumda kötü örnek olacaksa İslam devletinin yöneticileri bunu affedemezler. Ancak kısas ve ta'zirlerde cezaların affi genel bir prensip olarak uygulanmış ve gelmiştir. Fakat hadlerin tatbikinde affetmek caiz görülmemiştir. Kısas ve ta'zirlerde af durumu daha çok mağdur ile suçlu arasında bir olay olarak kabul edilmiştir. Mağdur isterse affeder.¹²⁸ Bu affi yapan mü'min mağdur olmasına rağmen böyle bir affi yapmasının takvaya daha yakın olduğunu Yüce Allah'ın şu ayetiyle anlaşılmaktadır : “Onu *bağışlamanız takvaya daha yakındır*”¹²⁹ Böylece affetmek İslam kardeşliğinin bir gereği olduğu gibi Müslümanlar arasında minnet duygusunun gelişmesine ve mü'minlerin birbirlerini şükran duygularıyla yaklaşmalarına zemin hazırlayacaktır. Nitekim insanı cezalandırmaya yetkili ve hak sahibi olmasına rağmen af yolunu tercih eden kişi daima toplum tarafından takdirle karşılaşır. Bu da İslâm ahlâkının tezahürüdür.

İslam hukuku, suç ve ceza konularını “Ukûbat” adı altında toplamıştır.¹³⁰ Ancak Kur'ân hükümlerinin sınıflandırılmasında ceza hukuku kapsamı içerisinde olan konular, “Ukûbat” adıyla anılır ve ayrıca İslam Hukukunun ana kaynaklarından olan Sünnet, İcmâ ve Kıyas yoluyla elde edilen ceza hükümlerini kapsar.¹³¹

İslam Hukukunda af, sanık hakkındaki hukuki tatbikattan vazgeçme veya mahkûmun cezasının bir kısmını yahut tamamını bağışlama anlamında kullanılır. İslam dininde cezaların konmasında asıl hedef suçların önlenmesi ve dolayısıyla

¹²⁶ Şuara, 42/40.

¹²⁷ Bkz. Ali İmran, 3/12; Mâide, 5/13

¹²⁸ Bkz. İlhan Akbulut, “İslam Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *AÜHF Dergisi*, 52(1), s.169-179.

¹²⁹ Bakara, 2/237.

¹³⁰ Ömer Nasûhi Bilmen, *Hukuku İslamiye ve İstılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1950, III, 26.

¹³¹ Ahmet Gökçen, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Cezaları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, İstanbul 1989, s.3; Akbulut, s.167.

cemiyet düzeninin korunarak insan hak ve hürriyetlerinin teminat altına alınmasıdır.¹³²

Bazı durumlarda suçlunun affi mümkün kılınmış ve genel bir esas olarak affa hata etmenin cezalandırmada hata etmekten daha hayırlı olduğu kabul edilmiştir. Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyuruyor: “*Elinizden geldiği kadar Müslümanların cezalarını kaldırmaya çalışın. Onun için bir çıkış yolu varsa bırakın gitsin. Devlet Başkanının affa hata etmesi cezalandırmada hata etmesinden hayırlıdır.*”¹³³

Af ile ilgili diğer bir tartışma konusu da Allah’ın affının sınırlı olup olmadığı ve bu affın adalet ilkesiyle alakası meselesidir. Selef âlimleriyle daha sonraki bütün Ehl-i sünnet mensupları, hem aklî, hem de naklî deliller göstererek, Allah’ın şirk ve küfür dışındaki günahları dilerse bağışlayacağını kabul etmişlerdir. El-Bâkillânî’nin de belirttiği gibi insan aklı ve tecrübesi, affetmenin yüksek bir meziyet olduğunu ve bunun adalet ilkesiyle çelişmediğini göstermektedir.¹³⁴ Bu durumda insanlar için yüksek bir erdem olan affetmeyi, bütün kemal sıfatlarıyla en yüksek derecede muttasıf olan Allah için imkânsız görmek aklî bakımdan izah edilemez. Şu halde Allah, bağışlamayacağını bildirdiği küfür ve şirk dışındaki bütün günahları dilerse affeder. Ayrıca Kur’ân-ı Kerim ve hadislerde bunu teyit eden nakli deliller mevcuttur.¹³⁵ Buna karşılık Mu’tezile âlimleri, bu görüşü reddederek tevbe etmeden veya kötülüğünü bağışlatacak değerinde daha önemli iyilikleri olmadan büyük günah işleyen birini affetmenin yanlış, çirkin, hikmet ve adalete aykırı olduğunu, dolayısıyla Allah için bu anlamda affın düşünülmemeyeceğini daha kesin bir ifade ile Allah için böyle bir affın caiz olmadığını savunmuşlar, bunu ayetlerle de¹³⁶ ispatlamaya çalışmışlardır. Esasen bu tartışmanın bir yönü, iki mezhep arasındaki iman ile ilgili görüş ayrılığına dayanmaktadır. Nitekim Ehl-i Sünnet, iman alanı ile amel alanını ayırdığı ve iman ilkelerini benimsemesi şartıyla ameli alanda büyük günah işleyenleri de mü’min saydığı, dolayısıyla bunların ilâhi affa mazhar olabileceklerini kabul ettiği halde, Mu’tezile bunu reddetmiş, inkâr ve şirkten uzak

¹³² Bkz. Akbulut, s.169.

¹³³ Ahmed b.Hanbel, Müsned, V, 160.

¹³⁴ Ebu Bekir Muhammed b.Tayyib el-Bâkillânî, *et-Temhîd fi’r-Reddi’l-Mulhideti’l-Mu’attıla*, Tahk. Mahmud Muhammed el-Hudayrî, Matbaatu Lecneti’t-Te’lif, Kahire 1947, s. 351-353.

¹³⁵ Bkz. Nisa, 4/48; Zümer, 39/53.

¹³⁶ Bkz: Nisa, 4/99; Yunus, 10/27.

olsa bile, diğer büyük günahları işleyenin de tevbe etmeden öldüğü takdirde imandan çıkacağını ileri sürmüş, fâsık diye adlandırdığı bu kimseleri af kapsamı dışında tutmuştur.¹³⁷

Affetme, zilleti kabul olarak anlaşılmalı ve bu şekilde uygulanmamalıdır. Affediciliği de her şey gibi bir ölçüsünün olması gerektiği düşünülmüştür. Yapılan her hatayı hiçbir ölçü getirilmeden mazur görmek de olumsuz sonuçlara yol açabilir.¹³⁸

İnsanların affetme yetkisi ancak kişisel olaylarla ilgilidir. Her insan kendisine karşı işlenen suçu bağışlayabilir. Buna karşılık topluma, millete ve devlete karşı işlenen suçlar insanlar tarafından affedilemez; bu hususta karar yetkisi mahkemelerindir. Affetmenin de bir ölçüsü ve sınırı olmalıdır. Bireye karşı işlenen suçların affıyla, topluma karşı işlenen suçların affı birbiriyle ayrı tutulmamalıdır.

1.4.6. Af - İslah İlişkisi

İslah kavramı Arapçada “صلح” fiili kökünden gelir. İf’al babından “اصلح” fiili, “ıslah etmek, fesadı gidermek, düzeltmek” anlamlarına gelir. İslah kavramının zıddı ifsat ve fucûr’dür.

Kur’ân’da af kelimesiyle yan yana kullanılan kelimelerden birisi de ıslah kelimesidir. Kur’ân, bu kullanım üslubuyla affetmenin aynı zamanda ıslah etmek olduğunu ortaya koymuştur. İslah kavramı, haksızlık yapanla haksızlığa uğrayan arasındaki ilişkilerin ıslahı anlamında kullanıldığı gibi, suçlunun ıslahı ve davranışlarının düzeltilmesi anlamında da kullanılmaktadır. Buna göre Kur’ân, affetmenin barışa yol açtığına, çatışmaları ortadan kaldırdığına, insanlar arasında yakınlık meydana getirdiğine, hoşgörü kültürünün oluşmasına zemin hazırladığına, bireylere ve topluma huzur getirdiğine, birlik ve bütünlüğü sağladığına işaret eder.¹³⁹

Allah bütün mü’minlerin kardeş olduklarını belirterek, aralarında savaşı yasaklamış ve Resulü’nün diliyle “*Mü’mine sövmek fîsk, onunla savaşmak*

¹³⁷ Kâdı Abdulcebbar, *Şerhu Usûli'l Hamse*, Nşr. Abdulkerim Osman, Kahire 1965, 642-646, 657, 664,

¹³⁸ Ahmet Önkal, *Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu*, Esra Yay., Konya 1989, s.209.

¹³⁹ Kasapoğlu, s.26.

*küfürdür.*¹⁴⁰ hükmünü koymuş, mü'minler arasında sulhun egemen olması ve mü'minlerin aralarının Allah'ın emri doğrultusunda ıslah edilmesini emretmiştir:

Yüce Allah Kur'ân'da “*Allah'tan korkun ve aranızı ıslah edin; eğer mü'minler iseniz Allah'a ve Resulü'ne itaat edin*”¹⁴¹ buyurmuştur.

İnsanlar arasında ve yeryüzünde fitne-fesat değil her zaman sulh hayırlıdır.¹⁴² Fakat sulh, her şeye rağmen “barış” olması değil, gerektiğinde ıslah için savaşın da olmasını emreder. Fesadın ve fitnenin giderilmesi için savaşmak ıslah etmektir; fesad ve fitnenin devamına göz yummak ise ıslah değil, fesatta ortak olmaktır.¹⁴³

Af ve ıslah kelimelerinin yan yana geldiği “*Kötülüğün cezası yine onun gibi kötülüktür. Kim affeder, barışırsa onun mükâfatı Allah'a aittir. Doğrusu O, zalimleri sevmez.*”¹⁴⁴ âyetiyle ilgili olarak bazı müfessirler tarafından ıslah kelimesinin, suçlunun davranışların düzeltilmesini ifade edebileceğini belirtmişlerdir.

Sonuç olarak, Kur'ân affediciliğin, yapılan hataların düzeltilmesinde etkili olduğuna, suçluların davranışlarını iyileştirmesine katkıda bulunduğuna işaret eder. Merhum Cemil Meriç'in bu konuyla ilgili güzel bir tespiti vardır. Der ki: “*Zulüm, zulümle değil, ancak ferağatla yok edilir (ıslah)*”¹⁴⁵. Bize karşı hata yapanları bağışlamak, mutlu ve sağlıklı kalabilmenin bir çıkış yolu olmakla birlikte kendimize duyduğumuz saygının artmasını sağlar.

1.4.7. Af-Dindarlık İlişkisi

Affetme ve affedicilik, yüzlerce yıldır felsefî ve teolojik araştırmaların konusu olmuştur. Teolojik alanda daha çok Allah'ın insanları affetmesi ele alınırken felsefede Allah'ın affediciliğinin yanı sıra kişiler arası affediciliğin imkânı ve ahlaki boyutu da tartışılmıştır.

Affetme üzerine yapılan bilimsel araştırmalar, günümüzde psikolojinin birçok alanında devam etmektedir. Bu konuda son yıllarda yapılan araştırmalarda özellikle dikkat çeken husus; affetme-dindarlık ilişkisinin incelenmesidir. Bu konuda ülkemizde din psikolojisi sahasında yapılan ilk çalışma özelliğini taşıyan

¹⁴⁰ Sahih-i Müslüm, *Kitab'ül İman*, 116.

¹⁴¹ Enfal, 8/1.

¹⁴² Bkz. Nisa:4/128.

¹⁴³ Ünal, s.312-313.

¹⁴⁴ Şûra, 42/40.

¹⁴⁵ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995, s.140.

araştırmada¹⁴⁶, affetmenin cinsiyet, yaş, medeni durum ve sosyal çevre gibi demografik değişkenler ve dindarlık ile ilişkisi ele alınmaktadır. Bu araştırmayla Müslüman örnekleme kişilerarası affediciliğin temel özelliklerinin ve affedicilik-dindarlık ilişkisini tespiti amaçlanmaktadır. Bu çerçevede müslüman insanların olduğu örnekleme uygulanabilecek “Affetme Eğilimi Ölçeği” ’nin geliştirilmesi hedeflenerek, demografik değişkenlerin “ affetme eğiliminde farklılık oluşturacağı”, ve “affetme eğilimi ile dindarlık arasında olumlu ilişki bulunacağı” hedeflenmiştir.

Ayrıca bu araştırmada “Affetme Eğilimi Ölçeği” oluşturan soru ifadeleri, bireylerin kendilerini inciten ve üzen olayın hatırlanması üzerine kurulmuştur. Ölçek, likert tipi bir ölçek olarak tasarlanmıştır. Ölçeğin yapı geçerliliğini test etmek için faktör analizi yapılmıştır.

Araştırmada katılımcılar, affetme eğilimi alt boyutlarından “iyimserlik” boyutunda en yüksek ortalamaya (ort. 3,75) sahip olmuşlardır. Sonra da sırasıyla “kaçma” (ort.2,52) ve “öç alma” (2,05) alt boyutları gelmektedir. Derecelendirmesi 1 ile 5 arasında değişen bir parametre dikkate alındığında, iyimserlik eğilimi yüksek, kaçma ve öç alma eğiliminin normalin altında olduğu görülmüştür.¹⁴⁷

Araştırmada, affetme eğilimine ait genel profil sunulduktan sonra, affetme eğiliminin demografik değişkenlerle ilişkisi ele alınmıştır. Bu çerçevede affetme eğilimi ile cinsiyet, yaş, medeni durum ve sosyal çevre gibi demografik değişkenler arasında ilişkiye bakılmıştır. a) Kadınların erkeklere, b) yaşlıların gençlere, c) evlilerin bekârlara, d) kırsal kesimde yaşayanların kentlerde yaşayanlara göre “affetme” eğilimlerinin daha yüksek olacağına dair hipotezler test edilmiştir.

Araştırma sonucunda elde edilen bulgulara göre genel affetme eğiliminde kadınlar (ort. 3,71) erkeklere (3,68) göre daha yüksek ortalamalara sahip olmasına rağmen, iki grup istatistikî açıdan anlamlı fark tespit edilememiştir. Bu bulgu, kadınların affetme eğilimlerinin erkeklere göre daha yüksek olduğuna dair hipotezin desteklenmediğini göstermiştir.

Yaş-affetme eğilimi ilişkisini ele alan araştırmalarda ise yaş ile affetme eğilimi arasında olumlu ilişki olduğu, affetme eğiliminin yaşla birlikte arttığı tespit edilmiştir. Araştırmada ayrıca affetme eğilim ile medeni durum sosyal çevre

¹⁴⁶ Bkz. Ali Ayten, “ Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Bir Araştırma”, *MÜİF Dergisi*, 37(2), 2009, s.111-128.

¹⁴⁷ Bkz. Ayten, s.121.

değişkenleri arasında ilişkide t-test analizleriyle test edilmiş olup evliler (ort. 3,69) ile bekârlar (ort. 3,69) arasında affetme eğilimi bakımından herhangi fark tespit edilememiştir.

Sonuç olarak bütün ilahi dinlerin ve özelde İslam'ın toplumsal uyumun devamı ve beşeri ilişkilerin sağlıklı bir şekilde sürdürülebilmesi açısından insanların birbirlerini affetmesini öğütlediği daha önce ifade edilmişti. Bu bağlamda dinin bireysel ve toplumsal hayata yansımaları olan dindarlığın, bireylerin affetme eğilimleriyle olumlu ilişkisinin olması beklenir.¹⁴⁸

1.4.8. Af-İman İlişkisi

İman, nefsin mutmain olması ve korkunun giderilmesi¹⁴⁹ anlamına gelen "emn" mastarından türetilmiş, if'âl vezninde bir mastardır. Lügatte, tasdik etmek, güvenmek, boyun eğmek anlamlarına gelmektedir. Genel olarak, bir adamı söylediği sözde doğrulamak şeklinde ifade edilmektedir.¹⁵⁰

İman, Kur'ân'ın en mühim ve omurga kavramlarından biri olduğu gibi tüm Kur'ânî düşüncenin temel çekirdeğini teşkil eder.¹⁵¹ İmanın fiil halinde kullanımlarının büyük kısmının amel (iş, aksiyon, hareket) ile birlikte yer almaktadır. Bu da gösteriyor ki, Kur'ân spekülasyon halinde kalmış iman yerine, aksiyona dönüşmüş imanı esas almaktadır.¹⁵²

Kur'ân'a göre iman eden kimse nasıl bir şahsiyete bürünmüş insandır? İmanın karakteristik özellikleri nelerdir? Kur'ân'ın idealize ettiği bir Mü'minin itikadî ve toplumsal davranış şekli nasıl olmalıdır? İmanın hayata yansıyan yüzünü görebilmek açısından sorulması gereken en temel sorular bunlardır. Bu sorulara özel ve belirli bakış açısından dolayı değerlendirirken asli kriter yine Kur'ân olacaktır.¹⁵³

Yüce Allah Kur'ân'da insandan ilk olarak kendisine ve bildirdiği iman esaslarına¹⁵⁴ iman etmesini istemektedir. İnsanın yaratıcısı ile ilk ve en önemli bağı

¹⁴⁸ Ayten, s.121-127.

¹⁴⁹ el-İsfahânî, s.90.

¹⁵⁰ İbn Manzur,8, 21-27.

¹⁵¹ Toshihiko İzutsu, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, Çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yay. İstanbul 2005, s.17.

¹⁵² Zeynel Abidin Alptekin, *Kur'ân'da İman Kavramının Semantik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Ü., Van 2009. s.11.

¹⁵³ Toshihiko İzutsu, *Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selahattin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1997, s.245-246.

¹⁵⁴ Nisâ,4/136.

Allah'a iman etmesidir. Bunun yanında Yüce Allah, mümini sadece iman eden kimse olarak değil, iman ile birlikte kendine yüklenen görevleri yapan kimse olarak nitelendirmektedir.

Bir kul için Allah'a inanmak ne ise, iman ettikten sonra imanın gerekli kıldığı şeyleri layikiyle ifa ve icra etmek de odur. İslâmı bütün kudsiyet ve ulviyetiyle günlük hayatında yaşamak hedefi üzere hareket eden iman ehli insanda bulunması gereken hasletlerden biri de affetme eğilimidir.

Cenab-ı Hak, inanan kullarından affedici olmasını ister:

“وَجَزَاء سَيِّئَةٍ سَيِّئَةٌ مِّثْلُهَا فَمَنْ عَفَا وَأَصْلَحَ فَأَجْرُهُ عَلَى اللَّهِ إِنَّهُ لَا يُحِبُّ الظَّالِمِينَ” (Bir kötülüğün karşılığı, onun gibi bir kötülüktür (ona denk bir cezadır). Ama kim affeder ve arayı düzeltirse, onun mükâfatı Allah’a aittir. Şüphesiz O, zâlimleri sevmez.)¹⁵⁵

“وَلَا يَأْتَلِ أُولُوا الْفَضْلِ مِنْكُمْ وَالسَّعَةِ أَنْ يُؤْتُوا أُولِي الْقُرْبَىٰ وَالْمَسَاكِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ فِي سَبِيلِ اللَّهِ وَلْيَعْفُوا” (İçinizden varlık ve servet sahibi kimseler yakınlarına, düşkünlere ve Allah yolunda hicret edenlere (kendi mallarından bir şey) vermeyeceklerine yemin etmesinler. Onlar affetsinler, vazgeçip iyi muamelede bulunsunlar. Allah’ın sizi bağışlamasını arzu etmez misiniz? Allah, çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.)¹⁵⁶

“يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا إِنَّ مِنْ أَرْوَاجِكُمْ وَأَوْلَادِكُمْ عَدُوًّا لَكُمْ فَاحْذَرُوهُمْ وَإِنْ تَعَفَّوْا وَتَصَفَّحُوا وَتَغْفِرُوا فَإِنَّ اللَّهَ غَفُورٌ رَحِيمٌ” (Ey iman edenler! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan size düşman olabilecekler vardır. Onlardan sakının. Ama affeder, hoş görüp vazgeçer ve bağışlarsanız şüphe yok ki Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir.)¹⁵⁷

“خُذِ الْعَفْوَ وَأْمُرْ بِالْعُرْفِ وَأَعْرِضْ عَنِ الْجَاهِلِينَ” (Sen af yolunu tut, iyiliği emret, cahillerden yüz çevir).¹⁵⁸

“فَاعْفُوا وَاصْفَحُوا حَتَّىٰ يَأْتِيَ اللَّهَ بِأَمْرِهِ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ” (Artık, Allah (bu husustaki) emrini getirinceye kadar bağışlayın ve hoşgörün. Muhakkak ki Allah, her şeye kadirdir.)¹⁵⁹

¹⁵⁵ Şûra, 42/40.

¹⁵⁶ Nûr, 24/22.

¹⁵⁷ Teğâbun, 64/14.

¹⁵⁸ A'râf, 7/199.

¹⁵⁹ Bakara, 2/109.

“ فَاَعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ”

(Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever).¹⁶⁰

Affetmek, İslam'ın kurmaya çalıştığı kardeşlik anlayışına en uygun davranıştır. Affin sağlayacağı faydaların cezalandırmak suretiyle elde edilemeyeceği, cezalandırmanın çoğunlukla kardeşliği zedeleyeceği gerçeği aşikârdır. Bu bağlamda özellikle cezalandırma güç ve hakkına sahip olanların affi tam anlamıyla bir fazilet olarak gösterilir. Böylece imanın inşa ettiği ideal Mü'min tipinin en karakteristik özelliği olan affedicilik eğilimine vurgu yapılarak iman bağıyla müntesip olan bu ümmetin arasındaki muhabbeti tesis etmektir.

Affedicilik, bir mü'minin imanından gelen nitelikleri arasındadır. Çünkü bu, esas itibariyle, Allah'ın sıfatlarındandır. İnsanlara karşı, kusur örtücü ve bağışlayıcı olan bir kimsenin, Rabbinden bağışlanmayı umması, tevbe etmesi fitratının gereğidir. Kur'an " affedicilik olun " olun buyurduğunda, insanın yaratılışı da bunu tasdik eder; hem bireysel, hem de toplumsal hayattaki sonuçlarıyla affediciliğin insan için en doğru bir hayat tarzı olduğunu gösterir. Bireyler birbirini affettiği zaman toplumda hoşgörü iklimi egemen olur.

Sonuç olarak, Kur'an'a baktığımızda Allah'tan bağışlanma dilemenin doğal ve daimi bir mü'min vasfı olduğunu görürüz. Bu durumda yine bizlere mü'minlerin hiçbir zaman kendilerini günahattan soyutlanmış görmediklerini, aksine kusur ve eksikleri için sürekli O'nun rahmetine sığındıklarını göstermektedir.¹⁶¹ Allah'ın da mü'minden beklediği tavır, hatasızlık ya da günahsızlık değildir. Mü'min'den beklenen, işlediği tüm hata ve günahlar için sürekli Allah'tan af dileyip bağışlanma istemesidir. İnkâr edenler ile iman edenleri birbirinden ayıran en önemli vasıflardan biri budur. Bundan dolayı Kur'an Allah'tan af dilemeyi mü'minin sürekli yaptığı bir ibadet olarak vurgulamaktadır.¹⁶²

1.4.9. Af-Takvâ İlişkisi

¹⁶⁰ Âli İmran, 3/159.

¹⁶¹ Bkz. Tevbe, 9/112.

¹⁶² Cavit Yalçın, *Kur'an'da Temel Kavramlar*, Vural Yay., İstanbul 1997, s.158-159

Bu kavramlar arasındaki ilişkiye geçmeden önce takvâ hakkında kısa bir malumat vermek yerinde olacaktır. Kur'ân-ı Kerim'de kalbe nisbet edilen kavramlardan biri de takvâdır. Takvâ, bir şeyi kendisine zarar veren şeyden korumak anlamındaki vikâyet kökünden olup, kişinin, kendisini korktuğu bir şeyden koruma altına alması anlamına gelir.¹⁶³ Takva kavramı ıstılahta ise insanın kendisini Allah'ın muhafazasına bırakarak, ahiretle zarar ve eleme sebep olacak şeylerden titizlikle korunması, yani günahlardan uzak olup hayır olan işlere sarılması¹⁶⁴ diye tarif edilmiştir.

Takvâ kelimesine semantik bir perspektiften bakan İzutsu, konuyla ilgili olarak şu bilgilere yer verir. “ Takvâ kelimesi, câhiliye devrinde bir çeşit hayvansal içgüdü, korkuya karşı kendini savunma içgüdüğü anlamında kullanılmıştır. İttekâ kelimesinin bu dönemde şâirler tarafından sık kullanılması işimizi kolaylaştırmaktadır. Bu kullanımlara baktığımız zaman takvâ kavramının “zühd” şöyle dursun, herhangi bir dîni anlam dahi taşımadığını açık şekilde görürüz. Kelimenin bu kullanımlarda taşıdığı mâna, “Bir şey vasıtasıyla kendini savunmadır.” Mesela bir adam kendisi için tehlikeli, tahripkâr ya da zararlı bir şeyin kendisine doğru geldiğini anlar ve bunun üzerine kendisi ile o tehlikeli şey arasına, o şeyin kendisine gelmesini önleyecek bir engel koyar. İşte ittekâ fiilinin İslam'dan önceki bütün kullanışları, görünüşte ne kadar kompleks olursa olsun bu mânaya gelir. Meselâ, “*Kıyamet gününde (elleri bağlı olduğu için) yüzü ile kendi azabın en kötüsünden korumaya çalışan (ile güven içinde bulunan biri olur) mu?*”¹⁶⁵ âyeti, kelimenin söz konusu anlamda kullanımına güzel örnektir. Fakat bu, Kur'ân'da daha ziyâde istisnâi bir durumdur. Zira ittekâ fiili Kur'ân'da genel olarak dinî anlamda kullanılmıştır. Câhiliyyede ise tam aksine daima maddî anlamda kullanılmıştır. Câhiliyyenin gittiği bu istikametın en son sınırı da kelimenin ahlâkî anlamda kullanıldığı hallerdir. Yani kelimenin tam fizikî ve maddî değil de biraz ruhîleştirilmiş anlamda kullanıldığı durumlardır. İttikâ kavramının maddi alandan manevî alana çekildiği bu durumları, tam maddi anlamdaki ittikâ ile dinî anlamdaki ittikâ arasında geçiş noktası kabul edebiliriz. Kur'ân düşüncesine yakın olan hânif düşüncesi ise bir adım daha ileri giderek kelimenin muhtevasını tamamen manevîleştirir. Henüz şeklî yapı

¹⁶³ Gazâlî, IV, s.158; el-İsfahânî, s.833; İbn Manzûr, XV, el-Fîrûzâbadî, III, 950; ez-Zebîdî, X, 396.

¹⁶⁴ Yazır, I, s.168-169.

¹⁶⁵ Zümer, 39/24.

değişmemiştir. Burada gelmesi muhtemel tehlike artık fizikî bir tehlike değil, uhrevî bir tehlikedir. Bu muhtevada ittikâ, insanın, ilâhi azap ile kendisi arasına ruhunu azaptan koruyacak iman ve itaati koyması demektir. Psikolojik olarak bu ittikâ, bir çeşit korku, ahrete ait bir korkudur. Kur'ân'ı okuyan herkes, özellikle Mekke devrinde ahiret şuurunun çok kuvvetli olduğunu görür. Orijinal anlamıyla buna takvâ denir. Hatta ilk sûrelerde mü'minin en kısa tanım formülü: "Allah korkusu ile titreyen kimse" dir. Zamanla bu koyu uhrevî renk, yavaş yavaş açılır, nihayet o dereceye varır ki takvanın hüküm günü düşüncesiyle, ahiret korkusuyla açık bir bağı kalmaz, daha ziyâde dindarlık manasına gelir. İşte bundan dolayı Kur'ân'daki muttaki kelimesinin çoğu kez kâfirin karşıtı olan "zâhid mü'min" anlamında kullanıldığı söylenmiştir."¹⁶⁶

Nefis ile mücadelede yapılacak şey, takvâ dediğimiz büyük hakikattir ki, o da her işte Hakkın rızasını aramaktan geçer.¹⁶⁷ Takvâ, nefis mücadelesinde, kendisi ile günahları arasında, günahları terk etme hususunda kuvvetli bir sabır ve gayret engeli koymasındır.¹⁶⁸

İttikâ ya da takvâ, gerek dünyevî gerekse uhrevî açıdan korkuya sebebiyet verecek tehlikelerden, kısaca, "dinin özüne aykırı tüm inanç ve davranışlardan kendini korumak"¹⁶⁹ anlamına gelmektedir.

Takvâ kavramının Kur'ân-ı Kerim'deki anlam alanı, Mekki ve Medeni sûreler çerçevesinde iki ana grupta ele alınabilir. Her kavram gibi takvâ kavramı da tedrici olarak anlam değişikliğine uğramıştır. Ancak bu değişiklik takvânın sözlük anlamından uzaklaşmadan ama ona manevi unsurlar eklemek şeklinde olmuştur.¹⁷⁰

Kur'ân'da takvâ kelimesi türevleriyle beraber 258 yerde zikredilmektedir. Takvâ kelimesi, af kelimesi ile doğrudan alakalı olarak iki ayette¹⁷¹ birlikte zikredilmiştir. Bu ayetler ışığında af-takvâ arasındaki ilişkiyi ortaya koymaya çalışacağız.

¹⁶⁶ İzutsu, *Kur'ân'da Allah ve İnsan*, s.298-305.

¹⁶⁷ Mahir İz, *Din ve Cemiyet* (2.Baskı), Med Yayınları, İstanbul 1979. s.213.

¹⁶⁸ Gazalî, IV, 153.

¹⁶⁹ Murat Sülün, *Kur'an-ı Kerim Açısından İman-Amel İlişkisi*, Ensar Neşr., İstanbul 2005, s.360; Seyyid Şerif Cürçani, *et-Ta'rifât*, Darul Kütübü'l İlmiyye, Beyrut 1983, s.65; H.Mehmet Soysaldı, "Kur'ân Semantiği Açısından Takvâ", *Fırat Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1996/1, s.28.

¹⁷⁰ Hatice Şahin, *Kur'ân'da Takvâ Kavramı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006, s.42.

¹⁷¹ Bakara, 2/237; Âl-i İmran,134.

“الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ”

(Onlar(muttekîler), bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.)¹⁷²

Bu ayetin tefsiriyle ilgili olarak, Elmalılı Hamdi Yazır şöyle izah yapmaktadır : "Bu cennetin muttakîler (Allah'tan gereğince korkanlar) için hazırlanmış olduğu gösteriliyor. Bu korunmanın sadece şirkten sakınmak manasına genel bir korunma olmadığı anlatılmak için bu muttakîler, özel vasıflarla vasıflandırılıyor ki, birinci olarak "serra", sürûr (sevinç) veren durum; "darrâ", zarar ve sıkıntı veren durum demektir ki, hâl-i yüsûr ve hâl-i usûr,(sürur hali ve gam hali); hayat ve vasiyet hali suretiyle ölüm hali; evlat ve akrabaya harcama gibi sevinç veren infak; düşmanlara karşı masraf gibi zarar ve sıkıntı veren harcama halleri; kolaylaştırıcı kimselere ziyafet ve hediye; sıkıntıda olan fakirlere sadaka manalarından her biriyle tefsir edilmiştir. Buna göre açık olan genellemedir. Gayz, hoşlanmadık bir şeye karşı insan tabiatının öfkesi demektir ki, gadabın (kızgınlığın) aslıdır. Ve ondan farkı vardır. Deniliyor ki, her halde gadabın arkasında intikam alma isteği vardır. Veyahut gadab (kızgınlık), istemeden yüzde ve uzuvlarda görünür. Gayz ise yalnız kalpte kalabilir. Bir de Allah'a gazab isnat edilir de, gayz isnat edilmez. "Kezm", dolu kırbanın (deriden yapılmış su kabı) ağzını bağlamaktır ki, burada öfkesini yutup tutmak, zarar gördüğü kimselere karşı kudreti bulunduğu halde intikama kalkışmamak ve hatta hoş olmayan bir hâl göstermeyip hazmetmek ve sabretmektir. " ¹⁷³

Bu ayette öfkelerinin neticesini yürütmeyip ona tutarak, içlerine geri çevirenler övülmektedir. Ayette geçen "kâzm" öfkesini yutup tutmak, zarar gördüğü kimselere karşı kudreti bulunduğu halde intikama kalkışmamak ve hatta hoş olmayan bir tavır göstermeyip hazmetmek ve sabretmektir. Bu, takvâ sahibi olanların özelliğidir; sabrın ve tevazünün göstergesidir.

"Rasûlullah (s.a.v.), Allah yolunda savaşma hali dışında, ne bir kadına ne bir hizmetçiye, kısacası hiçbir kimseye eliyle vurmadı. Kendisine fenalık yapan kimseden intikam almaya kalkmadı. Yalnız Allah'ın yasak ettiği şeyler çiğnenince, o yasağı çiğneyenden intikam alırdı."¹⁷⁴

¹⁷² Âl-i İmran, 3/134.

¹⁷³ Yazır, II, 425.

¹⁷⁴ Müslim, Fezail 79; Ebû Dâvûd, Edeb 4;

Takvâ; sebepler ve etkenler arasında bu alandaki işlevini işte böyle yerine getirmektedir. Öfke, kandaki ani hareketlenmenin yardımcı olduğu ya da arttırdığı beşeri özelliğin tepkilerinden ve gereklerinden biridir. Takvâdan doğan lâtif ve şeffaf etkenler, kişilik ve zaruretlerin ufkundan daha yüce ve daha engin ufuklara çıkmakla elde edilen ruhsal güç olmadıkça insan öfkeyi yenemez.¹⁷⁵

Affin takvâ kelimesi ile birlikte zikredildiği diğer âyette ise, Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“وَإِنْ طَلَّقْتُمُوهُنَّ مِنْ قَبْلِ أَنْ تَمْسُوهُنَّ وَقَدْ فَرَضْتُمْ لَهُنَّ فَرِيضَةً فَنِصْفُ مَا فَرَضْتُمْ إِلَّا أَنْ يَعْفُونَ أَوْ يَعْفُورَ

*(Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının, ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızı hakkıyla görendir.)*¹⁷⁶

Ayette, cinsel münasebet vâki olmadan boşanan ve kendisine verilecek mehrin miktarı belirlenen kadınların hukuksal durumu ve boşanan eşlerin birbirlerine karşı sorumlulukları konu edilmektedir. Buna göre koca, belirlenmiş olan mehrin yarısını boşadığı eşine hukuksal açıdan vermek sorumluluğundadır. Buna rağmen eşlerin "af" yolunu tutmada muhayyer oldukları vurgulanmıştır. Burada kadının affi, kendisinin hakkı olan yarım mehrinden vazgeçip onu kocasına bağışlamasıdır. Erkeğin af yolunu tutması ise, eşine vermek zorunda olduğu yarım mehri değil de, tamamını vermek istemesidir. Kur'ân bu açıklamaların ardından, bu davranış modelini takvaya yakın bir tavır olduğunu vurgulamıştır. Daha sonra, boşanan eşlerin birbirlerine takvâ sahibine yakışır bir tavırla birbirlerine karşı dostça davranmalarını istemiştir.¹⁷⁷

Affetme, cömertlik ve fedakârlıkta bulunma eylemidir. Çünkü yukarıdaki ayette de görüldüğü üzere ortada affedilecek açık bir suçtan söz edilmemektedir. Boşanan eşlerden istenen af, birbirlerine karşı cömert ve fedakâr davranmaları anlamındadır. Bu durum affetmenin cömertlik ve fedakârlık gibi duygularla yakın

¹⁷⁵ Kutup, II, 454.

¹⁷⁶ Bakara, 2/237.

¹⁷⁷ Ömer Nasuhi Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985, I, 246-247; Muhammed Ali es-Sâbûnî, *Safvetü't-Tefâsîr*, Dâru'l Fikr, Beyrut, tsz, I, 152; Abdullah bin Ahmed en-Nesefî, *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1996, I, 188-189; Ebû Bekr Câbir el- Cezâirî, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995, I, 227.

ilişkisi olduğunu göstermektedir. Daha sonra eşlerin birbirine karşı dostça tavırda bulunmaları tavsiye edilerek, gerçek manada affetme eyleminin, dostluk, sevgi ve saygı ile değer kazanacağı vurgulanmaktadır.¹⁷⁸

İnsani ilişkilerin iyi ve uyumlu olabilmesi için karşılıklı saygı, sevgi ve fedakârlık şarttır. Eğer herkes kanunî hakları üzerinde katı biçimde ayak diredir, affetmezse, o zaman sosyal hayatta hiçbir zaman mutlu olunamaz.¹⁷⁹ Bundan dolayıdır ki, insani ilişkilerde intikâm yığacağımız yerde, onlara hoşgörümüzü, sempaticimizi, yardımımızı, affimizi ve dualarımızı vermeliyiz.¹⁸⁰

Netice olarak, affetme, takva ehlinin en belirgin özelliklerinden birisidir. Affetme, kişinin hakkından feragat etme iradesi olması itibariyle bir anlamda cömertlik ve fedâkarlık duygularını da canlandırmaktadır. Böylece kişinin hem kendisi hem de diğer insanların sosyal hayatta mutlu bir yaşam sürmesi sağlanmış olmaktadır. Kur'ân'da muttakilerin özelliklerinin anlatıldığı ayetleri göz önünde bulundurduğumuzda diyebiliriz ki Muttakî, Allah'ın koyduğu haddi aşmaktan son derece sakınan kişidir.¹⁸¹ Böyle bir insan mümkün olduğunca günah işlemekten kaçınır, cahillikle bir günah işlemişse hemen istiğfar eder ve davranışının günah olduğunu bildikten sonra onu yapmaya devam etmez.

1.4.10. Af – İhsan İlişkisi

İhsan kelimesi, “حسن” (Hasene) sülasi fiilinin if'âl babından mastarıdır. " isâe " (kötülük yapma) fiilinin zıddıdır.¹⁸² “Akıl, hevâ ya da his tarafından güzel bulunarak ümit edilen dünyevî-uhrevî şeylerden ibaret olup”¹⁸³ hüsn ile aynı kökten olan ihsan, gerek inanç gerekse davranışlarla ilgili olarak iyi/güzel hareketler sergilemektir.¹⁸⁴ Her hoş giden, arzu edilen şeyi ifade eder. Ancak bu daha çok kalp gözüne göre güzel olan şeyler için kullanılır.¹⁸⁵

¹⁷⁸ Kasapoğlu, s.14.

¹⁷⁹ Ebu'l- A'la el-Mevdûdi, Tefhîmu'l-Kur'ân, Trc. Muhammed Han Kayani vd., İnsan Yay., İstanbul 1987, I,

¹⁸⁰ Dale Carnegie, *Üzüntüsüz Yaşamak Sanatı*, Çev. Behzat Tanç, Yağmur Yayınevi, İstanbul 1980, s.164.

¹⁸¹ Kurtûbî, I, 249.

¹⁸² İbn Manzûr, XIII,114.

¹⁸³ Sülün, s.183.

¹⁸⁴ Sülün, s.386.

¹⁸⁵ Sülün, s.183.

İhsânın terim anlamı ise Cibril hadisine dayanmaktadır. Şöyle ki; Ömer b. Hattab şöyle rivayet etti : “ *Bir gün Rasûlullah açıkta oturuyordu. Yanına biri gelip “iman nedir?” diye sordu. “ İman; Allah'a meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, hayrı ve şerri ile kadere inanmaktır. ” cevabını verdi. Ya “İslam nedir?” diye sordu. “ İslam; Allah'tan başka ilah olmadığına Hz.Muhammed'in de Allah'ın Rasûlü olduğuna şهادet etmek, namazı dosdoğru kılmak, zekât vermek, Ramazan orucunu tutmak ve Beytullah'ı haccetmektir. ” buyurdu. Ya “İhsan nedir?” diye sordu. “İhsan; Allah'a onu görüyormuş gibi ibadet etmendir. Her ne kadar sen onu görmüyorsan da O seni görüyor ” buyurdu. Bunların dışında bir takım sorular daha sordu ve gitti. O gittikten sonra Rasûlullah: “ *Bu gelen Cibrîl'di. Size dininizi öğretmeye gelmiş ”* buyurdu.”¹⁸⁶ Bu açıklama, ihlâs terimiyle de ifade edilen bu bağlamdaki ihsânın en güzel tanımı kabul edilmiş ve üzerinde durulmuştur. Bu bağlamda ihlâs da kişinin zihninde Allah'a kulluk etmenin faydasını tevessül etmesidir.¹⁸⁷*

Bu hadisin izahında ihsânın anlamıyla ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir; İhsân, güzel ibadet etmek, O'nun hakkını gözeterek isteklerini yerine getirmek anlamına gelmektedir. İmam Nevevî (ö:676/1277) bunu şöyle izah etmiştir: Şöyle ki, bizden birimiz Allah'ı görerek ibadet etmeye kalksa gücünün yettiği kadar hudû ve huşu göstermek, kendini çekip çevirmek ve o ibadeti en iyi şekilde tamamlamak için içini dışına uydurmaya çalışır. İşte Allah'ın Peygamberi bu hadisiyle, Bütün İbadet hallerinde Allah'a O'nu görerek yaptığın ibadet gibi ibadet et diyor.¹⁸⁸

Ahlâk literatüründe ihsan genellikle, "iyiliklerde farz olan asgari ölçünün ötesine geçip, isteyerek ve severek daha fazlasını yapmak" mânasında kullanılır.¹⁸⁹ İhsan, din binasının üç temel unsurundan birisidir. İman hakikatleri ve İslam ahkâmını tamamlayan unsurdur. İhsan insanı öyle bir hale getirir ki, insan içinden geçirdiği şeylerden dolayı bile kendini hesap vermeye hazırlar ve bu da olsa olsa son derece muttaki olan kulların yapabileceği bir ameldir.¹⁹⁰

¹⁸⁶ Müslim, İman, 1.

¹⁸⁷ Şah Veliyyullah Dihlevi, *Hüccetullahi'l-Bâliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, İmaj Yayınevi, İstanbul 1990, II, 243.

¹⁸⁸ Ahmed Davudoğlu, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi*, Sönmez Neşriyât, İstanbul 1977, I, 116.

¹⁸⁹ el-İsfehâni, s.235.

¹⁹⁰ Muhammed Draz, *En Mühim Mesaj* (4.Baskı) , Trc. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yay. İstanbul 2003. s.281.

Kur'ân bağlamında ihsânın iki manası vardır. Birincisi başkasına iyilik ve ikrâm etmek. İkincisi, kendi fiilinde ihsan ki, bu da mesela güzel bir ilim elde edildiğinde ve iyi bir davranışta bulunulduğunda olabilir. Hz. Ali'nin şu sözü bu anlamdadır; “*İnsanlar güzel işlerinin kölesidir.*” Yani insanlar, yaptıkları ve bildikleri, güzel şeylerle tanınırlar, ona mensupturlar, demektir.¹⁹¹ Bu bağlamda ihsân, güzel davranmak, iyilik etmek demektir. İhsân, İslâmın kemal mertebelerinden biridir.

Kavramın muhteviyatı ile ilgili olarak farklı bir açıdan yaklaşan İzutsu şöyle söyler : “İhsân, genel anlamı ile iyilik yapmak demektir. Ancak Kur'ân kullanımında bu kelime başlıca iki özel iyilik sıfatına tatbik olunur: Allah'a karşı derin hürmet ve bunun neticesi olarak meydana gelen bütün ameller ile, yumuşak huyluluktan kaynaklanan fiillerdir.”¹⁹²

Kur'ân-ı Kerim'de ihsan kavramı hem Allah'a hem de insanlara nisbet edilerek yetmiş aşkın ayette mastar, fiil ve isim kalıbında geçmekte, bu ayetlerin bir kısmında “başkasına iyilik etmek”, bir kısmında ise, “yaptığı işi güzel yapmak” anlamında, çoğunda ise herhangi bir belirlemeye gidilmeden mutlak anlamda kullanılmıştır.¹⁹³

İhsân kavramının bu tanımlarından sonra af ile ihsân arasındaki ilişkiyi anlamak için Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda ihsan kelimesinin af kelimesinin türeviyle birlikte Âl-i İmran Suresi'nin 134. ayetinde kullanıldığını görürüz. Bu ayette Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

“الَّذِينَ يُنْفِقُونَ فِي السَّرَّاءِ وَالضَّرَّاءِ وَالْكَاطِمِينَ الْغَيْظَ وَالْعَافِينَ عَنِ النَّاسِ وَاللَّهُ يُحِبُّ الْمُحْسِنِينَ”

(*Onlar(muttekiler), bollukta ve darlıkta Allah yolunda harcayanlar, öfkelerini yenenler, insanları affedenlerdir. Allah iyilik edenleri sever.*)

Ayette, Allah'ın ihsana, ihsan edenlere sevgisinden dolayı sevdiklerinin kalplerinde bu sevgiyi yaratır. Buradaki sevgi, lâtif, aydınlık ve yüce atmosferle uyuşan, sevecen ve şefkatli bir niteliktedir.¹⁹⁴

Af yolunu seçip ihsan sergilemek, en azgın düşmanları bile dost yapar. Düşmanlığı terk edip, acıyı tatlıya, öfkeyi ve kini kucaklaşma ve sevgiye

¹⁹¹ el-İsfehâni, s.236.

¹⁹² İzutsu, *Kur'an'da Dini ve Ahlaki Kavramlar*, s.295.

¹⁹³ Şamil Dağcı, “*İhsân*” md., DİA, XXI, 545.

¹⁹⁴ Kutup, II, 454.

dönüştürmek sabır, af ve ihsan yolunu seçenlerin ortaya çıkarabileceği mutluluktur.¹⁹⁵

İbn Teymiyye diyor ki; " Bana kötülük edene iyilik ederim. Bu hâl, affin da üstüne çıkan bir mevkîdir ki, buna ihsân denir."¹⁹⁶

Yüce değerler insanda fitrattan mevcuttur. Ama ortaya çıkabilmek için gerçekten ciddi engellerle karşılaşır. Bundan dolayı insan, her türlü fitrî arzularla karşılaşmak ve onları bütün şiddetlerine ve kesinliklerine rağmen yenmek mecburiyetindedir.¹⁹⁷ Affetmek de insanın fitratında mevcut olan yüce bir değerdir. Allah'ın muhsin kulları, hayatta ciddi engellerle karşılaşmasına rağmen, enerjisini bu yüce değerın sosyal hayatta yaygınlaşması için çaba sarf ederler. Bu hayat tarzıyla, Allah'ın sevgisini kazanarak kemal bir mertebeye ulaşırlar.

1.4.11. Af – Birr İlişkisi

Birr'in (بِرْرٍ) aslı, Berr (بَرْرٍ)'dir. "Berr", sözlükte kıta, denizin karşıtı olarak kara demektir. Buradan hareketle "Birr", hayır işinde genişlik anlamında kullanılmaktadır. Geniş anlamı itibariyle "Birr", her türlü hayır ve iyilik işinde genişlik, ihsan, itaat, doğruluk, bol bol iyilik demektir. "Birr", her türlü iyiliği, ihsanı ve hayırlı işleri kapsar. "Birr" kavramı, bütün iman, ibadet ve ahlâka ait huyları kapsayacak genişlikte bir kavramdır.¹⁹⁸

Birr, bütün taat sayılan, Yani Allah'a saygı ifade eden davranışlar ve insanı Allah'a yaklaştıran hayırlı işleri içerisine alan bir kelimedir. Aynı zamanda birr, takvâ sahibi mü'minlerin bir özelliğidir. Yani birr, takvâ değil, takvâlı olma halidir.¹⁹⁹

Bir metni anlama ve yorumlamada odak kavramların bilinmesi çok önemli bir husustur. Kutsal metin ve dini nassların anlamlandırılması sürecinde ise kavramların anlaşılması diğer metinlere göre daha büyük önem arz etmektedir. Bu bağlamda kutsal metinlerin gönderildiği insanlara vermek istediği mesaj, varlık ve evrene

¹⁹⁵ Y.Nuri Öztürk, *Kur'ân'ın Temel Kavramları*, Yeni Boyut Yay., İstanbul 1997, s.28.

¹⁹⁶ Gazâlî, III, 412.

¹⁹⁷ Muhammed Kutup, *İslâm'a göre İnsan Psikolojisi*, Çev. Akif Nuri, Şamil Yayınevi, İstanbul 1974, II, 106-107.

¹⁹⁸ İbn Kesir, II, 64; Hüseyin K. Ece, *İslâm'ın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul 2006, s.86-87.

¹⁹⁹ Bkz. Bakara, 2/177.

bakışı kavram kalıpları içerisinde takdim edilmektedir.²⁰⁰ Binaenaleyh, “Birr” ile ilgili olarak Cahiliye Araplarının bu kavramı kullanırken yükledikleri anlamların aynı zamanda o dönemdeki bir sosyal gerçekliği yansıttığı tarihsel bir gerçektir. Cahiliye dönemi Araplarının söyledikleri şiirler incelendiğinde “Birr” ve türevlerini nasıl kullandıklarını görürüz. Cahiliyye dönemi Arap şiirlerinde, “B-r-r-” üç şekilde okunmaktadır:

1. Be'nin fethası ile “el-Berr” okunabilir, bu denizin zıddı olan kara anlamına gelir. Enginlik ve genişliğinden dolayı bu anlam verilmiştir. Özel bir şekilde kullanıldığında, Esmâ-i Hüsna'dan bir isim olmuş olur.²⁰¹
2. Be'nin zammesi ile “el-Bürr” okunursa buğday anlamında gıda için kullanılır. Buğday için kullanılması kendisine olan ihtiyacın genişliğinden dolayıdır.
3. Be'nin kesresi ile “el-Birr” okunursa sıdk, taat, yemininde durma, yakınlarına iyi davranma, ihsanda genişlik, sıla, gönül ve şefkat gibi hayır fiilleri anlamına gelmektedir.²⁰²

Kur'ân'da birr kavramı başka kavramlarla zikredildiği kadar tek başına da zikredilmektedir. Birr kavramı Bakara sûresinde²⁰³ beş, Âl-i İmran²⁰⁴, Mâide²⁰⁵ ve Mücadele sûrelerinde²⁰⁶ de bir defa zikredilmektedir.²⁰⁷

Birr kavramının tanımıyla ilgili olarak genel bir bilgilendirme verdikten sonra af ile birr arasındaki ilişkiyi anlamak için Kur'ân-ı Kerim'e baktığımızda en yakın ilişkiyi Âl-İmran sûresinin 193. ayetinde görmekteyiz:

“رَبَّنَا فَاعْفُورْ لَنَا ذُنُوبَنَا وَكَفِّرْ عَنَّا سَيِّئَاتِنَا وَتَوَقَّنَا مَعَ الْأَبْرَارِ” (*Rabbimiz! Günahlarımızı*

bağışla. Kötülüklerimizi ört. Canımızı iyilerle beraber al.)

Yukarıdaki ayette yer alan “el-Ebrar” ifadesi tefsirlerde muhtelif şekillerde yorumlanmaktadır. Yorumların geneli kelimenin aslında zikredilen üç mana ile yani

²⁰⁰ Hasan Yılmaz, “Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme”, *AÜİF Dergisi*, 2004/22, s.229.

²⁰¹ Bkz. Tûr, 52/58.

²⁰² Daha geniş bilgi için Güven Ağırkaya, *Kur'ân-ı Kerim'de Birr*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009, s.20-21.

²⁰³ Bkz. Bakara, 2/144, 177, 189.

²⁰⁴ Bkz. Âl-İmran, 3/192.

²⁰⁵ Bkz. Mâide, 5/2.

²⁰⁶ Bkz. Mücadele, 58/9.

²⁰⁷ Ağırkaya, s.92.

taat, takva ve sıdk ile ilgilidir. Âyetteki ebrar genellikle “mü'minler, imanlarında sadakat ehli ve itaat edenler”; “itaat, sadakat ve ihlâs ehli” ve “sünnete tutunanlar” şeklinde yorumlanmaktadır.²⁰⁸

Âyette yapılan duada, nefsin; dünyevî arzuları, günah ve hatalarıyla girişilen kapsamlı savaşa, günahlardan dolayı af dilemeye (istiğfar), günah ve masiyetten arınmaya yönelik irade beyanından sonra Allah'ın itaat ve taatte örnek olan ebrar kullarıyla beraber olmaya yönelik talep vardır. Bu talep; Allah'a yöneliş, O'na ümit bağlamak ve dayanmaktır.²⁰⁹

Netice olarak, "Birr" kavramı daha çok itaat ve taatte örnek olan samimi ve hakiki Müslümanların bir özelliği olarak tanıtılmaktadır. Allah, bu ebrar kulları, günahlardan arınma, toplumsal ve dini vazifelerin yapılmasında insanlara örnek bir kişilik olarak sunmaktadır.

²⁰⁸ Mesut Okumuş, “Kur'ân'da "Birr" Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz”, *Dini Araştırmalar Dergisi*, 2002(14), s.105.

²⁰⁹ Mevdûdi, II, s.

İKİNCİ BÖLÜM

KUR'ÂN'DA AFFIN TEZAHÜRÜ VE AF ÖRNEKLERİ

2.1. AFFIN TEZAHÜRÜNÜ ENGELLEYEN FAKTÖRLER

İslam dininin temel gayesi insanların dünya ve ahiret mutluluklarını sağlamaktır. Bundan dolayı Yüce Allah, peygamberler göndererek, insanların fitratında mevcut olan merhamet duygularını ortaya çıkararak toplumun huzur ve mutluluğunu sağlamak istemektedir. Merhamet, Allah katında bize verilen en önemli nimettir. Ancak, insanlar dünya hayatında bu rahmanî özelliği ortaya çıkarırken bir çok engelle karşılaşmaktadır. Bu engeller öfke, kin, intikam gibi şeytanî temellere dayanan psikolojik duygulardır. Şimdi affi engelleyen bu psikolojik temelli duyguları irdelemeye çalışacağız.

2.1.1. ÖFKE

Sözlükte şiddetli kızgınlık, hiddet, gazap, anlamlarına gelen öfke, “acı veren kötü bir davranışın kişinin ruhunda uyandırdığı kızgınlık, intikam duygusu ve cezalandırma isteği”²¹⁰ olarak tarif edilmektedir. Gazap, Allah için kullanıldığında bu davranışlar söz konusu değildir. “Allah'ın gazabı”; insanın söz, fiil ve davranışlarına razı olmaması, sevap vermemesi, bu kimseyi cezalandırması anlamına gelir.²¹¹

Öfke, bizi faaliyete sürükleyen rûhi amilerden (psikolojik motiflerden) biridir. Psikolojide, “temayüllerimizi giderirken bize engel olmak isteyen kimseye elem vermek için içimizden gelen itilme” diye târif edilir.²¹²

Öfkeyi kontrol altına almak,²¹³ affetmeden önce gelir. Yani bir kimsenin öfkesini ve sinirini yenmeden herhangi bir kimseyi affetmesi söz konusu olamaz. Bu bağlamda affetme ve bağışlama öfkeyi kontrol altına almanın getirilerindedir.

²¹⁰ İbn Manzur, X, 175.

²¹¹ İsmail Karagöz, *Ayet ve Hadisler Işığında Sevgi ve Dostluk*, DİB Yay., Ankara 2007, s.166.

²¹² Bekir Topaloğlu, *Dini Sohbetler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982, s.278.

²¹³ Bkz. Ahmet Özmen, “Öfke ile Başa Çıkma Eğitimi: (Dört Uygulama Üzerine İnceleme)”, *Kafkas Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008(2), s.11.

“Öfke, şeytandandır, şeytan da ateşten yaratılmıştır, ateş su ile söndürülmektedir; öyleyse biriniz öfkelenince hemen kalkıp abdest alsın”²¹⁴ bu hadisten de anlaşılacağı üzere öfke şeytanî temelli bir duygudur. Öfkeyi yenmek için öncelikle kişiyi öfkeye sevk eden unsurların tespit edilip onlardan uzaklaşması gerekmektedir. Öfkeyi yenmede diğer önemli faktör ise, kişinin kendini tanıması ve aciz bir kul olduğunun farkına varmasıdır. Çünkü öfke, insanın fitratından gelen bir özelliğidir. İnsanın öfkesini, Allah'ın murat etmediği bir yerde kullanması insanî ilişkilerde bazen tamiri mümkün olmayan sorunlar ortaya çıkarmaktadır.

Bediüzzaman Hazretlerine göre, öfkenin üç mertebesi vardır: İfrat, tefrit ve vasat mertebeleri. Öfkenin ifrat hali tehevürdür; insandaki öfke ve gadab duygusunun ölçü ve vasattan çıkıp zulüm ve haksızlıklara varmasıdır. Bunun temelinde enenin şerli yüzünün inkişaf ve yeşermesi yatıyor. Zulüm ve haksızlıkların kaynağı öfkenin ifrata gitmesidir. Gadab ve öfkenin vasat ve meşru hali ise şecaattir.²¹⁵

Kur'ân, bir kimsenin merhametli olması yanında, bu merhameti başkalarına da tavsiye etmesinin²¹⁶ önemli olduğunu bildirir. Çünkü iyilikler toplumda yaygınlaştıkları ölçüde faydalı olurlar.²¹⁷ Bu bağlamda merhamet duygusu, insandaki gadabı (öfke) kontrol altına alır.

Cenâb-ı Hak, takvâ sahibi olmak için saydığı özelliklerin arasında öfkeyi yutmak ve insanları affetmek gibi faziletli insanlara yakışan davranışları da zikretmektedir. “*O takvâ sahipleri ki, öfkelerini yutarlar ve insanları affederler. Allah da bu güzel davranışta bulunanları sever. Yine onlar ki, bir kötülük yaptıklarında bizzat kendilerine zulmettiklerinde Allah'ı hatırlayıp günahlarından dolayı hemen istiğfâr ederler. Zaten günahları Allah'tan başka kim bağışlayabilir ki! Bir de onlar, işledikleri kötülüklerde bile bile ısrar etmezler.*”²¹⁸

Bu ayette, öfkelerini yenip onu tutarak, içlerine geri çevirenler övülmektedir. Sabır ve yumuşak huyluluk, takvâ ehlinin bir özelliği olarak bize anlatılmaktadır. Öfke yenilmediği zaman, nefse ağır bir yükür. Kalbi yalayan bir ateş yalıdır.

²¹⁴ Ebû Dâvud, Edep, 4.

²¹⁵ Bediüzzaman Said Nursî, *İşârâtü'l- İcâz*, Sözler Neşriyat, İstanbul 2002, s.25.

²¹⁶ Beled, 90/11-17.

²¹⁷ Polater, s.184.

²¹⁸ Âl-i İmrân, 3/133-135.

Vicdanı kaplayan bir istir. Fakat nefis, hoşgörü gösterip kalp affedince o yükün altından insan kurtulur. Kalpte yumuşaklık başlar, vicdanda selâmet yerleşir.²¹⁹

Netice olarak öfke, affin önündeki en önemli engellerden birisidir. Bu duyguyu yenmenin en önemli şartı; kişinin kendi acziyetinin farkına varması ve bu duyguları ortaya çıkararak unsurlardan uzaklaşarak Allah'a sığınmasıdır.

2.1.2. KİN

Kin kelimesi arap dilinde “Buğz”, “Hıkd” ve “Ğıll” gibi kelimelerle karşılanır. Kin, nefsin arzulamadığı, uzak durduğu veya imtina ettiği şeyden kaçması, ondan nefret duymasıdır. Hubb'un (sevgi) zıddıdır. Nitekim Hubb, nefsin istediği, arzu ettiği ya da beğendiği şeye doğru meyiletmesidir.²²⁰

Kin tutan, içindeki nifâkını gizli tutar.²²¹ Bu gizlenen nifâk, düşmanlık duygusunu kalpte yerleştirerek zamanla süreklilik kazandırır. Böylece insanı takatsiz bırakır, sinirli yapar ve görünüşünü çirkinleştirir. Bu durumdan kurtulmanın en emin yolu, hataları affedip kendini daha yüksek gayelere adamaktır.²²²

Af insanlar arasında sevgi ve merhamet duygularını canlandırır. Af olmazsa sevgi de olmaz. İman etmeyen insan kinlendiğinde kine bir ömür boyu devam eder. Ancak mümin, kendisine yapılan hata ve yanlışlar binlerce tekrarlırsa bile kin beslemez ve sevdiğilerine karşı merhametlidir.

Kur'ân'a göre kinin başlıca kaynağı sapkınlık ve azgınlıktır. Bu nedenle öncelikle Allah'ı inkâr edenlere ait bir özelliktir.²²³ İçlerindeki düşmanlık ve kin yalnız kendileri arasında etkili olmakla kalmamakta, müminlere de yönelmekte ve zarar vermektedir.²²⁴

Kin duygusunun psikolojik nedenlerini inceleyen İslam ahlâkçılara göre yapılan bir kötülüğe karşı koyamamanın, intikam alamamanın yol açtığı öfke kalbe yerleşerek gizli bir düşmanlık duygusuna, kine dönüşür. Bu nedenle kinin başlıca ruhsal kaynağı öfke ve intikam hırsıdır.

²¹⁹ Kutup, II, 453.

²²⁰ el-İsfehâni, s.55.

²²¹ Gazâlî, I, 118.

²²² Carnegie, s.161.

²²³ Bkz. Mâide, 5/14.

²²⁴ Bkz. Âl-i İmran, 3/118.

İnsan yaratılışı itibariyle sosyal bir varlıktır. Diğer insanlarla iletişim halinde bulunmak, bir şeyleri paylaşmak veyahut bazı konularda onların yardımına muhtaçtır. Yani insan kendi başına tam olarak bu hayatı sürdüremez. Bir şekilde başka insanlarla ilişki içinde bulunmak durumundadır. İslam dini ise bu ilişki esnasında uyulması gereken bir takım kurallar koymuştur. Bu kurallar hayatı yaşanılır hale getiren ve insana insan olduğunu hatırlatan kurallardır. Peygamberimizin “*Birbirinizle alâkayı kesmeyin, birbirinize kin tutmayın, haset etmeyin. Ey Allah'ın kulları kardeş olun.*”²²⁵ hadisi, bizlere uymamız gereken bu kurallar hakkında bilgi vermektedir. İnsanlar ancak birbirlerine yardım ederek bu hayata tutunabilirler. Birbirlerine kin gütmeden, kardeş olarak yaşarlarsa Allah'ın muhsin kullarından olabilirler. Nitekim toplum halinde yaşamının getirdiği sorumluluklarda bu tür kurallara uymayı zorunlu kılmaktadır.

Netice olarak, Müslüman kimse, âhirette mutlu olmak istiyorsa kin tutmak gibi kötü duygulardan kurtulmasını bilmelidir. Hiç şüphesiz ki bunlardan kurtulmanın yolu insanın sorumluluk bilinci içerisinde hareket ederek bu duyguları doğuran ortamlardan uzak durması, Allah'a yönelmesi ve ona sığınmasıdır.

2.1.3. İNTİKAM

Kişinin, öfke ve kin gibi duyguların dürtüsel etkisiyle kendisine yapılan kötülüğü cezalandırmak için kötülükle karşılık verme isteği olarak tanımlanmaktadır.²²⁶

İntikam, insan tabiatının en zor kontrol edilebilen saldırgan temelli tutum ve davranışlarından biridir. Psikoanalitik teorilere göre, insan içindeki saldırganlık hissi, farklı tezahürlerle dışa yansır. Bu açıdan belki de farkında olmadan çevremizdeki insanlara karşı menfi tesirleri olabilmektedir. Bu bağlamda intikam gibi saldırgan duyguların terbiye edilmesi, insanın sosyalleşmesinde pozitif tesir eder.²²⁷

İntikam almamak çok zor ve erdemli bir iştir. İnsan nefsi intikam almak ister. İnsanın Allah'ın rızasına aykırı bir intikam anlayışı içerisinde olması Allah katındaki değerini azaltır. Çünkü nefsanî olan ve intikam hisleriyle atılan her davranış insanı

²²⁵ Müslim, Birr, 30.

²²⁶ Kasapoğlu, s.23.

²²⁷ Hasan Aydınli, “Ruh Dünyamızda Kanayan Yara: Pasif Saldırganlık”, *Sızıntı Aylık ve Kültür Dergisi*, 2012(399), s.15.

bataklığa sevk eder, hem dünyasını hem de âhiretini âzap içerisinde geçirmesine sebep olur.

İntikam kelimesi Kur'ân'da türevleri ile birlikte 17 yerde geçer. İntikam kelimesi Allah'a nispet edilen kavramlardan birisidir. Allah'ın intikamı "المنتقم" ve "ذو انتقام" kelimeleriyle ifade edilir. Allah'ın intikamını anlatan âyetlerden biri şöyledir: *“O, sana Kitab'ı hak ve kendisinden öncekileri doğrulayıcı olarak indirdi. O, daha önce Tevrat'ı ve İncil'i insanlar için birer hidayet olarak indirmişti. Furkan'ı da indirdi. Şüphesiz Allah ayetlerini inkâr edenler için şiddetli bir azap vardır. Allah mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”*²²⁸ Âyette, Allah'ın intikamının, ayetleri inkâr edenleri şiddetli bir biçimde cezalandırması şeklinde olduğudur.

Allah'ın öç alması veya intikam alması ifadelerinin nasıl anlaşılması gerektiği konusu İslam âlimleri tarafından tartışılmıştır. İntikam ve öç almada nefsâni hırs ve inat boyutu bulunması sebebiyle bunu Allah için düşünmek mümkün değildir. Allah'ın intikamının ve öcünün özünde caydırıcılık vardır. Kişilerin ve grupların yaptıkları hatada ısrar etmeleri sebebiyle Allah cezalandırmıştır. Bu cezalandırmanın amacı hata yapanı caydırmak sonra da toplumun diğer bireylerin aynı hataya düşmelerini engellemektir. Allah'ın intikamının bu çerçevede anlamak daha isabetli olacaktır.²²⁹

Sonuç olarak, kişinin intikam almak amacıyla hesaplar yapması Allah'ın muhsin kullarına yakışmayan bir davranıştır. Çünkü intikam, insanın kalbindeki merhamet duygusunu bir ateşin mumu eritmesi gibi yok eder. İnsanın kendisine karşı yapılan hatayı affetmesi hem kalbindeki merhamet duygusunu kuvvetlendirmekte hem de toplumsal barışın yaygınlaşmasına sebep olmaktadır.

2.2. KUR'ÂN'DA İLÂHÎ AF ÖRNEKLERİ

Allah'ın yarattığı varlıklar içerisinde sadece insanlar ve cinler, Allah'a ubûdiyet amacıyla yaratıldıkları²³⁰ halde fitratına aykırı şekilde davranıp günah işleyebilirler. Bu bağlamda insan dünya hayatında imtihan halinde olduğundan²³¹ hayra ve şerre, hakka ve batıla, iyiye ve kötüye, günaha ve sevaba yönelebilecek bir tavrın içerisinde

²²⁸ Âl-i İmran, 3/3-4.

²²⁹ Yazır, III, 343; er-Râzi, XII, 103.

²³⁰ Zâriyat, 51/56.

²³¹ Mülk, 67/2.

olabilmektedir. Önemli olan burada insanın günah işlemekte ısrar etmemesi, işlediği günahına zaman geçirmeden tevbe etmesidir. İnsan nasuh bir tevbe ile aracıya ihtiyaç kalmadan tevbe edebilirse Allah tevbesini kabul edip affeder. Yüce Allah, Kur'ân'da günah işleyip tevbe eden kişileri, onların yaptıkları tevbeleri kabul edişini bize misallerle anlatmaktadır.

Bu kısımda Kur'ân'da bahsi geçen af örneklerine yer verilerek af kelimesinin anlam alanını genişletme amacına katkı sağlamaktır.

2.2.1. PEYGAMBERLERLE İLGİLİ AF ÖRNEKLERİ

Peygamberler dünya kurulduğundan beri maddi ve manevi anlamda insanların ellerinden tutan ve insanlara yol gösteren rehberlerdir. İnsan oldukları için insanlarla birlikte sosyal hayatın içindedirler.²³²

Bid'at ehlinin farklı görüşleri olmasına rağmen ehl-i sünnet bilginleri peygamberlerin tebliğ konusunda günahsız oldukları, nübüvvetten önce veya sonra kendilerinden küfür nevinden günah sadır olmayacağı konusunda ittifak halindedirler. Mâturîdîliğe göre peygamberler, küçük-büyük her türlü günahattan, küfür ve şirkten uzaktır. Bununla birlikte çok küçük, hafif hatalar, zelle türünden ayak sürçmeler peygamberlerden sadır olmuştur. Bu küçük hatalar yanılma ve unutma sonucu meydana gelir ve bu da Allah'ın rızasını kazanmak, O'na yaklaşmayı temin etmek içindir. Bu bazen “murad-ı ilahiye” 'ye ters düşebilir.²³³

Bu kısımda âyetler ışığında Peygamberlerin yukarıda belirtildiği üzere murad-ı ilahiye ters olan davranışlarını irdelemeye çalışacağız.

2.2.1.1. Hz. Âdem (a.s.) ve Eşi'nin Affedilmesi

Hata yapıp hatalı olduğunu fark ederek nasuh bir tevbe ile istiğfar etme işi ilk insan ve ilk peygamber Hz. Âdem (a.s.) ve eşine kadar dayanmaktadır. Yüce Allah, aralarında İblis'in de bulunduğu meleklerle Âdem'e secde etmelerini emretmektedir. Ancak meleklerin Hz. Âdem'e secde etmelerine rağmen, İblis beni ateşten, onu topraktan yarattın demek suretiyle kibrini ifşa ederek Allah'ın emrine karşı gelmiştir.

²³² Ahmet Müjdecî, *Kelâmî Açısından Allah'ın Affı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2007. s.50.

²³³ Şerafeddin Gölcük- Süleyman Toprak, *Kelâm*, Tekin Kitabevi, Konya 1996, s.309-310.

Böylece Yüce Allah, emrine karşı gelmesi sebebiyle İblis'i huzurundan kovmuş ve lanetlemiştir. İblis Yüce Allah'tan kıyamet kopuncaya kadar Âdem (a.s.) ve zürriyetini saptırmak amacıyla yaşama izni istiyor. Yüce Allah da ona bu izni veriyor. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle zikredilmektedir:

*“ Beni azdırmana karşılık, yemin ederim ki, ben de onları saptırmak için senin dosdoğru yolunun üzerinde elbette oturacağım. Sonra da onlara önlerinden, arkalarından, sağlarından ve sollarından sokulacağım ve sen onların çoğunu şükreden kimseler olarak bulamayacaksın. ”*²³⁴

Böylece İblis, Âdem (a.s.) ve zürriyetine düşman olmuştur. Bundan sonra Yüce Allah, Âdem (a.s.) ve eşini cennete koymakta ve İblisin hilesine karşı sakınp uyanık olması için onlara uyarıda bulunmuştu. Bu durum Kur'ân-ı Kerim'de şöyle zikredilmektedir:

*“ Ey Âdem, sen ve eşin cennette kalın. Dilediğiniz yerden yiyin. Fakat şu ağaca yaklaşmayın. Yoksa zalimlerden olursunuz. ”*²³⁵

*“ Ey Âdem, şüphesiz bu İblis, sen ve eşin için bir düşmandır. Sakın sizi cennetten çıkarmasın; sonra mutsuz olursun. Şüphesiz senin için orada aç kalmak, çıplak kalmak yoktur. Orada ne susuzluk çekersin, ne de güneş altında kalırsın. ”*²³⁶

Hz. Âdem (a.s.) ve eşi, lanetli İblisin hilesine karşı Allah'ın kendilerine bildirdiği ilahi yasağı unutup kendilerine yasakladığı ağaçtan yiyince, elbiseleri yani avret yerleri açıldı ve daha sonra Allah'ın emrine muhalefet ettiklerinden dolayı da cennetten çıkarılıp yeryüzüne indirildiler.

Bazı tefsirciler bu konuda şöyle derler : “ Hz. Âdem, Allah'ın kendisine ve eşine yasakladığı ağaçtan yemeyi te'vil ederek ve şeytanın yeminine inanarak yemişti. Çünkü Yüce Allah ona ve eşine, adımı ve vasıflarını belirsiz bıraktığı ağacın bizzat kendisinden yemeyi yasaklamıştı. O halde Hz. Adem (a.s.) kendisine yasaklanan ağacın dışında bu ağacın cinsine benzeyen başka bir ağaçtan yemiştir. Sahih olan ise, Hz. Âdem (a.s.)'in ilahi emri unutarak yasaklanan ağaçtan yemesidir. Çünkü Yüce Allah'ın “ *Andolsun ki Biz, daha önce Âdem'e ahid vermiştik. Fakat o*

²³⁴ A'râf, 7/16-17.

²³⁵ A'raf, 7/19; Bakara, 2/35.

²³⁶ Tâhâ, 20/117-119.

*kendisine yapılan yasaklamayı unuttu ve Biz onda (Allah'ın emrine aykırı etme konusunda) bir kasıt bulmadık.*²³⁷ âyeti de buna delalet etmektedir.²³⁸

Bu durumdan sonra Âdem (a.s.) ve eşi, şeytanın vesvesi ile yaptıkları bu hatadan dolayı pişman oldular ve Allah'ın Âdem (a.s.)'a vermiş olduğu ilahi bir lütuf gereği olan kelimelerle istiğfar ettiler:

*“ Dediler ki: Ey Rabbimiz! Biz kendimize zulmettik. Eğer bizi bağışlamaz ve bize acımazsan mutlaka hüsrana uğrayanlardan oluruz. ”*²³⁹

Bu âyetle, ilk yaratılış gereği bütün varlığıyla Allah'a yönelmek ve O'nun ârızzalar ile kesintiye uğrayan rahmet ve lütfunu, öfke ve dalaletten uzak olarak tekrar celbetmek için iman akdini yenilemek suretiyle, kalb, söz ve fiille tevbe etme ve kurtuluşa dönme vurgulanmaktadır. Nitekim Hz. Âdem ve eşi de hatalarının neticesi olarak yeryüzüne çıkınca, Allah'ın lütfuyla kendini topladı ve ilham aldığı kelimelerle amel etti, kusurunu itiraf ile imanını arz etti.²⁴⁰ Allah da bu samimi tevbe ve istiğfar ile sığınan Hz. Âdem (a.s.) ve eşinin duasını kabul etti.²⁴¹

Yüce Allah Kur'ân'da belirttiği bu kıssayla insanoğlunun zayıf noktasını gözler önüne sermektedir. İnsan daima bulunduğu durumdan daha yükseklerini isteme veya ölümsüzlüğü elde etme gibi bir duyguya sahiptir. Bundan dolayı şeytan çoğu kez melekleştirme veya ölümsüzleştirme teklifleriyle yaklaşıp insanları kandırmayı başarabilmektedir. Günümüzde de insanı, önce daha yüksek mevki, daha iyi konum aldatmacalarıyla aklını çelmekte, daha sonra da onu çürümeye, bozulmaya götüreceği yola sevk etmektedir.²⁴²

2.2.1.2. Hz. Musa (a.s.)'nın Affedilmesi

Hz. Musa (a.s.), gençlik yıllarında bir gün şehre indiğinde, biri Kıbtî diğeri İsrâîl oğulları'ndan iki adamın kavga ettiğini görmüştü. İsrâîl oğulları'ndan olan şahıs kendisinden yardım isteyince, ona yardım etmek için kavgaya karıştı. Bu davranışından da anlaşıldığı gibi Hz. Musa (a.s.), Firavun'un sarayında bir prens olarak büyüse de, kendisinin İsrâîl oğulları'ndan olduğunu biliyor, kavmine akla

²³⁷ Tâhâ, 20/115.

²³⁸ Kurtubî, XI, 251; Muhammed Ali Sâbûnî, *Peygamberler Tarihi*, çev. Hanifi Akın, Ahsen Yay., İstanbul 2003, s.273-275.

²³⁹ A'raf, 7/23; Hz. Âdem ile ilgili bu olay Bakara, Mâide ve Tâhâ sûrelerinde de zikredilmiştir.

²⁴⁰ Yazır, I, 325-326.

²⁴¹ Bakara, 2/37.

²⁴² Mevdûdî, II, 21.

gelmedik zulümler yapan Firavun ve adamlarına öfke duyuyordu. Büyük ihtimalle o sırada saraydan ayrılmış; hatta Firavun ve adamlarının zulmüne karşı çıkmasıyla meşhur olmuştu. Her ne ise, kavgaya karışan Hz. Musa (a.s.), Kıbtî'ye bir yumruk atarak onu yere yıktı. Ancak, hiç istemediği ve beklemediği bir şey olmuş; yumruğu yiyen Kıbtî düşüp ölmüştü. Asla onu öldürmek gibi bir niyeti olmayan Hz. Musa (a.s.), buna çok üzüldü ve bu işin şeytanın işlerinden biri olduğunu söyledi. Allah'a sığınarak, elinden çıkan bu kazadan dolayı kendisini affetmesi için yalvardı. Kavgayı ve kendisinin Kıbtî'ye vurduğunu yardım isteyen şahıstan başka gören olmamıştı. Bir daha suçlulara ve günahkârlara destek olmayacağına söz vererek hemen olay mahallinden uzaklaştı.²⁴³ Kur'ân-ı Kerim'de bu hâdise şöyle anlatılmaktadır:

“ Musa, halkının habersiz olduğu bir sırada şehre girdi. Orada, biri kendi kabilesinden diğeri düşman tarafından olan iki adamın kavga ettiğini gördü. Kabilesinden olan adam, düşmanına karşı ondan yardım istedi Bunun üzerine Musa, ötekine bir yumruk indirip ölümüne sebep oldu. (Onun öldüğünü görünce), "Bu şeytan işidir. Şeytan, gerçekten, saptırıcı apaçık bir düşmandır. Rabbim, doğrusu kendimi ziyana uğrattım. Beni bağışla!" dedi. Allah da onu bağışladı. Çünkü Allah, gafurdur, rahimdir. Musa, 'Rabbim! Bana lütfettiğin nimetlere andolsun ki, artık suçlulara asla yardımcı olmayacağım.' ”²⁴⁴

Bu ifade iki anlama gelir ve ikisi de burada kullanılmıştır. Allah, Hz. Musa (a.s.)'nın suçunu halktan gizlediği gibi, hatasını da bağışladı. Zira ne bir Mısırlı, ne de Mısır hükümetinin herhangi bir yetkilisi, olaya şahit olabileceği bir zamanda yoldan geçmedi. Böylece Hz. Musa (a.s.) cinayet mahallinden teşhis edilmeden uzaklaşma imkânı bulmuş oldu.²⁴⁵

Ayrıca bu ayetlerde Hz. Musa (a.s.)'nın suçlulara yardım etmemek temennisinde bulunduğunu ve öldürme olayından dolayı endişe içinde iken o yardım ettiği şahsın kendisinden tekrar yardım istemiş olduğunu bildiriyor ve o şahsı kınama neticesinde o öldürme olayının meydana çıkmış olduğunu ve kısas yapılmasına karar verildiğini bir zatın gelip Hz. Musa'ya haber verdiğini, bunun üzerine Hz. Musa'nın şehirden çıkıp başka bir yere gittiği beyan edilmektedir.²⁴⁶

²⁴³ İsmail Yiğit, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2007, s.400-406; Sâbûnî, *Peygamberler Tarihi*, s.400-404.

²⁴⁴ Kasas, 28/15-17.

²⁴⁵ Mevdûdî, IV, 147.

²⁴⁶ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim'in Türkçe Meâli Âlisi ve Tefsiri*, V, 2584-2587.

2.2.1.3. Hz. Dâvud (a.s.)'un Affedilmesi

Hz. Dâvud (a.s.)'in adı; Bakara, Nisâ, En'âm, İsrâ, Enbiyâ, Neml, Sebe', Sâd surelerinde olmak üzere Kur'ân-ı Kerim'in toplam 16 yerinde geçmektedir. Hz. Dâvud (a.s.), İsrailoğulları peygamberlerinden olup Hz. Ya'kûb (a.s.) 'un oğlu Yahûdâ'nın soyundan gelmektedir.²⁴⁷

Hz. Dâvud (a.s.), bir peygamber ve hükümdar olarak dâvalara bizzat kendisi bakardı. Kur'ân-ı Kerim, ona arz edilen dâvalardan ikisi hakkında bilgi vermiştir. Bunlardan biri, çobansız bir koyun sürüsünün geceleyin bir ekin sürüsüne girmesi ile ilgilidir.²⁴⁸ Hz. Davud (a.s.)'un ümmeti arasında çıkan anlaşmazlıklarla ilgili ikinci örnek ise, koyun sahibi iki kardeş arasında çıkan ihtilâf hakkındadır. Hz. Davud (a.s.) mescidinin mihrabında ibâdetle meşgul bulunurken, söz konusu iki kişi, duvarı tırmanarak onun yanına girivermişlerdi. Hz. Dâvud (a.s.), kapıdan gelmeyi bırakıp duvardan atlayarak gelmeleri sebebiyle onlardan çekinmiştir. Onun korktuğunu fark eden bu iki şahıs, onu teskin etmeye çalışarak, aralarında çıkan bir anlaşmazlığı çözmesini istemek niyetiyle geldiklerini açıkladılar ve ondan âdil bir karar vermesini arzu ettiklerini söylediler.²⁴⁹ Bu olay Yüce Allah tarafından Peygamberimize şöyle bildirilmiştir:

“ Ve duvardan tırmanarak, Dâvûd'un ibadet etmekte olduğu yere giren davacıların haberi sana ulaştı mı? Dâvûd onları yanında görünce telaşlanıp korktu; bunun üzerine " korkma " dediler. " Biz sadece iki davacıyız. Birimiz ötekinin hakkına tecavüz etti. Şimdi sen aramızda adaletle karar ver, adaletten ayrılıp bize zulmetme, bize dosdoğru yolu göster " dediler. İçlerinden biri: " Bu benim kardeşim, onun doksan dokuz koyunu benim de bir koyunum var. Buna rağmen " onu da bana ver" dedi ve konuşmada beni altetti, onunla baş edemedim ve sana hükmünü sormaya geldik." Dâvûd dedi ki: "Andolsun o senin koyununu kendi koyunlarına katmayı istemekle, sana haksızlık etmiştir. Zaten mallarını, emeklerini birbirine katan, içli dışlı ortakların her biri, birbirinin hakkına tecavüz ederek haksızlık ederler. Yalnız inanıp doğru dürüst hareket edenler, bu haksızlık yapma eyleminin dışındadır ki, onlar da ne kadar azdır." Dâvûd bu hükümle veya duvardan tırmanan

²⁴⁷ Sâbûnî, Peygamberler Tarihi, s.622.

²⁴⁸ Bkz. Enbiyâ, 21/78-79; Allah Teâla bu meselede en doğru çözümü Hz.Süleyman (a.s.)'a haber vermiştir. Bu örnek, yetkili bir şahsın herhangi bir konuda içtihadıyla hüküm vermesi durumunda, yanılmasının da normal olduğunu ortaya koyar.

²⁴⁹ Yiğit, s.509-510.

kimselerle kendisini imtihan ettiğimizi anladı ve rabbinden günahının bağışlanmasını diledi, eğilerek secdeye kapandı ve rabbine döndü. Biz de onu bağışladık, çünkü o katımızda bize yakın olanlardandır. O'nun dönüp geleceği yer de güzeldir. Ve şöyle dedik: " Ey Dâvûd! Seni bir peygamber ve yeryüzünde senden öncekilerin yerine halife ve vekil yaptık, öyleyse insanlar arasında adaletle hükmet, keyfine uyma, sonra keyfin seni Allah yolundan saptırır. Allah yolundan sapanlara ise hesap gününü unuttuklarından dolayı şiddetli bir azap vardır. ”²⁵⁰

Maverdi'nin Katade'den naklettiğine göre, Hz. Davud (a.s.) dikkatlice davranmadan hüküm verdi. Bunu günah olduğunu anlayınca da Rabbine istiğfar etti.²⁵¹

Bu âyetlerle ilgili olarak Mevdûdi şöyle izahta bulunmuştur: “ Burada Hz. Davud'un, sadece bir tarafı dinleyerek karar verdiği zehabına kapılmak yanlışır. Çünkü davacının konuşup davalının susmuş olmasından, onun suçunu kabullenmiş olduğu anlamı çıkar. Bunun üzerine de Hz. Davud kararını vermiştir. Ancak Hz. Davûd'un hata yaptığı meselenin koyun meselesine benzer olması gerekir. Çünkü karar verdiği esnada aniden imtihan olduğunu hatırlamıştır. Ancak bu hatası affedilmeyecek kadar önemli değildir. Bu yüzden Allah onu affettiği gibi ayrıca mertebesini yükseltmiştir. Allah, onu, kendi kendine pişman olması, secde ve tevbe etmesi dolayısıyla affetmiş ve onun ne bu dünyadaki ne de ahiretteki makamına bir halel gelmemiştir. ”²⁵²

Kur'ân-ı Kerim yukarıda zikredilen hadiseyi bu şekilde özetlemiştir. Bunun dışında hem Kur'ân'da hem de Sahih Hadislerde herhangi bir şekilde tafsilat bulunmamaktadır. Fakat tefsir ve tarih kitaplarında bu hadiseyle alakalı rivayetler bulunmaktadır.²⁵³

²⁵⁰ Sâd, 38/21-26.

²⁵¹ Maverdi, *en-Nüket ve'l Uyûn*, Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, Beyrut, tsz., V, 88; Daha geniş bilgi için Lokman Bedir, *Kur'ân'da İlahi Mağfiret*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013, s.104.

²⁵² Mevdûdi, V, 58-65.

²⁵³ Bkz. İbn Kesir, IV, 31; Kurtûbî, XV, 109-123. ; Aslan Çıtır, *Kur'ân'da Peygamberlere İsnat Edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010, s.175-176.

2.2.1.4. Hz. Yunus (a.s.)'un Affedilmesi

Hz. Yunus (a.s.) Kur'ân-ı Kerim'de adı geçen peygamberlerden biridir.²⁵⁴ Yakup (a.s.)'ın torunlarından. Yunus (a.s.), Filistin'de ikamet ederken Allah, onu Musul'da bir belde olan Ninova halkına peygamber olarak gönderdi. Yunus (a.s.) Ninova halkını imana davet etti, ancak onlar bu davete icabet etmediler, küfürde ısrar ettiler. Yunus (a.s.), Ninova halkına ilahî azabın geleceğini bildirdi. Kendisi Allah'ın emri gelmeden, onlara sinirlenerek aralarından ayrılıp deniz sahiline geldi. Oradaki dolu bir gemiye bindi. Bir müddet sonra rüzgâr kesildi, gemi durdu. Geminin yükü fazla geldi. Geminin yükünü hafifletmek için kur'a çekip birini denize atmak istediler. Kur'a da Hz. Yunus (a.s.)'a çıktı. Hz. Yunus izinsiz halkının arasından ayrılmasını uygun olmadığını doğru olmadığını anladı. Kendini denize attı. Allah Hz. Yunus (a.s.)'a bir balık gönderdi. Balık Hz. Yunus (a.s.)'ı yuttu. Allah balığa vahyetti ki, " Onun etini yeme, kemiklerini kırma, Çünkü Yunus senin için rızık değildir. Ancak senin karnın onun için bir hapis yeridir."²⁵⁵ Yüce Allah, bunu Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde zikreder:

“ (Ey Peygamberim!) Zünnun'u zikret, biz ona da lütfetmiştik. Çünkü o (kavmine) kızarak (aralarından çıkıp) gitmişti. (Çıkıp gitmekle) bizim kendisini sıkıştırılamayacağımızı sanmıştı. Nihayet karanlıklar içerisinde, "(Ey Rabbim!) Senden başka ilah yoktur. Sen her türlü noksanlıktan uzaksın. Ben zalimlerden oldum" diye dua etti. Biz de onun duasını kabul ettik ve onu üzüntüsünden kurtardık. İşte biz müminleri böyle kurtarıyoruz. ”²⁵⁶

Yunus (a.s.)'un " zalimlerden oldum" dediği fiili, kavminin arasından izinsiz ayrılmasıdır.²⁵⁷ Taberî, bu konuda, "Yunus (a.s.), "لااله الا انت سبحانك انى كنت من الظالمين", "La ilah illa anta subhanaka inna kuntu min az-zalimin" duası ile günahını itiraf ederek, hatasından tevbe edip peygamberlik görev mahallinden izinsiz ayrılması sebebiyle "zalimlerden oldum" şeklinde istiğfarda bulundu." demiştir.²⁵⁸

Hz. Yunus (a.s.) kıssasıyla ilgili olarak üzerinde durulması gereken üç önemli husus vardır:

²⁵⁴ Nisa, 4/163; En'am, 6/86; Yunus, 10/98; Sâffât, 37/139; O, Enbiya sûresi 21/87'de "Zünnûn", Kalem sûresi 68/48'de "Sâhibu'l hût" sıfatıyla zikredilmektedir.

²⁵⁵ Taberî, *Taberi Tefsiri*, çev. Hasan Karakaya vd., Hisar Yayınevi, İstanbul 1996, VII, 171-172, X, 81; Neseffî, II, 417-418.

²⁵⁶ Enbiya, 21/87-88.

²⁵⁷ Karagöz, *Günahlar Tövbe ve İstiğfar*, s.366.

²⁵⁸ Taberî, X, 76-78.

1- Yunus (a.s.)'un öfkesinin Allah'a karşı değil, inatçı kâfirlere karşıdır. Hz. Yunus'un kavmine öfkelenmesinin sebebi ise uzun zaman onları imana davet etmesine rağmen onların bu davete karşılık vermemeleridir.

2- "فظن ان لن نقدر عليه" (Bizim kendisini sıkıştırmayacağımızı sanmıştı.) ayetinin "ona kudretimizin yetmeyeceğini zannetti" şeklinde değil de; " onu daraltmayacağımızı zannetti" olduğu, çünkü " kadr " kelimesinin burada " güç yetirmek" değil, " daraltmak, eksiltmek, sıkıştırmak" manasına geldiği zikredilmiştir.

3- " انى كنت من الظالمين " (Ben zalimlerden oldum.) âyetiyle Hz. Yunus kendini zalim olarak zikretmesine gelince, bunun anlamı; " ben en faziletli olan sabrı terk etmekle nefsim haksızlık ettim " demektir.²⁵⁹

Sonuç olarak Yunus (a.s.) kavminin arasından rabbinin izni olmadan çıkması ve sıkıntılara sabretmemesi gibi kusurları sebebiyle kendisini kınayıp hatasını itiraf etmiş, Hz. Âdem (a.s.) ve eşi gibi en güzel kelimelerle Yüce Allah'tan af ve mağfiret dilemiş, Allah da onu affetmiştir.

2.2.1.5. Hz. Muhammed (s.a.v.)'in Affedilmesi

Sıradan bir insanın hata yapması ile bu hatanın bir peygamberden sudur etmesi arasında sonuç itibariyle önemli derecede fark olduğu açıktır. Bir kişinin yaptığı hata kendisini bağlar ve başkalarına örnek teşkil etmez. Fakat vahyin muhatabı olan ve her davranışı dikkatle izlenen, hüküm verme makamında bulunan peygamberin durumu böyle olmayacaktır.²⁶⁰

Kur'ân-ı Kerim'de Tebük savaşına mazeret ileri sürerek savaştan geri dönmek isteyenlere Hz. Muhammed (s.a.v.)'in verdiği izin konu edilmiştir. Yüce Allah, bu hususu Kur'ân-ı Kerim'de şu şekilde zikreder:

*" Allah seni affetsin. Doğru söyleyenler kimler, gerçekten yalancılar kimlerdir, bunların iyice belli olmasını beklemeden niçin onlara izin verdin? "*²⁶¹

Bu âyet-i kerime; Peygamberimize -mazeret sunmak suretiyle izin talebinde bulunan- bazı münafıklara izin vermesi sebebiyle Tebük Gazvesine katılmamaları hususunda ilahi ikaz vermek amacıyla inmiştir. Ayetlerle ilgili olarak müfessirlerin yorumları şu şekildedir.

²⁵⁹ Kadı Beydavî, III, 365; Neseî, III, 387; İbn Kesir, III, 191; Daha geniş bilgi için bkz. Çıtır, s.193.

²⁶⁰ Mevdûdî, II, 452.

²⁶¹ Tevbe, 9/43.

Zemahşeri, “ *Keşşâf* ” adlı tefsirinde bu ayetle ilgili olarak şunları zikretmektedir : “ "Allah seni affetsin" sözü, günah işlemeden kinayedir. Çünkü “af” kelimesi, günah işlemenin karşılığında kullanılan kelimedir. Buna göre âyetin anlamı “Sen (cihada çıkmama hususunda münafıklara izin verdiğinden dolayı) günah işledin ve ne kötü davranış yaptın ” şeklinde olmaktadır. “Neden onlara izin verdin?” sözü, Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bizzat kendisinin günah işlediğini üstü kapalı olarak açıklamaktadır. Buna göre ayetin anlamı : “Onlar senden cihada çıkmama hususunda izin istediklerinde ve bir takım mazeretler ileri sürüp cihattan kendilerini alıkoyduklarında sen onlara izin verdin ve izin hususunda da onlara karşı yumuşak davrandın” şeklinde olmaktadır. “Sana besbelli oluncaya kadar bu konuda mazeretini doğru söyleyen müminleri, yalan söyleyen münafıklardan ayırt etmeden neden onlara izin verdin? ” şeklinde olmaktadır.²⁶²

Fahrüddin Râzî, öncelikle Hz. Peygamber hakkında varit olan “ Allah seni affetti. ” ifadesinin daha mükemmel olanı yapmamaktan kaynaklandığını izah eder. Daha sonra Hz. Muhammed (s.a.v.)'in bu konuda kendi ictihadına göre hüküm verdiğini, buna da murad-ı ilahiye ters davranarak daha mükemmel olanı yapmadığını zikreder.²⁶³

“ *Menâr* ” tefsirinin yazarı Reşid Rıza, bu âyetle ilgili olarak Zemahşeri ve Fahrüddin Râzî gibi tefsircilerin yaptıkları yorumları eleştirir. Bazı tefsircilerin, Yüce Allah'ın ayetinde geçen, Rasûlullah'ı affettiğine dair açıklamayla ilgili olarak edebe uymayan ifadeler kullandıklarını ifade ettikten sonra şöyle izahta bulunmaktadır : “Hz. Peygamber'in azarlandığı izin verme olayı, ictihâdından dolayı olup kendisine gelen vahiyden dolayı değildir. Bunun ise peygamberlerden meydana gelmesi caizdir. Çünkü peygamberler, ictihât konusunda işlenecek olan hatadan korunmuş değildirler. Ancak ittifak edilen masumiyete gelince ise; vahyin açıklanması ve onunla amel edilmesi doğrultusundaki tebliğe mahsus bir durumdur. Buna göre peygamberin, vahyi, Rabbinden alıp tebliğ etmediğinde ve davranışıyla vahye muhalefet ettiğinde bile, onun yalan söylemesi ve günah işlemesi mümkün değildir.”²⁶⁴

²⁶² Zemahşerî, III, 48-49.

²⁶³ er-Râzî, XI, 544.

²⁶⁴ Muhammed Reşid Rıza, *Tefsiru'l-Menâr* (2.Baskı), Dâru'l-Minber, Mısır 1949, X, 541.

Elmalılı Hamdi Yazır, bu âyetle ilgili olarak; “ Hz. Peygamber'in gelmiş geçmiş tüm günahlarının bağışlandığını zikrettikten sonra peygamberlerin bütün amaçlarının Allah'ın muradını aramak ve gözetmek olduğunu, Allah tarafından kendilerine bırakılmış ictihada dayalı konularda da daha mükemmel olanı tercih edememekten başka hataları olmadığını, bunun bile affi gerektirecek bir husus olmadığını ” zikreder.²⁶⁵

Kur'ân Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri'nde ise, Hz. Peygamber'in Tebuk seferine katılmaktan muaf tutulmak isteyenlerin özürlerini insani açıdan anlaşılabilir bir sebeple kabul ettiği, ancak Allah katında doğru olmayan bu karar yüzünden Rasûlullah'ın ahlaki açıdan sorumlu tutulamayacağı söylenir. Bunun delili olarak da “ Allah seni affetti. ” ifadesi zikredilir.²⁶⁶

Sonuç olarak, Peygamberimiz bu konuda kendisine vahiy inmeden ictihât etmek suretiyle acele bir karar vermesi, efdâl ve evlâ olanı terk etmesi sebebiyle ilahi ikaza maruz kalmıştır.

2.2.2. SAHABELERLE İLGİLİ AF ÖRNEKLERİ

Allah'ın peygamberinin terbiyesiyle yetişen, Allah ve Resulüne itaat ve bağlılıkları ile Kur'an'da övgüye mazhar olan ashab, bazen Kur'ânî ikaza da muhatap olabilmişlerdir. Bu ikazların bir kısmı sahabelerin farz olan ibadetlerle ilgili kusurlu davranışlarından dolayı olduğu gibi bir kısmı da Peygamberimize karşı takındıkları tutum ve davranışlarından kaynaklanmaktadır. Sahabe'ye yapılan bu ilahî ikazdaki amaç, sahabenin hatalarını düzeltme, tutum ve davranışlarını murad-ı ilahi doğrultusunda yön vermektir.

Sahabeye uyarı olarak aldığımız ayetlerden bir kısmı direkt sahabeyi muhatap kabul ettiği gibi bir kısım ayetler ise “ Ey İman edenler! ” şeklinde başlayarak tüm insanların dikkatini çekmektedir. Bunun sebebi, hususi -sahabe uygulaması- olabilir ama manası umumidir. Dolayısıyla muhatap doğrudan sahabe olmakla birlikte bu pozisyonda bulunan her mümin kendini bu âyetin muhatabı kabul edebilir.²⁶⁷

²⁶⁵ Yazır, IV, 351.

²⁶⁶ Hayreddin Karaman vd., *Kur'an Yolu Türkçe Meâl ve Tefsir*, DİB Yayınları, Ankara 2007, III, 18.

²⁶⁷ Umut Kayalı, *Kur'ân'da Hz. Peygambere ve Sahabeye Yönelik Uyarılar*, Cumhuriyet Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2010, s.119.

Şimdi ayetler ışığında Sahabelerin yukarıda belirtildiği üzere murad-ı ilahiye ters olan davranışlarını irdelemeye çalışacağız.

2.2.2.1. Uhut Savaşında Peygamberin Emrine Uymayanların Affedilmesi

Allah Teâla Müslümanlara, itaatsizliklerinin, gevşekliklerinin ve birbirlerine düşmelerinin kötü sonucunu bildirmiş ve uğradıkları belanın sadece hataları sebebiyle olduğunu²⁶⁸ Kur'ân-ı Kerim'de şöyle zikretmektedir:

*“ Siz Allah'ın izni ile düşmanlarınızı öldürürken, Allah, size olan vaadini yerine getirmiştir. Nihayet, öyle bir an geldi ki, Allah arzuladığınızı size gösterdikten sonra zaafa düştünüz; (Peygamberin verdiği) emir konusunda tartışmaya kalkıştınız ve âsi oldunuz. Dünyayı isteyeniniz de vardı, ahreti isteyeniniz de vardı. Sonra Allah, denemek için sizi onlardan (onları mağlup etmekten) alıyordu. Ve andolsun sizi bağışladı. Zaten Allah, mü'minlere karşı çok lütuflüdür. ”*²⁶⁹

Bu âyet-i kerimenin, Hz. Peygamber (s.a.v.)'in ashabına, Uhud'un akabinde geri çekilen Ebu Süfyan'ın peşinden gitmelerini emrettiğinde onların yaralı ve güçsüzlüklerinden yakınması üzerine indiğini rivayet edilmekle beraber bunun Uhud Gazvesinin hemen akabinde tam bir sonuç almadan Mekke'ye doğru çekilen Ebu Süfyan ve ordusunu, Müslümanların henüz tükenmediğini göstermek üzere takip emri hakkında nâzil olduğu da söylenmiştir. Ancak Allah yolunda çıkılacak bütün cihatlar hakkında umumî olduğu da şüphe götürmez.²⁷⁰

Âyette isyan olarak ifade edilen şeyin nöbet yerinde ayrılanların davranışı olarak yorumlanmış ve bu da emre aykırı olarak telakki edilmiştir. Çünkü burada nöbetçilere kesin bir emir verilmiş olmasına rağmen düşmanların yenildiği zannına kapıldıkları için orda beklemektense arkadaşlarının yanında yer almanın daha uygun olacağını sanmışlardı. İşte onların bu şekilde nöbet yerlerini terk etmeleri emre muhalif bir davranış olur. Burada Müslümanların yenilgiye uğramalarının yüce Allah tarafından yapılmış bir imtihan olduğu da bildirilmiştir. Bunların içindeki belki de en önemli nokta, bu yenilgi, samimi müslümanlarla münafıkları birbirinde ayırt

²⁶⁸ İbni Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Çev. Şükrü Özen vd., İklim Yayınları, İstanbul 2008, III, 260-281; Vehbe Zuhayli, *et-Tefsiru'l-Münir*, Trc. Hamdi Arslan vd., Risale Yayınları, İstanbul 2005, II, 383.

²⁶⁹ Âl-i İmran, 3/152.

²⁷⁰ Kurtubî, V, 240.

edilmesine imkân sağladığı gibi savaşta komutanın emrine itaat etmemenin nelere mal olduğunu göstererek ibret alma imkânı da sağlamıştır.²⁷¹

Fahrudin Râzî, söz konusu sahabelerin Hz. Peygamberin nassının açık manasına muhalefet ettiklerini, bu muhalefetin Müslümanların bozulmalarına ve bir çok müslümanın şehit olmasına sebep olduğunu belirttikten sonra bunun büyük günah olduğu konusunda hiç şüphe bulunmadığını söyler. Ona göre âyette Müslümanların tevbesinden de bahsedilmediğine göre Allah Müslümanların işlediği bu büyük günahı tevbesiz olarak affetmiştir. Bu Mûtezile'nin tevbesiz olarak büyük günah affedilmeyeceğine dair görüşüne karşı delilidir.²⁷²

Kurtubî, söz konusu âyetin muhtevasını Hz. Âdem'in cennetteki yasak ağaçtan yemesinin ardından tevbe etmesi ve Allah'ın da onu affetmesine benzetmiştir.²⁷³

Müslümanlar için bir mihnet ve arındırma, bir eğitim olan bu savaş Müslümanlara zaferin, gerekli sebepleri edinmeye bağlı olduğunu öğretmiştir.²⁷⁴

Aynı surenin müteakip âyetlerinde de aynı konu işlenmiş şeytanın müslümanların kazandıkları bazı şeylerden dolayı ayaklarını kaydırmak istediği belirtilmiştir.²⁷⁵

*“ (Uhut'ta) iki ordu karşılaştığı gün, sizi bırakıp gidenleri, sırf işledikleri bazı hatalar yüzünden şeytan (yerlerinden) kaydırmişti. Yine de Allah onları affetti. Çünkü Allah, çok bağışlayıcıdır. halîmdir. ”*²⁷⁶

Burada bahsedilenlerin kazanmış oldukları günahın ne olduğu açıklanmamıştır. Hz. Peygamberin emrine itaat etmeyen okçuların kastedildiğini söyleyenler olduğu gibi, Hz. Peygamberin şehit edildiği haberinin yayılması üzerine paniğe kapılıp savaş alanını terk edenlerin kastedildiğini söyleyenler de vardır.²⁷⁷

Sonuç olarak, sahabeler savaşta Allah'ın Peygamberinin emrine karşı itaatsizlik yaparak günah işlemişlerdir. Allah da kullarının dünyevî menfaatler doğrultusunda yaptıkları bu hatalı davranışının ne gibi sonuçlar doğuracağını bizzat kendilerine göstermiş ve akabinde de lütufkâr bir şekilde bu hatalı davranışlarını affetmiştir.

²⁷¹ Karaman vd., I, 154.

²⁷² er-Râzî, VII, 120.

²⁷³ Kurtubî, IV, 433.

²⁷⁴ Zuhayli, II, 388.

²⁷⁵ Müjdecî, s.29.

²⁷⁶ Âl-i İmran, 3/155.

²⁷⁷ er-Râzî, VII, 139; İbn Kesir, IV, 1398; Kurtubî, IV, 431; Karaman vd., I, 696.

2.2.2.2. Sahabelerden Gereksiz Soru Soranların Affedilmesi

Soru; bilgi edinmek ya da bilgileri denetlemek amacıyla bir kimseye yöneltilen ve karşılık gerektiren sözlerdir. Soru sormanın bir usulü ve âdabı vardır. Bu soru Hz. Peygamber efendimiz (s.a.v.)'e soruluyorsa elbette daha özel bir âdabı gerektirmektedir. Biz Müslümanlara soru sormada edebini ne kadar mühim konu olduğunu bizlere Yüce Allah şu ayetinde zikretmektedir:

“ *Yoksa siz de (Ey Müslümanlar), daha önce Musa'ya sorulduğu gibi peygamberinize sorular sormak mı istiyorsunuz?* ”²⁷⁸

Bazı sahabeler herhangi bir emir veya yasağın gelmediği konularda peygamberimize sorular soruyor, yahut Kur'ân'ın ana hatlarıyla verip insanları serbest bıraktığı konuların detaylarının verilmesinde ısrar ediyorlardı. Ya da beyanında mecburiyet arz etmeyen meselelerle ilgili sualler sorarlardı. Çünkü bu tür konuların açıklanması ya soru soranı rahatsız eder ya da başka müslümanları olumsuz etkilerdi.²⁷⁹

Aşağıdaki âyette de Allah (c.c.), vahyin ilk muhataplarını peygamberlerine bilgisizce ve anlamsızca sorular sormaları sebebiyle ikaz ettikten sonra günahları bağışlayıcı olması sebebiyle murad-ı ilahiye'ye ters olan bu davranışları affettiğini zikretmektedir:

“*Ey iman edenler! Açıklanırsa hoşunuza gitmeyecek olan şeyleri sormayın. Eğer Kur'ân indirilirken onları sorarsanız size açıklanır. (Açıklanmadığına göre) Allah onları affetmiştir. (Siz sorup da başınıza iş çıkarmayın). Allah bağışlayıcıdır, aceleci değildir.*”²⁸⁰

Bu âyetin nuzül sebebi ile ilgili olarak tefsirlerde çeşitli rivayetler bulunmaktadır. Bunlardan biri, Abdullah b. Abbas, Enes b. Malik, Katade ve Ebu Hureyre'den nakledilen bir rivayete göre bu ayet, Allah'ın peygamberinin, babalarının kimler olduğunu²⁸¹ veya kaybolan develerinin nereye gittiğini soracak kadar Rasûlullah'a çokça soru soran sahabeler hakkında nazil olmuştur ve onların, bu tür huylarından vazgeçmelerini emretmiştir.²⁸²

²⁷⁸ Bakara, 2/108.

²⁷⁹ Kutup, IV, 459-460.

²⁸⁰ Mâide, 5/101.

²⁸¹ Bu sahabenin, Abdullah bin Huzafe olduğu rivayet edilir. (Bkz. İbn Kesir, VI, 2491-2497)

²⁸² Taberi, III, 416-421; Kurtubî, VI, 448-450; İbn Kesir, VI, 2491-2497.

Bu âyetin nuzül sebebi olarak zikredilen hadiselerden biri de şu rivayettir: Haccın farz olduğunu bildiren âyet indiğinde Hz. Peygamber bir hutbe okumuş, Allah'a hamd ve senadan sonra " Allah size haccı farz kıldı " buyurmuştu. Bir sahabe "Ey Allah'ın Rasûlü her yıl mı?" diye sordu. Rasûlullah soruyu duymazdan geldi. Sorunun üçüncü defa tekrar edilmesi üzerine Hz. Peygamber "Şayet evet deseydim (her yıl haccetmeniz) farz olurdu. Siz ise buna tahammül edemezsiniz. Benim size bahsetmediğim konularda soru sormayın. Sizden önceki bazı toplumlar peygamberlerine çok soru sormaktan ve sonra da bunlar üzerinde anlaşmazlığa düşmekten helak olmuşlardır. Şu halde size bir şeyi emrettiğimde onu olabildiğince yerine getirmeye çalışın, size yasakladıklarımın da kaçının." buyurmuşlardır.²⁸³

Bu âyette dikkat çeken önemli bir nokta da sorulan soruların cinsi kadar bu soruların soruluş amacıdır. Çünkü insanlar doğru yolu bulmak maksadıyla soru sorabileceği gibi bir kısmı da alay olsun, inat olsun diye sorarlar. O halde sormaktaki amaç doğruyu bulmak ise ölçü peygamberimiz olmalıdır.²⁸⁴

Ayrıca yukarıdaki âyette geçen "af" tan neyin kastedildiği konusunda da müfessirler çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir.

Kurtubî, "Allah onu affetti." Buyruğundan kastedilenin Müslümanların geçmişte sorduğu sorular olduğunu savunur. Ayrıca " hakkında sorulan şeylerden sorumlu tutmamak " şeklinde zikreder.²⁸⁵

Elmalılı Hamdi Yazır, buradaki " af " tan kastın Allah'ın hakkında herhangi bir hüküm belirtmediği hususlardan dolayı sorumlu tutması olduğunu savunmaktadır.

Fahrüddin Râzî, âyetin iniş sebebini açıkladıktan sonra bu konudaki farklı görüşleri zikreder ve kendi tercih ettiği görüşünü belirtir. Buradaki " af " tan kastın, "Allah sizin evvel soru sormanızı ve bu sorunuz sebebiyle Hz. Peygamber'i kızdırmanızı affetti." anlamında olduğudur.²⁸⁶

Kur'ân-ı Kerim, sırf bir akideyi yerleştirmek, sırf bir yasa konmak için gelmemiştir. Akide ve yasa ile beraber, bir ümmeti eğitmek, bir toplum meydana getirmek, kendisinin ön gördüğü bir akıl ve ahlâk sistemine göre insanları oluşturmak ve yetiştirmek için gelmiştir. İşte bu nedenle soru sormanın adabını, araştırmanın sınırlarını ve öğrenmenin yolunu gösteriyor. Öyleyse kulların, bu

²⁸³ Müslim, Hacc, 412; Kurtubî, VI,448-450; er-Râzî, IX, 217; İbn Kesir, VI, 2494; Yazır, III, 347.

²⁸⁴ Zuhayli, IV, 80-81.

²⁸⁵ Kurtubî, VI, 453.

²⁸⁶ er-Râzî, IX, 250.

şeraitin hükümlerini öz olarak veya detaylı biçimde gönderilmesini, bazı hususları açıklamamasını Allah'a bırakmaları, O'na karşı terbiyelerini takınmalarının gereğidir. Bundan dolayıdır ki, kulların bu konuda, her şeyi bilen ve hepsinden haberi olan Allah'ın belirlediği sınırlamalara bağlı kalmaları gerekir.²⁸⁷

Sonuç olarak Kur'ân, sahabeler nezdinde tüm müminlerden Allah'ın muradına aykırı olan kötü davranışları ortaya koyarak ondan uzak durması istemiş, insanın cehaletinden kaynaklanan hatalarının da affedildiğini bildirmiştir.

2.2.2.3. Sahabelerden Mazeret Dolayısıyla Günah İşleyenlerin Affedilmesi

Kur'ân-ı Kerim'de bazı yiyecek ve içecekler haram kılınmıştır. Murdar hayvan, kan, domuz eti, şaraplar bunlar arasındadır. Ancak zarûret hali bulununca bunlar mübah hale gelir.²⁸⁸ Allah Teâlâ bu konuyla ilgi şöyle buyurur:

*“Allah size ancak ölüyü (lâşe), kanı, domuz etini ve Allah'tan başkası adına kesilen hayvan haram kıldı. Her kim bunlardan yemeye mecbur kalırsa, başkasının hakkına saldırmadan ve haddi aşmadan bir miktar yemesinde günah yoktur. Şüphe yok ki Allah çokça bağışlayan ve esirgeyendir.”*²⁸⁹

Cumhurun görüşüne göre, zaruret içerisinde bulunan kişi ölümden kurtulacak kadar yer. Çünkü bunu mübah kılmak zaruret dolayısıyladır. Ondan yemek de zaruret miktarı ile takdir olunur. Hayatta kalacak şekilde suzluğu gidermek için şarap içmek zaruret dolayısıyladır.²⁹⁰

Ayrıca cumhurun görüşüne göre, zaruret içerisindeki kişi, açlığın haram olanı yemek zorunda bıraktığı kimsedir. Haram yemeğe zorlanan kimse muztardır. Düşman tarafından yakalanıp da domuz etini yemeye veya buna benzer Yüce Allah'a karşı masiyet olan işleri işlemek üzere zorlanması da bu kabildendir.²⁹¹

Kur'an-ı Kerim'de zarurettten dolayı affedilen konulardan birisi de fuhşa zorlanan cariyelerle ilgilidir. Yüce Allah bu konuyla ilgili şöyle zikreder:

“Nikâha (evlenmeye) imkân bulamayanlar, Allah kendilerini lûtfundan zengin kılincaya kadar iffetlerini korusunlar. Sağ ellerinizin sahip olduğu köle ve

²⁸⁷ Kutub, IV, 459-460.

²⁸⁸ Zaruret konusunda İslam'da " Zaruretler haram olan şeyleri mübah kılar " prensibi uygulanır. (Bkz. Mecelle, madde 21.)

²⁸⁹ Bakara, 2/173; Ayrıca Bkz. Nahl, 16/115; En'am, 6/145.

²⁹⁰ Kurtubî, 11/224-235; İbn Kesir, I, 54-58; Zuhaylî, I, 368-374.

²⁹¹ Kurtubî, 11/224-235; İbn Kesir, I, 54-58

cariyelerden mükâtebe isteyenleri, eğer onlarla bir hayır biliyorsanız kitabete bağlayın ve onlara, Allah'ın size verdiği maldan verin. Dünya hayatının geçici menfaatlerini elde edeceksiniz diye, namuslu kalmak isteyen câriyelerinizi fuhşa zorlamayın. Kim onları zor altında bırakırsa, bilmelidir ki zorlanmalarından sonra Allah (onlar için) çok bağışlayıcı ve merhametlidir.”²⁹²

Âyet-i kerimenin "Şayet iffetli olmak isterlerse cariyelerinizi, dünya hayatının geçici menfaatlerini kazanacaksınız diye fuhşa zorlamayın." kısmının nüzûl sebebinde birkaç farklı rivayet olmakla birlikte hepsi de Abdullah bin Übeyy ve cariyeleri hakkındadır. İkrime'den gelen rivayette o şöyle anlatıyor: Abdullah bin Übeyy'in bir cariyesi vardı. Efendisinin emriyle zina edip ücret olarak verilen bir bürdeyi efendisine getirdi. İbn Übeyy ona "Git, tekrar zina et." dedi. Cariye: "Vallahi yapmayacağım; eğer bu bir hayır ise onu çok yaptım, yok eğer kötü ise artık onu bırakmamın zamanı geldi " dedi ve işte onun hakkında bu âyet-i kerime nazil oldu.²⁹³

Âyette, efendinin câriyesini zinaya zorlamasının çirkinlik ve adiliği gözler önüne serilmektedir. Çünkü asıl olan, efendinin cariyelerinin iffetini korumasıdır. Câriye iffetini korumak ve zinaya yaklaşmamak istediği halde, efendisinin ona zina etmesini emretmesi ise, onun son derece alçaklık ve adiliğidir. Bazı tefsirciler şöyle der: "Bu âyet, münafık Abdullah b. Selûl hakkında inmiştir. Onun Müseyke ve Ümeyye adlarında iki câriyesi vardı. Para kazanmak maksadıyla onlara zina etmelerini emrediyor ve yapmadıkları takdirde onları dövüyordu. Cariyeler durumu Rasûlullah'a şikâyet ettiler, bunun üzerine bu âyet indi. Dünyanın geçici malına kavuşmak, zina ve rezillik yoluyla mal elde etmek için cariyelerinizi bu kötülüğe zorlamayın. Câriyeleri zinaya zorlayan bilsin ki, Allah onları çok bağışlayan ve esirgeyendir. Zina yaptıkları için onları cezalandırmaz. Çünkü onlar zinaya zorlanmışlardır. Onları zorlayanlardan, Allah, çok kötü şekilde intikam alacaktır."²⁹⁴

Kur'ân-ı Kerim'de mazeret dolayısıyla günah işleyenlerin affedilmesi ile ilgili olarak ise Yüce Allah şu âyeti zikreder:

²⁹² Nur, 24/33.

²⁹³ Taberî, XVIII, 103.

²⁹⁴ Sâbûnî, IV, 228-229.

“Ancak gerçekten zayıf ve güçsüz olan, çaresiz kalan ve hicret etmeye yol bulamayan erkekler, kadınlar ve çocuklar başkadır. Umulur ki, Allah bu kimseleri affeder. Çünkü Allah çok affedicidir, çok bağışlayıcıdır.”²⁹⁵

Tefsirlerde âyetin Mekke'den Medine'ye hicret etmeyerek müşriklerle beraber kalan, hatta Bedir savaşına müşriklerle beraber çıkıp savaşta ölen kimselerden ²⁹⁶ zayıf ve güçsüz, çaresiz olması sebebiyle hicret edemeyerek Mekke'de kalan erkek, kadın ve çocukları bu âyetin hükmünden istisna etmek için indirilmiştir. Bu âyetin Cündüb bin Damüre hakkında nazil olduğu rivayet edilir. ²⁹⁷

Elmalılı Hamdı Yazır, hicret vacip iken kâfirlerin huyunca gidip oturmanın doğrudan doğruya küfür olmasa bile bir günah ve nefse zulüm olduğunu, ancak çare bulamayıp hicretin getirdiği sebeplere güç yetiremeyen, gerçekten güçsüz ve çaresiz olanların istisna edilir. Devamlı olarak bunlar için giderek kâfirleşme temayülü söz konusu olduğundan mutlak olarak "affedilir" denilmezse de imanlarını koruma şartıyla mazeretli olduklarından dolayı affedilmeye layık olduklarını zikreder. ²⁹⁸

Fahrüddin Râzî, burada zikredilen acizliğin bir çeşit zorluk olsa da kişinin buna güç yetirebileceğini söyler. Çünkü insanın vatanını terk etmeye karşı aşırı bir nefreti söz konusudur. Bundan dolayı çoğu kez öyle olmadığı halde vatanını terk etmekten aciz olduğunu zanneder. Âyetin sonunda katiyet ifade eden kelimelerin değil de "umulur ki " ifadesinin kullanılması bu sebepten dolayıdır. ²⁹⁹

Allah çaresiz olan ve bir çıkış yolu bulamayarak hicret edemeyenleri af kapsamına almaktadır. Böylece siyasî ve hukukî alanda af çıkarmak isteyenlere siyasî ve hukuki bakımdan ders vermektedir. Diğer taraftan Allah "af " ilanını, affedici ve bağışlayıcı sıfatıyla gerçekleştirmektedir. ³⁰⁰

2.2.2.4. Zihar Yapan Sahabenin Affedilmesi

Yüce Allah, aile hayatı içerisinde eşlerin birbiriyle olan ilişkilerinde ortaya çıkan bazı kusurları af kapsamına almış ve dikkat edilmesi gereken hususlara dikkat çekerek aile kurumunu koruma yönelik esasları ortaya koymaya çalışmıştır.

²⁹⁵ Nisâ, 4/98-99.

²⁹⁶ er-Râzî, VIII, 269; İbn Kesir, IV, 1874; Kurtubî, V, 420.

²⁹⁷ Hicazi, I, 486-488.

²⁹⁸ Yazır, II, 1438.

²⁹⁹ er-Râzî, VIII, 271.

³⁰⁰ Bayraklı, V, 273-275.

Yüce Allah bu konuyla ilgili şu ayeti zikreder:

“İçinizde zihar yapanların kadınları, onların anaları değildir. Onların anaları ancak kendilerini doğuran kadınlardır. Şüphesiz onlar çirkin ve yalan bir laf söylüyorlar. Kuşkusuz Allah, affedici, bağışlayıcıdır.”³⁰¹

Zihar, İslam öncesi Arap geleneğinde bir kimsenin hanımına kızdığında, " Sen bana anamın sırtı gibisin." diyerek eşini kendisine haram kılması, eşiyile karı koca ilişkisini askıya almasıdır. Zihar yapılan kadın ne boşanmış ne de evli sayılır. Kadınlara yapılan bu tür bir haksızlığı İslam dini onaylamaz. Kişi, bir yemin türü olarak zihar yaptığında kefareti vererek evliliğe devam eder. İslam dinine göre zihar, bir boşanma çeşidi değildir. İslam âlimleri, ziharın haram olduğu konusunda ittifak etmişlerdir. Zihar yapan büyük bir günah işlemiş olur.³⁰²

Ayet, Evs b. Samit'in eşi Havle binti Sa'lebe adlı kadın hakkında indirilmiştir. Hâkim'in " sahihtir" diyerek naklettiğine göre Hz. Aişe şöyle rivayet etti: " İştmesi her şeyi kuşatan ne yücedir. Havle binti Sa'lebe'nin sözünü işitiyor, bazısını anlıyor bazısını anlamıyordum. Kocasını Rasûlullah'a şikâyet ediyor ve diyordu ki: "Ya Rasûlullah gençliğimi yedi, kendimi ona verdim ve çocuklar doğurdum, nihayet yaşım ilerleyip çocuktan kesilince bana zihar yaptı. Ya Rabbi onu sana şikâyet ediyorum." diyordu. Daha yerinden ayrılmadan Cebrail bu ayetleri indirdi.³⁰³

Elmalılı Hamdi Yazır, Allah'ın günahkârlara tevbe ederek günahdan dönme, kefareti yerine getirecek söz konusu çirkinliği temizleme, böylece affa kavuşma yolunu açtığını ifade eder. Böylece, affa konu olanların, yaptığına pişman olup kefareti yerine getirenler olduğunu ifade etmektedir.³⁰⁴

Sonuç olarak, insanlardan fitratı gereği, böyle uygunsuz sözler çıkabilir. Ancak insan, tevbe ve istiğfar ederek ilâhî emir doğrultusunda, yanlış olan davranıştan dönerek kaybedilene telafi etmeye çalışabilir. Zihar gibi ilahi emre aykırı olan vaziyetten kurtulmak için bildirilen şer'î kefarete ilahî af kapsamında değerlendirilebilir.

³⁰¹ Mücadele, 58/2.

³⁰² MEB, Dini Terimler Sözlüğü, Haz. A.Nedim Serinsu vd., MEB Yayınları, Ankara 2009, s.400.

³⁰³ Zuhayli, XIV, 300-301.

³⁰⁴ Yazır, VII, 453.

2.2.2.5. Çeşitli Musibetlerle İmtihan Edilenlerin Affedilmesi

Musibet, kuraklık, kıtlık, hâsılat veya hayvanata arız afetler, arazi zayıyatı ve zelzele gibi her türlü zararlara şamildir. Ayrıca ölüm, hastalık, açlık ve yoksulluk gibi canlara taalluk eden acılardır. Yüce Allah konuyla ilgili olarak şöyle buyurur:

*“Andolsun ki biz sizi biraz korku, biraz açlık, biraz mallardan, canlardan ve ürünlerden eksiltme ile imtihan edeceğiz. Müjdele o sabredenlere ”*³⁰⁵

Allah (c.c.), musibetleri insanların işledikleri günahları yüzünden bir ceza olarak verdiği gibi, onların günahlarını bağışlamak, manevi mertebelerini ziyadeleştirmek ve insanın ameli ile ulaşamayacağı mertebeye ulaştırmak için de verir. Yüce Allah, musibetlerin sebebiyle ilgili olarak şu ayeti zikreder:

*“Başınıza gelen herhangi bir musibet, kendi ellerinizle işledikleriniz yüzündedir. (Bununla beraber) Allah çoğunu affeder.”*³⁰⁶

Kurtubî, âyetteki “musibet” in suçlara karşılık verilen had cezaları olduğunu söyledikten sonra “çoğunu affeder” ifadesinin de hadleri gerektiren suçların dışındaki suçları kapsadığını ifade eder.³⁰⁷

Fahrudin Râzî, buna göre Allah Teâla'nın günahları ikiye ayırdığını, onları bir kısmını dünyada iken insana verdiği bela ve musibetlerle affedip sildiğini, bir kısmını da yine dünyada iken bela bile vermeden affettiğini, kâfirlerin cezasının ise Allah ile yüz yüze gelinceye kadar verilmediğini ifade eder.³⁰⁸

Kur'ân Yolu'nda ayette gerek evrendeki fiziksel ve sosyal yasaların görmezlikten gelinmesi, tedbir alınmaması, gerekse Allah'a isyan teşkil eden amellerde bulunulması sebebiyle insanın başına bir takım sıkıntıların gelebileceği şeklinde izah edilir.³⁰⁹

Mevdûdî ise, âyette bahsedilen musibetin tüm insanlara gelen musibet değil, Mekke'deki kâfirlere gelen musibetler olduğunu savunur.³¹⁰

Sonuç olarak, karşılaştıkları musibetlerden dolayı sabreden kulların bu yaptıkları erdemli davranışın karşılığı olarak ilahi mağfirete kavuşur ve affedilirler.

³⁰⁵ Bakara, 2/155.

³⁰⁶ Şûrâ, 42/30.

³⁰⁷ Bkz. Kurtubî, XV, 410-412.

³⁰⁸ er-Râzî, IXX, 462.

³⁰⁹ Karaman vd., IV, 752.

³¹⁰ Mevdûdî, V, 241; Yazır, II, 14.

Bu bağlamda musibetlerin, günahlarımızın affedilmesi için ilahî bir kefâret olarak değerlendirilebilir.

2.2.2.6. İbadette Kusurlu Davranan Sahabelerin Affedilmesi

Kur'ân'da zikredilen ilahî af örneklerinden biri de şartlarına uygun olarak dini vecibelerin yerine getirilmesinde kusurlu davrananların geçmişte yaptıkları hatalardan dolayı ilahî mağfirete kavuşmalarıdır. Bu konuyla ilgili olarak Kur'ân-ı Kerim'de zikredilen iki misali irdeleyeceğiz.

1. Oruç Gecesinde eşlerine yaklaşmanın haram olduğu zaman yasağı ihlal edenlerin affedilmesi: Orucun farz olduğu ilk yıllarda iftardan sonra uyuyunca eşlerle cinsel münasebette bulunma, yeme ve içme yasağı başlardı. Bu durum oruç tutmuş olan kimsenin kısa bir süre uyuyup tan yeri ağarmadan önce kalksa dahi ne eşiyse cinsi münasebette bulunabiliyor ne de yiyip içebiliyordu.³¹¹ Bu durumu Yüce Allah Kur'ân-ı Kerim'de şöyle zikretmektedir:

“Oruç gecesinde kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı. Onlar sizin için birer elbise, siz de onlar için birer elbisesiniz. Allah sizin kendinize kötülük ettiğinizi bildi ve tevbenizi kabul edip sizi bağışladı. Artık (ramazan gecelerinde) onlara yaklaşın ve Allah'ın sizin için takdir ettiklerini isteyin. Sabahın beyaz ipliği (aydınlığı), siyah ipliğinden (karanlığından) ayırt edilinceye kadar yiyin, için, sonra akşama kadar orucu tamamlayın. Mescitlerde ibadete çekilmiş olduğunuz zamanlarda kadınlarla birleşmeyin. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bu sınırlara yaklaşmayın. İşte böylece Allah âyetlerine insanlara açıklar Umulur ki korunurlar.”³¹²

Bu âyet, İslam'ın başında mevcut olan; oruç gecesinin cimanın ve yatsıdan sonra yemek ve içmenin haram kılınmasını nesh için nazil oldu. Bu ayette yer alan "Onlar sizin için elbisedir. Siz de onlar için elbisesiniz" kısmı, onların birbirlerine sarılmalarından ya da ikisinden birinin diğerine olan ihtiyacından kinayedir.³¹³

İlk mü'minler Medine'deki Yahudi geleneğinin de etkisiyle oruç gecesinde yeme, içme ve cinsel birleşmenin yasak olduğunu sanıyorlardı. Çünkü Yahudilikte

³¹¹ Hicazi, I, 138-139.

³¹² Bakara, 2/187.

³¹³ Celaleddin Muhammed b. Ahmed el- Mahalli, Celaleddin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Tefsiru'l-Kur'âni'l-Azim (Celaleyn)*, Çağrı Yayınları, İstanbul tsz., I, 108.

oruçlu biri için bütün bunlar yasaktı. Yahudiler sadece iftardan iftara oruçlarını açarlar, oruç gecesini de aynen gündüz gibi oruçlu olarak geçirirlerdi.³¹⁴

Ali bin Ebu Talha, İbn Abbas'ın şöyle dediğini nakleder: Müslümanların yemelerini, içmelerini ve eşleriyle birleşmelerini helal kılan oruçla ilgili âyet nazil olmadan önce; bir kişi uyuyacak olursa, bir daha ertesi akşama kadar yiyemez, içemez ve eşiyile birleşemezdi. Bize ulaştığına göre; Hattâb oğlu Ömer (r.a.) uyudu, oruç başladıktan sonra eşiyile birleşti. Sonra Rasûlullah (s.a.v.)'a gelip dedi ki; "yaptığım şeyden sana ve Allah'a şikâyet ederim". Hz. Peygamber "ne yaptın ya Ömer?" dedi. "Ben nefsimi uydum ve uyuduktan sonra eşimle birleştim. Halbuki oruç tutmak istiyordum." dedi. Oradaki kişiler; Rasûlullah (s.a.v.)'ın, "sen bunu yapacak adam değildin" demesini bekliyordu. Ancak o sırada âyet-i kerime nazil oldu. Ve Rasûlullah "Oruç gecesi kadınlarınıza yaklaşmak size helal kılındı" âyetini okudu.³¹⁵

Yukarıdaki âyette, "Artık ramazan gecelerinde onlara yaklaşın" kısmı, Ramazan gecelerinde onlarla cinsel ilişkiye girin manasındadır. Bu mübahlık anlamında bir emirdir. Yani cinsel ilişkiye girebilirsiniz, demektir. Âyette cima (cinsel ilişki)'nin, mübaşeret kelimesiyle dile getirilmiş olması, her iki cinsin tenlerinin birbirlerine temas etmesi, direkt olarak değmesi sebebiyledir.³¹⁶

İster daha önce böyle bir yasağın var olduğunu kabul edelim ister etmeyelim âyette Müslümanların kendilerine "kötülük (hiyanet)" ettiklerinden ve "Allah'ın tevbelerini kabul edip bağışladığı"ndan bahsedilmektedir. Şu halde ortada bir kusurun var olduğu kesindir. Daha önce böyle bir yasağın olmadığını savunanlara göre buradaki "kötülük"ten kasıt başkalarına da ifade ettikleri zanlarına ve kanaatlerine gizlice aykırı davranışlarıdır.³¹⁷

Bu âyet-i kerimeler itaat, ihlâs, adab, ahkâm, müminleri hidayet ve doğruluğa hazırlayan Yüce Allah'a dua ile yönelmek gibi, oruç ibadeti olsun, onun dışında kalan itaatlerden olsun, riayet etmeleri gereken hususları müminlere öğretmekte, kullara hatırlatmaktadır.³¹⁸

³¹⁴ İslamoğlu, s. 66.

³¹⁵ İbn Kesir, III, 728; Zuhayli, I,426-427.

³¹⁶ Nesefî, I, 535-539.

³¹⁷ Mevdûdî, I, 149; Karaman vd., I, 285.

³¹⁸ Zuhayli, I, 428-430.

Sonuç olarak, Allah (c.c.)'in, ibadetlerin yerine getirilmesinde müminlerin ilah-i emre muhalif davranışlarını tevbe etmeleri halinde lütufkâr bir tavırla karşılık vererek günahları affettiğini görmekteyiz. Ayrıca ilahî mağfîret aracılığıyla kullarının hayatında genişlik ve kolaylık sağlanmıştır.

2- Geçmişte İhramlı İken Av Hayvanı Öldürülenlerin Affedilmesi: Allah (c.c.), Hacc ibadetinde ihrama girdikten sonra avlanmayla ilgili olarak şu ayetleri zikreder:

*“Ey iman edenler! İhramlı iken (karada) av hayvanı öldürmeyin. Kim (ihramlı iken) onu kasten öldürürse (kendisine) bir ceza vardır. (Bu ceza), Kâbe'ye ulaştırılmak üzere, öldürdüğünün dengi olup, içinizden iki âdil kimsenin takdir edeceği bir kurbanlık hayvan; veya yoksulları yedirmek suretiyle kefarete; yahut onun dengi oruç tutmaktır. (Bu) yaptığı işin kötü sonucunu tatması içindir. Allah geçmiştekileri affetmiştir. Fakat kim bir daha böyle yaparsa, Allah ondan intikam alır. Allah, mutlak güç sahibidir, intikam sahibidir.”*³¹⁹

Âyette, ihramlı kişi için söz konusu olan yasakların³²⁰ taabbüdî hükümlerden olduğunu öğreten âyet bir taraftan da bunun eğitimini vermektedir. Çünkü teorik olarak bir kurala uyma gereğini kabul ve ifade etme her zaman onun iyi biçimde uygulanacağını göstermez. İmkân ele geçtiği halde buna karşı nefsi frenlemek elde bulunmayan bir imkândan vazgeçmek daha zordur. Yüce Allah ihram yasaklarının uygulanması konusunda vahyin ilk muhataplarını böyle bir sınava tâbi tutarak onların bu konuda iyi bir örnek sergilemelerini istemiş, diğer Müslümanlar da bu tür hükümlerde aynı anlayışı ve tavrı korumaya çağırılmışlardır.³²¹

Allah Teâlâ'nın İsrâiloğulları'nı cumartesi günü denizde avlanma yasağıyla denemesiyle³²² müslümanların ihramda iken kara avı yapma yasağı arasında benzerlik kurulabilir.³²³

Konumuz olan âyetten bir önceki ayette, Allah'ın kullarını kolay ulaşılabilecekleri bazı şeylerle denediği bildirilmektedir. Tefsirlerde bu ayetle ilgili olarak; Hudeybiye senesinde indiği, o yılda müslümanlar o güne kadar hiç

³¹⁹ Mâide, 5/95.

³²⁰ Mâide, 5/1-2.

³²¹ Yazır, III, 1808-1812; Hicazî, II, 110-113.

³²² Bakara, 2/65-66.

³²³ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989, III, 63.

görmedikleri çoklukta öyle ki ellerini uzatsalar yakalayabilecekleri kadar av hayvanıyla karşılaştıkları anlatılmaktadır.³²⁴

“Allah geçmiştekileri affetmiştir.” kısmıyla, kimlerin kastedildiği tartışılmış; bu günahı bir defa işleyip kefareti verenlerin kastedildiğini savunanlar olduğu gibi, cumhur cahiliye döneminde işlenmiş günahın kastedildiğini ifade etmiştir.³²⁵ Aynı zamanda cumhur tekrar aynı günahı işleyene kefareti farz görmektedir. Onlara göre öldürme tekrarlandıkça ceza da tekrarlanır. Çünkü onun ahirette göreceği azap dünyada da cezayı yerine getirmesinin vacip oluşuna mani değildir. Âyet-i kerime, dünyevî cezanın eğer günah tekrarlanmayacak olursa, ahiretteki cezayı engelleyerek ilahi mağfirete ulaşacağını göstermektedir.³²⁶

Sonuç olarak Allah (c.c.), vahyin ilk muhataplarını geçmişteki kavimleri imtihan ettiği gibi onları da ihramlı iken kara av hayvanı öldürmeyi yasaklayarak imtihan etmiş, cehaletten kaynaklanan geçmiş hatalarını da ilahî rahmetinin geniş olması sebebiyle affettiğini zikretmektedir.

2.2.2.7. Tebük Savaşına Katılmayan Üç Sahabenin Affedilmesi

Hicri 9. Miladî 630 yılında veda haccından önce ticaret yapmak üzere Şam'dan gelen tacirler Bizans İmparatoru Heraklius'un Rum askerileri ile birlikte Cüzam, Lahm ve Gassan Araplarından oluşturduğu ordu ile Müslümanlar üzerine yürüyeceği haberi geldi. Hz. Muhammed (s.a.v.) bu haber üzerine seferberlik ilan eder, büyük bir ordu hazırlamaya karar verir. Münafıklar sefere katılmak istemezler. Anlamsız bahanelerle Hz. Peygamberden izin almaya kalkarlar.³²⁷ Yüce Allah bu kimseleri Kur'ân'da şöyle zikretmektedir:

“Ey İman edenler! Ne oldunuz ki, size " Allah yolunda sefere çıkın " denilince, yere çakılıp ağırlaştınız. Yoksa ahiretten vazgeçip dünya hayatını mı seçtiniz? Oysa ahirete göre dünya hayatının yararı, pek az şeydir. Eğer Allah yolunda sefere çıkmazsanız, sizi elem dolu bir azap ile cezalandırır ve yerinize sizden başka bir

³²⁴ Zuhayli, IV, 51; İbn Kesir, V, 2461; er-Râzî, IX, 214.

³²⁵ er-Râzî, IX, 233; Kurtubi, VI, 428.

³²⁶ Zuhayli, IV, 52.

³²⁷ Karagöz, Günahlar Tevbe ve İstiğfar, s.381.

toplum getirir. Siz ise hiçbir zarar veremezsiniz. Allah her şeye hakkıyla gücü yetendir."³²⁸

Hasan el-Basri ve İkrime bu ayetin, Cenab-ı Hak'ın "Mü'minlerin hepsinin topyekün savaşa çıkmaları münasip değildir."³²⁹ âyetiyle mensuh olduğunu söylemişlerdir. Muhakkik âlimler ise, bu ayetin, Hz. Peygamber'in, cihada teşvik ettiği halde, kendisine katılmayan kimselere yönelik bir hitap olduğunu, dolayısıyla bir neshin söz konusu olmayacağını söylemişlerdir.³³⁰

Bu ayet İslam hukukunda genel bir kuralın çıkmasına neden olmuştur. Eğer imam tarafından Müslümanlara genel bir cihad çağrısı yapılırsa, hangi bölgeye veya gruba dahil olursa olsunlar tüm çağrılanların cihada gitmesi farz-ı ayndır. Makul bir sebebi olmaksızın cihada gitmeyenlerin imanından şüphe edilir. Ancak genel bir cihad çağrısı yapılmamışsa, cihad farz-ı kifayedir.³³¹

Hz. Peygamberin cihad çağrısına birçok sahabe azim ve gayret gösterdi, Hz. Peygambere destek verdi. Yoksul sahabeler bile imkânları ölçüsünde bir şeyler veriyordu. Ebû Ukayl adlı sahabe, iki ölçek hurma karşılığında sabaha kadar su çekmiş, bir ölçeğini getirip orduya bağışlamıştı.³³² Bu fedakârlıklara rağmen Münafıklardan bir topluluk ise bir özürleri olmadığı halde bu sefere katılmamak için izin istemişti. Bunların sayısı seksen kadar idi.³³³

Hz. Peygamber kısa sürede 30 bin kişilik bir ordu hazırlatarak Tebük bölgesine gitti. Ordu burada günlerce beklediği halde düşmanla karşılaşmak mümkün olmadı. Haberin doğru olmadığı anlaşıldı. Hz. Peygamberin sahabeler ile istişaresi neticesinde Medine'ye dönüldü. Medine'ye döndükten sonra sefere katılmayanların mazeretleri dinlendi. Hz. Peygamber bunları affetti. Tebük Seferine geçerli bir mazeretleri olmadan katılmayan Ensar'dan şair Ka'b bin Malik, Hilâl bin Ümeyye ve Mürâre bin Rebi adındaki üç sahabe ise af dilemelerine rağmen affedilmedi. Elli gün bunlarla hiç kimse görüşüp konuşmadı. Bu sahabeler, Allah'ın azabından yine ona

³²⁸ Tevbe, 9/38-39.

³²⁹ Tevbe, 9/122.

³³⁰ er-Râzî, XI, 524.

³³¹ Mevdûdî, II, 214-215.

³³² İbnu'l Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l Meâd*, çev. Şükrü Özen vd., İklim Yay., İstanbul 1989, III, 4.

³³³ Hamdi Döndüren, "Tebük Seferi", *Altınoluk Dergisi*, 2000 (175), s.49.

sığınmaktan başka çare olmadığını anlayarak tevbe ettiler.³³⁴ Allah da bu üç sahabenin tevbelerini kabul etti. Kur'ân'da bu husus şöyle zikredilmektedir:

*“Allah, savaştan geri kalan üç kişinin de tevbelerini kabul etti. Yeryüzü bütün genişliğine rağmen onlara dar gelmiş, vicdanları da kendilerini sıktıkça sıkılmış, böylece Allah'ın azabından yine ona sığınmaktan başka çare olmadığını anlamışlardı. Sonra (eski hallerine) dönsünler diye, onların tevbelerini de kabul etti. Şüphesiz Allah, tevbeyi çok kabul eden ve çok merhamet edendir.”*³³⁵

Allah Teâla, bu üç kişinin ihlâsla kendisine yönelsinler ve tevbe etsinler diye tevbelerini kabul buyurdu.³³⁶ Ayrıca Allah bu ayetleri indirerek –cihattan geri kalma, cihada katılmamak- hatasının tekrarlanmasını şiddetle yasakladı ve şöyle buyurdu: "Ey İman edenler! Allah'tan korkun ve sadıklarla beraber olun."³³⁷ Bu emir, gazvelerde Rasulullah ve ashâbı ile beraber olma, Münafıklarla birlikte evlerinizde oturarak savaştan geri kalmama, dünyada iman ve ahdinde durma hususunda sadık olma yönündedir.³³⁸

2.2.3. GEÇMİŞ KAVİMLERLE İLGİLİ AF ÖRNEKLERİ

2.2.3.1. Buzağıyı Tanrı Edinen İsrailoğullarının Affedilmesi

Her mevzuda ayrı üslup ve ahenkle insan zihnine ve gönlüne hitap eden Kur'ân'ın tekrar üslubundan da insan hiçbir şekilde bir sıkıntı ve bıkkınlık duymamaktadır. Tekrar edilen kıssa, farklı surelerde veya değişik siyaklarda her defasında ihtiva ettiği manalardan birisini birinci derecede muhataba anlatılmasını temin eder. Diğer manalar ise ikinci derecede kastedilmiş olur ki bu durum belağata ters değildir. Çünkü aynı kıssayı veya kıssanın bir bölümünü, bir sahnesini değişik mana ortamlarında farklı farklı ve her defasında da manaya yeni bir boyut kazandırarak muhataba arz etmek bir maharet işidir ki, Allah'ın kelamı için bu gayet kolaydır.³³⁹

Kur'ân'ın bu özelliğini İsrail oğullarını anlatan kıssalarda çokça müşahede etmekteyiz. Bu kıssalardan biri de buzağıyı tanrı ederek nefislerine zulmeden Hz.

³³⁴ Karagöz, Günahlar Tevbe ve İstiğfar, s.383-384; Taberî, IV, 375-380; M. Âsım Köksal, *İslam Tarihi*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2006, VII, s.347-348.

³³⁵ Tevbe, 9/118.

³³⁶ Hicazî, II, 551.

³³⁷ Tevbe, 9/119.

³³⁸ Zuhayli, VI, 62-65.

³³⁹ İdris Şengül, *Kur'ân Kıssaları Üzerine*, Işık Yayınları, İzmir 1994, s.259.

Musa (a.s.) dönemindeki İsrail oğullarıdır. Allah Teâlâ'nın af kapsamına aldığı, ceza vermekten vazgeçtiği bu davranışı Kur'ân-ı Kerim'de Yüce Allah şöyle zikretmektedir:

“Ehl-i Kitap senden, kendilerine gökten bir kitap indirmeni istiyor. Onlar Musa'dan, bunun daha büyüğünü istemişler de, " Bize Allah'ı apaçık göster." demişlerdi. Zulümleri sebebiyle hemen onları yıldırım çarptı. Bilahare kendilerine açık deliller geldikten sonra buzağıyı (tanrı) edindiler. Biz bunu da affettik. Ve Musa'ya apaçık delil verdik.”³⁴⁰

İsrail oğulları Hz. Yusuf'tan sonra Mısır'da yerleşmiş, çoğalmışlardı. Hz. Yakup ile Hz. Yusuf'un şeriatlarına tâbi bulunuyorlardı. Eski Mısır ahâlisi ise kıpt kavmi olup putlara, yıldızlara tapıyorlardı, İsrail Oğulları daha sonra Hz. Musa ile ve onun kardeşi olan Hz. Harun ile beraber Mısır'dan çıkıp yolda Amalika'dan bir kavmin yurduna uğradılar. Onların öküz heykellerine taptıklarını gördüler, cehalet sebebiyle o müşrik kavmin bu hareketlerine bir eğilim gösterdiler. Hz. Musa ise Allah tarafından Tur dağına davet olmuştu. Kardeşi Harun (a.s.)'ı yerine vekil bırakarak kendisi Tura gitti. Orada 40 gün kalıp ibâdetle, duada bulundu. Orada vasitasız olarak Cenâb-ı Hakkın kelâmını işitti ve kendisine Tevrat kitabı ihsan olundu. Tih çölünde kalmış olan İsrail Oğulları ise Samirî adındaki bir münafığın aldatmalarına kapıldılar. Samirî yanlarında bulunan altınları toplayıp eritti, bundan bir buzağı heykeli yaptı "Bu sizin ve Musa'nın mabududur" diyerek onları buzağıya taptırdı. İsrailoğulları Harun (a.s.)'un nasihatlerini dinlemediler, bu cehaleti işlediler. Musa (a.s.) Tur'dan avdet edince kavminin bu müşrikçe hareketlerinden dolayı çok müteessir oldu, kendilerini kınadı. Onlar da pişman olup tevbe ettiler.³⁴¹

Yukarıdaki âyette, Kitap Ehli olan Yahudilerin bu istekleri işi yokuşa sürmek, karşısındakini aciz bırakmak ve zora sokmak maksadıyla yapılmıştır. Hasan-ı Basrî şöyle der: Eğer onlar bunu doğruyu bulmak maksadıyla istemiş olsalardı, şüphesiz onlara istediklerini verirdi. Aciz bırakmak arzusuyla yapılan bu istekleri dolayısıyla, kendilerinin ölümlerine sebep olan yıldırımın düşmesi ile cezalandırılmışlardı. Sonra Allah onları diriltmişti.³⁴² Söz konusu bu diriltme Bakara sûresinde yer alan şu âyetlerde açıklanmaktadır:

³⁴⁰ Nisâ, 4/153.

³⁴¹ Bilmen, *Kur'ân-ı Kerim Türkçe Meali Âlisi ve Tefsiri*, I, 53.

³⁴² Taberi, III, 203; Zuhayli, III, 310.

“*Hani: Ey Musa! Allah'ı açıktan açığa görmedikçe asla sana iman etmeyeceğiz, demiştiniz de bu sebepten siz bakıp dururken yıldırım gelip sizi yakalamıştı. Sonra da şükredersiniz diye ölümünüzün ardından siz diriltmişti.*”³⁴³

Bu âyetle Nisâ sûresinin 153. Ayetindeki zulüm kelimesine açıklık getirmektedir. "Allah'ı görmeden iman etmeyeceğiz " demek zulümdür. İmanı Allah'ı görmeye bağlamak, akli yerinde kullanmamaktır. Allah'a iman etmek için pek çok delil istenebilir, ama Allah'ı açıkça görmek istemek, aklın ve dinin ilkeleriyle çatışmaktadır.³⁴⁴

Allah Teâla bu kadar büyük bir manevi suçu ve günahı affederek ıslah olmaları için Peygamberine delil vermişti. Hz. Musa kavminin geçmişte işledikleri büyük suçları ve Allah'ın onlara karşı lütuflarını hatırlatarak davetine devam etti. Böylece düşmanları da güç kuvvetlerini kaybetmiş oldu.³⁴⁵

Sonuç olarak, Allah (c.c.), Kitap Ehli olan İsrailoğulları'nın yaptıkları bu şirki lütufkâr bir şekilde affetmiştir. Allah'ın mağfireti, nefislerini öldürüp tevbe etmelerinden sonra gerçekleşmiştir. Böylece bizlere Allah, insanların hatasını anlayıp pişman olup istiğfar yaptıktan sonra bütün günahları affedeceğini göstermiştir.

2.2.3.2. Kimliği Kesin Olarak Bilinmeyen İnsanların Affedilmesi

Bu konuyla ilgili Yüce Allah şu ayeti zikretmektedir:

“*(Kavmi onu öldürdüğünde kendisine): "Cennete gir!" denildi. O da, "Keşke kavmim, Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kaldığını bilseydi!" dedi.*”³⁴⁶

Yüce Allah bu âyette, kendilerine üç peygamber birden gönderilen "ashâbu'l-karye" adlı şehir halkının inkârcılıkta direnip, üstelik elçilere iman eden kişiyi horlamaları -hatta muhtemelen onu hunharca öldürmeleri-, bu yüzden de ilâhi cezaya çarptırıldıkları, Hz. Muhammed'in peygamberliğini reddetmekte ısrar eden ve ona inanları ağır baskılara maruz bırakan ve kendisini de öldürmeyi düşünen Mekke müşriklerinin gözleri önüne bir ibret levhası olarak koymaktadır.³⁴⁷

³⁴³ Bakara, 2/55-56.

³⁴⁴ Bayraktar Bayraklı, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2008, V, 386-390.

³⁴⁵ er-Râzi, VIII, 397; Karaman vd., III, 175.

³⁴⁶ Yâsîn, 36/26-27.

³⁴⁷ Taberî, XXII, 156; er-Râzi, XXVI, 54.

Müfessirlere göre elçilerin tebliğini kabul edip onlara uyulmasını tavsiye eden mü'min kişinin Habîb b. Mûsâ, Habîb b. İsrail veya Habîb b. Mer'î'dir. Başka mesleklerden de söz edilmekle beraber daha çok marangoz (neccâr) olduğu belirtildiğinden bu kişi İslâmî kaynaklarda Habîb en-Neccâr diye anılır.³⁴⁸

Kurtubî, Habîb en Neccar adlı kişiyle ilgili olarak şunları anlatmaktadır: Habîb, cüzzamlı idi. Evi, şehrin en uzak kapısının yanındaydı. 70 sene, kendisine merhamet ederler ve hastalığını giderirler ümidiyle putlara ibadet etmişti. Fakat putlar onun bu arzusuna cevap vermemişlerdi. Elçileri görüp de elçiler onu Allah'a davet edince: "Herhangi bir mucizeniz var mı?" diye sordu. Onlar da, "Evet, her şeye gücü yeten Rabbimize dua ederiz, o seni, içinde bulunduğun dertten kurtarır." dediler. Bunun üzerine Habîb, dedi ki: "Bu hayret verici bir şeydir. Ben, bu hastalığı benden gidermeleri için 70 yıldır şu ilahlara dua ediyorum. Fakat onlar bunu yapamadılar. Sizin Rabbiniz bir sabah vaktinde bunu nasıl yapacak? Dediler ki: "Evet, bizim Rabbimiz dilediğini yapabilir. Bu putlar, az da olsa, ne bir fayda sağlayabilirler. Ne de zarar verebilirler. Bunun üzerine Habîb iman etti, onlar da Rabblerine dua etti. Yüce Allah onun hastalığını giderdi. Kavmi, elçileri öldürmek isteyince koşarak onlara geldi ve Kur'ân'ın anlattıklarını söyledi. Habîb dedi ki, "Ey kavmim! Allah'ı birlemeye çağırın bu şerefli peygamberlere uyunuz. Hâbîb, onların kalbini yumuşatmak ve nasihati kabule meylettirmek için "Ey kavmim!" diye hitap etti.³⁴⁹

Ayette yer alan "Cennete gir" ifadesi, genellikle iman ettiğini açıklayan kişiye verilmiş ilahi müjde olarak yorumlanmış, bunun imanını açıklaması veya şehit edilmesi üzerine söylenmiş olabileceği üzerinde durulmuştur.³⁵⁰ Ayrıca bu ifade, Allah'ın şehitler hakkındaki ilâhî kanunu olduğu gibi, öldürüldükten sonra cennete girmesi sebebiyle kendisine değer verilmek üzere o davetçiye ölümü anında "cennete gir!" denildi. O da: Keşke kavmim Rabbimin beni bağışladığını ve beni ikram edilenlerden kıldığını bilse, dedi. Yani kavminin kendisinin güzel sonunu ve övgüye lâyık akıbetini bilmeleri ve kendisinin iman ettiği gibi onların da iman etmeleri için güzel durumunu onların bilmelerini temenni etti.³⁵¹

³⁴⁸ Taberi, XXII, 341.

³⁴⁹ Kurtubî, XVII, 430-432.

³⁵⁰ Zemahşerî, III, 284; er-Râzî, XXVI, 60.

³⁵¹ Zuhayli, XI, 587-589; Kurtubi, XVII, 432.

Sonuç olarak, bu ayette imanın karşılığı olarak, cennetin nimetleri ikram edildiği, isyan ve azgınlığa gelince, hem bu dünyada hem de ahirette karşılığının zillet ve azap olduğu vurgulanmak istenmiştir.

2.3. KUR'ÂN'DA BEŞERÎ (KİŞİSEL) AF ÖRNEKLERİ

Yukarıda Kur'ân'da Allah Teâlâ'nın zatıyla ilgili, "ğafûr" sıfatının tecellisi sonucu ortaya çıkan af örneklerine değinmeye çalıştık. Allah, kullarına merhametle muamele ettiği gibi kullarının da ikili ilişkilerinde sünnetullah'a uygun biçimde bağışlayıcı olmaları yönünde öğütler³⁵² vermektedir. Çünkü ikili ilişkilerde incinme sonucu ortaya çıkabilecek öfke, kızgınlık ve intikam gibi duygularla baş edebilmenin yolu affetmedir.³⁵³ Bu kısımda Kur'ân'da peygamberler ve diğer insanlarla ilgili beşerî ilişkilerde ortaya koyduğu af örneklerine değinmeye çalışacağız.

2.3.1. Hz.Yûsuf (a.s.)'un Kardeşlerini Affetmesi

Kur'ân'da Hz. Yusuf (a.s.)'un ismi, tam olarak 26 defa zikredilmektedir. Bunların 24'ü; Yûsuf sûresinde, biri En'âm suresinde ve diğeri de, Mü'min (Gâfir) sûresinde geçmektedir. Hz. Yusuf (a.s.); Hz. İbrahim'in soyundan peygamberlik sülalesinden ve İsrail oğulları peygamberlerinin en meşhur olanlarından biridir.³⁵⁴

Hz. Yusuf (a.s.), babası Hz. Yakup (a.s.)'ın kendisine sevgi bakımından daha fazla meylenmesi sebebiyle kardeşleri tarafından kıskanılmıştır. Bu durum, kardeşlerinin kendisi hakkında tehlikeli bir tuzak hazırlayarak³⁵⁵ (ilk önce) onu öldürmek istemiş sonra (bundan vazgeçerek) kuyunun içerisine atmalarına sebep olmuştur. Hz. Yusuf, kardeşleri tarafından kuyuya atılması sonucu çok çetin sıkıntılarla karşılaşmış, zorlu hayat geçirmişti. Bu büyük sıkıntı ve musibetlerin sonunda; Allah, ona Mısır ülkesinin hazinelerinin başına geçirmek suretiyle bol bir şekilde güç ve saygınlık ihsan etti.³⁵⁶

³⁵² Hacc, 22/60; Nisâ, 4/149; vb.

³⁵³ Ebru Tayşi, *İkili İlişkilerde Bağışlama: İlişki Kalitesi ve Yüklemlerin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007, s.1.

³⁵⁴ Sâbûnî, *Peygamberler Tarihi*, s.581.

³⁵⁵ Yusuf, 12/9.

³⁵⁶ Bkz. Sabûnî, *Peygamberler Tarihi*, 592-594.

Kur'ân-ı Kerim, Hz. Yusuf'un kıssasını, kendi ismiyle anılan sûrede, tarihi sürece riayet edilerek bütün yönleriyle anlatmıştır. Ancak biz burada konumuzla ilgili olan ayetleri irdelemeye çalışacağız.

Hz. Yusuf (a.s.), Mısır'da vezirliğe veya tam yetkili olarak hazinenin başına getirilmesinden sonra, bolluk yıllarında, kıtlık yıllarına hazırlık olmak üzere başlattığı tasarruf tedbirleri ve bu maksatla başaklarında bırakılmak suretiyle ürünü stok yaptırmıştır. Hz. Yusuf'un aldığı tedbirler sayesinde sadece Mısır, bu kıtlık yıllarını büyük bir açlıkla karşılaşmadan atlarmayı başarmıştır. Kıtlığın gittikçe arttığı bu yıllarda şiddetli geçim sıkıntısına düşen Hz. Yakup (a.s.), Mısır'da ürün stoku olduğu haberini alması üzerine, Bünyamin hariç, diğer on oğlunu Mısır'a buğday ve arpa almaya gönderdi. Yanlarındaki ticaret mallarıyla Mısır'a gelen kardeşleri, Hz. Yusuf (a.s.)'ın huzuruna çıktılar.³⁵⁷ Yüce Allah, Kur'ân'da Hz. Yusuf'un kardeşlerinin huzuruna çıkması sonrası olan hadiseleri şöyle zikreder:

“Sonra (Mısır'a gidip) onun huzuruna girince, dediler ki: " Ey şanlı vezir! Biz ve çoluk çocuğumuz sıkıntı içindeyiz. Sen bize yine ölçek (zahire) ver, ayrıca sadaka ihsan eyle. Çünkü Allah sadaka verenleri muhakkak mükâfatlandırır." O dedi ki: " Siz cahilliğinizde Yusuf'a ve kardeşine ne yaptığınızı biliyor musunuz?". Onlar " Yoksa sen, sahiden Yusuf musun? Dediler. O da ben Yusufum, bu da kardeşim dedi.", "Doğrusu Allah, bizi lutfu ile nimetlendirdi. Gerçekten de kim Allah'dan korkar ve sabrederse, Allah, muhakkak ki, güzel işler yapanların mükâfatını zayi etmez.”³⁵⁸

Bu âyette, kardeşlerinin üçüncü defa Hz. Yusuf'la karşı karşıya gelişlerinde kalplerinde büyük yumuşaklık ve intibah hâsıl olmuştu. Demek ki, Bünyamin'in tutuklanması üzerine başlayan bu yumuşama ve kendine geliş, gittikçe ilerlemiş ve onları daha da olgunlaştırmıştı. Hz. Yusuf'un onları mazur görerek, onlar adına tevbe, gösterdiği tevâzü ve ihlâs onları da etkilemiş ve olgunlaştırmıştı. Gerçi onların asıl maksatları ve Mısır'a gelişleri, Hz. Yusuf ve kardeşini aramak olduğu âyette açıkça ifade edilmiyorsa da onların yardım taleplerinden ve ifade tarzlarından bunu sezen Hz. Yusuf (a.s.), kendisini tanıtmak maksadıyla siz cahilliğiniz zamanında "Yusuf'a ve kardeşine ne yaptınız, biliyor musunuz?" dedi. İşte bu açıklama ve bu şekilde sorulan soru ile kuyuya atıldığı zaman " Sen onlara bu yaptıklarını hiç

³⁵⁷ Bkz. Yiğit, s.336-338

³⁵⁸ Yusuf, 12/88-90.

beklemedikleri bir anda haber vereceksin"³⁵⁹ ayetiyle vaad edilen durum gerçekleşmiş oluyordu.³⁶⁰ Hz. Yusuf'un kardeşlerine sorduğu bu soru onlar için tam bir sürpriz oldu. Kardeşlerine kendisine karşı bir cahillik ederek yaptıkları işi güzellikle ve sadece hatırlatmakla yetinen Hz. Yusuf'un bir sürpriziydi. Hz. Yusuf onlara başka hiçbir şey dememişti. Sadece bunların kendisine ve kardeşine Allah'ın bir lütfu olduğunu; bu lütfun da sakınarak iyilik etmenin, sabrın ve Allah'ın adaletinin bir sonucu olduğunu belirtmekle yetinmişti. Bu durumda ister istemez, bir zamanlar Hz. Yusuf'a yaptıkları geldi gözlerinin önüne. Onlar kötülük etmişlerdi, O ise kendilerine son derece yumuşak davranıyordu. Onlar insanlık onuruna yakışmayacak bir iş yapmışlardı. O ise kendilerine karşı onurluca davranıyordu. Bu davranış tarzı sonucunda onlar, ister istemez tüm bunların ezikliği ve utangaçlığını duyuyorlardı. Bu durum hatalarını açıkça söyleyerek, günah işlemiş olduklarını itiraf etmelerini sağlamıştır.³⁶¹ Bu itiraf, Kur'ân'da şöyle zikredilmektedir:

*"Dediler ki: "Allah'a andolsun ki; gerçekten Allah seni bize üstün kıldı. Gerçekten biz suç işlemiştik.""*³⁶²

Şeytanın mühim bir desisesi; insana kusurunu itiraf ettirmemesidir. Nefsini itham eden, kusurunu görür. Kusurunu itiraf eden, istiğfar eder. İstiğfar eden, istiâze eder. İstiâze eden, şeytanın şerrinden kurtulur. Kusurunu görmemek, o kusurdan daha büyük bir kusurdur. Ve kusurunu itiraf etmemek, büyük bir noksanlıktır. Ve kusurunu görse, o kusur kusurluktan çıkar. İtiraf etse, affa müstehak olur.³⁶³ Bundan dolayıdır ki Hz. Yusuf (a.s.), kusurlarını itiraf eden kardeşlerinin işledikleri bu günaha cahilliklerinden dolayı sürüklendiklerini biliyordu. Bundan dolayı kardeşlerine: "Bugün size başa kakmak yok. Allah sizi bağışlasın. O merhametlilerin en merhametlisidir."³⁶⁴ dedi.

İbn İshak ve Sevrî: "Bugün size başa kakmak yok." âyetini şöyle açıklarlar: Yaptığınızdan ötürü katımda bugün size başa kakma ve kınama yok. Allah sizi bağışlasın. Yaptığınız şeyleri Allah gizlesin. O merhametlilerin merhametlisidir.³⁶⁵

³⁵⁹ Yûsuf, 12/15.

³⁶⁰ Yazır, IV, 2911-2914.

³⁶¹ Kutup, VIII, 474-475.

³⁶² Yûsuf, 12/91.

³⁶³ Bediüzzaman Said Nursî, *Lem'alar (Onüçüncü Lem'a)*, Envar Neşriyat, İstanbul 1995, s.88-90.

³⁶⁴ Yûsuf, 12/92.

³⁶⁵ İbn Kesir, VIII, 4130.

Bu âyette Hz. Yusuf'un kendi hakkından vazgeçtiği gibi her hangi bir azarlanmanın olmayacağı ve hatta Allah'tan kardeşleri hakkında bağışlanma dilediği ve Allah'ın merhamet edici olduğunu belirtirken tedirgin olmamalarını vurgulamıştır.

Sonuç olarak, affetmek ve sabırlı olmak izzetli ve şahsiyetli olmanın göstergesidir. Hz. Yusuf 'un yaptığı gibi affetme eylemi bilinçli bir şekilde yapıldığında kulun Allah katındaki takvâ derecesini artırmaktadır.

2.3.2. Hz. Peygamberin Mekke'nin Fethinde Düşmanlarını Affetmesi

Peygamber Efendimizin güzel ahlâkından birisi de affedici ve bağışlayıcı olmasıdır. Peygamberimiz kendi yakınlarına ve sahabelerine şefkat ve merhametle muamele ettiği³⁶⁶ gibi düşmanlarını da özellikle onlar güçsüz buldukları ve teslim oldukları zaman bağışlamış, suçlarını affetmiş, sonunda da pek çoğunun iman etmesine vesile olmuştur.³⁶⁷

Rasûlullah (s.a.v.), kendi hayatı ve inancı tehdit edildiğinde, yani onları müdafaa etmekten başka seçeneği kalmadığında savaşa girişmişti. O'nun savaşları, düşmanları tarafından içine itildiği bir savunma stratejisinden ibaretti.³⁶⁸ Hz. Muhammed (s.a.v.)'in mübarek hayatında büyük bir öneme sahip savaşlardan biri de elbette Mekke'nin fethidir. Mekke'nin Fethi Hicretin 8. Yılı'nın Ramazan ayına rastlar. Bu bölümde, Peygamber Efendimizin, Mekke'nin Fethinde af ve hoşgörüsünü gösteren uygulamalarını ortaya koymaya çalışacağız.

Peygamber Efendimiz, fiilen büyük bir sefere çıkmayı düşündüğünde yalnız gideceği yeri değil, aynı zamanda ordusunun gerçek gücünü saklamak isterdi. Bu sebeple Allah Rasûlü, birçok gönüllünün Medine'de toplanmalarını, ancak Mekke'ye doğru hareketinde yol boyunca, kabilelerin bulunduğu yerlerden geçtikçe, kendisine katılmalarını emretti.³⁶⁹ Kureyşliler, bundan dolayı müslümanların ordusu Mekke civarındaki dağlar arkasına ordugâhını kuruncaya kadar, onların harekete geçtiklerine dâir bir haber alamadılar. Böylelikle Hâlid b. Velid'in komutasındaki

³⁶⁶ Bkz. Tevbe, 9/128.

³⁶⁷ Mehmed Paksu, *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006, s.85.

³⁶⁸ Davut Aydüz, “ Peygamber Efendimizin Savaşla İlgili Uygulamaları”, *Yeni Ümit Dergisi*, 2011 (91), s.18-21.

³⁶⁹ Aydüz, s.18-21.

birlik dışında müslüman birliklerin tamamı hiçbir direnişle karşılaşmadan şehre girdiler.³⁷⁰

Hız. Muhammed (s.a.v.), Mekke'ye girdiğinde Kâbe'nin etrafında toplanan Mekkelilere asırlar önce Hız. Yusuf'un kardeşlerine hitaben söylediği "bugün sizi kınayıp ayıplama yok!"³⁷¹ âyetini okuyarak büyüklüğünü ve merhametini göstermiştir.³⁷² Daha sonra Peygamberimiz Kâbe-i Şerif'e ve Ebu Süfyan b. Haris'in evine girenler bugünden itibaren güven içerisinde olacağını beyan ederek genel af ilan etmiştir.

Genel affın ilan edilmesiyle birlikte İkrime b. Ebu Cehil, amcası Hız. Hamza'yı şehit eden Vahşi ve Hind binti Utbe, kızı Zeyneb'i deveden iterek vefatına sebep olan Hebbar bin Esved gibi birçok müşrik suçlarını itiraf edip af dilemeleri sebebiyle peygamberimiz tarafından affedilmiştir.³⁷³

Hız. Muhammed (s.a.v), kendisini ve kendisine gönül veren ashabını hicrete zorlayarak şehirden çıkarmış ve mallarını gasp etmiş, amcası Hız. Hamza gibi bir çok sahabenin şehit olmasına sebep olan bu kentin insanlarına fitrat-ı beşerin en kavî duygularından biri olan intikam alma, tahkir ve muaheze etmekten uzak durarak sünnetullahı uygun bir tavır ortaya koymuştur. Peygamberimizin bu erdemli davranışı, Yüce Allah'ın "Kolaylık göster, affa sarıl, iyiliği tavsiye et, cahillerden yüz çevir"³⁷⁴ âyetindeki tavsiyesinin gereğidir.

2.3.3. Ailede Eşlerin ve Çocukların Kusurlarını Affetme

Toplumda iç huzurun en önemli prensiplerinden biri aile düzenidir. Allah Teâla böylesine mühim bir mesele olmasından dolayı burada mü'minlere yararlı işlerin beyanı sırasında aile problemleriyle ilgili bazı talimatları içeren bir çok hitapta bulunmaktadır.³⁷⁵ Bu konuyla ilgili Kur'an'da şu ayet zikredilmektedir:

³⁷⁰ Muhammed Hamidullah, *İslam Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2011, s.220-229.

³⁷¹ Yûsuf, 12/92.

³⁷² İslamoğlu, s.449.

³⁷³ Bkz. Köksal, VI, 400-407.

³⁷⁴ A'raf, 7/199.

³⁷⁵ Yazır, VII,5034-5037.

*“Ey inananlar! Eşlerinizden ve çocuklarınızdan bazıları size düşmandır. Onlardan sakının. Eğer affeder, hoş görür, bağışlarsanız muhakkak ki Allah da çok bağışlayan, çok esirgeyendir.”*³⁷⁶

Kurtubî bu âyet-i kerimenin nuzül sebebiyle ilgili olarak şunları zikreder: Muhammed bin İshak'ın İbn Abbas'tan rivayetine göre bir adam kendisine "Ey iman etmiş olanlar, eşleriniz ve çocuklarınızdan size düşman olanlar vardır. Onlardan sakının." âyet-i kerimesini sormuş da o şöyle cevap vermiş: Bunlar, Mekke halkından Müslüman olmuş kimselerdi. Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmek üzere hicret etmek istediklerinde eşleri ve çocukları onları Hz. Peygamber (s.a.v.)'e gitmeye bırakmadılar. Çok daha sonraları hicret ederek Hz. Peygamber (s.a.v.)'e geldiklerinde gördüler ki insanlar dinde fakihler olmuşlar. Onları hicretten alıkoyan eş ve çocuklarını cezalandırmak istediler de Allah Teâla bunun üzerine bu ayeti kerimeyi indirdi. Ayrıca bu âyet-i Kerimenin nuzül sebebinin bu olay olduğu hususunda selef âlimleri ittifak etmiştir.³⁷⁷

Fahrudin Razi, âyetteki "Affeder, kusurlarını başlarına kakmaz örterseniz" ifadesi ile ilgili olarak İbn Abbas (r.a.)'tan gelen "Mekkelilerden birisi, hicret edip de birçok insanın kendisinden önce hicret ettiklerini ve dinlerini daha iyi yaşadıklarını anlayınca, daha önce hicret etmesine mani olan, hanımını ve çocuklarını cezalandırmak istedi. Eğer onlar da gelip, hicret yurdunda birleşirlerse, onlara infak etmeyip, iyi davranmayacağını söyledi. İşte bunun üzerine, bu âyet nazil oldu." rivayetini zikrederek ayette bahsedilen düşmanlığın, küfür sebebiyle ve imandan engelleme sebebiyle olduğu anlaşılmaktadır. Mü'minler arasında ise böyle bir düşmanlık söz konusu değildir. Çünkü mü'min olan hanımları ve çocukları, onların düşmanı olamayacağını ifade eder.³⁷⁸

Elmalılı Hamdi Yazır, İman eden ve aile üzerinde yönetici olması gereken erkeklere, aile içindeki zevcelerinin ve çocuklarının akıl veya dinde noksanlıkları sebebiyle düşmanlık yapabileceğini bundan dolayı eş seçerken dış güzelliğine, malına, kapılıverip her şeyden önce dinini, edebini, iffetini ve âhlakını aramak gerektiğini vurgular. Sonra da aile hukukuna riayet ve onların dini terbiyelerine dikkat etmeli, ayrıca onların yüzünden gelmesi beklenen dünyevi ve uhrevi

³⁷⁶ Teğâbun, 64/14.

³⁷⁷ Kurtubî, XVIII, 96.

³⁷⁸ er-Râzi, XXI, 522.

zararlardan sakınmalı, sevgi ve alaka sevdasıyla şımartılmamalıdır. Bununla beraber sakınacağız diye tazyik edip de sıkmamalı, her kusurlarına aldırılmaması gerektiğini zikreder.³⁷⁹

Sonuç olarak şunları söylememiz mümkündür:

Allah Teâla, dünya hayatında sınav konularımızdan birisi olan eşlerimiz ve çocuklarımız hakkında bizi uyarmaktadır. Bu uyarı, eşlerimiz ve çocuklarımızın dini vecibelerin yerine getirilmesi hususunda düşmanlık yaparak bizlere engel olabilecekleri hususundadır.

³⁷⁹ Yazır, VII, 5034-5037.

SONUÇ

Şiddet olaylarının arttığı ve beşeri ilişkilerde ahlâki değerlerin giderek zayıfladığı globalleşen dünyamızda, insanların göz ardı ettiği değerlerden biri de affetme erdemidir. Allah'ın kullarına ihsan buyurduğu en güzel nimetlerden birisi acıma ve bağışlama duygusu olup bu duyguyu bütün yaratıklara karşı kullanması esastır.

Kur'ân'ın semantik örgüsü içinde mesajlarını muhataplarına, en etkili bir şekilde ulaştırma amacıyla kullandığı anahtar kelimelerden bir tanesi de af kelimesidir. Kur'ân bağlamında af olgusuna ilişkin olarak yaptığımız araştırmada ulaştığımız sonuçları aşağıda özetlemeye çalışacağız.

Bu çalışmamızda öncelikli olarak Kur'ân'ın temel eğitim ilkelerinden biri olarak sunulan af olgusunun kavramsal çerçevesini ortaya koymak amacıyla etimolojik tahlilini yapmaya çalıştık. Bu tahlili, Kur'ân bağlamında yapmaya gayret ettik. “Afv”, sözlükte yok etmek, ortadan kaldırmak, silip süpürmek; fazlalık, artık gibi anlamlara gelmektedir.

Af kavramı ahlâk ve fıkıh alanında kullanılan bir terim olup genel anlamda affi; maddi olayların işleyiş tarzından çıkarılan ve haktan vazgeçmeyi içeren bir duygu açıklaması veya kişinin şahsına bağlı haklardan vazgeçmesini içeren irade beyanı şeklinde tanımlamak mümkündür.

Kur'ân-ı Kerim af konusuna geniş ölçüde yer vermiş ve affi muhtelif köklerden gelen fiil, isim ve sıfatlarla ifade etmiştir. Yaptığımız bu çalışmamızda tespit ettiğimiz kadarıyla “Afv” kavramı Kur'ân-ı Kerim'de; “**تاب, بدل, صفح, كفر, زكى, رحم**”, “**غفر, عفا**” gibi fiiller ve bu fiillerden türeyen çeşitli çekimleriyle ifade edilmiştir. “**غفر-عفا**” fiilleri, isim ve sıfatlarıyla birlikte doğrudan doğruya, diğer “**كفر-زكى-رحم-بدل**” fiilleri ise, dolaylı olarak af ve mağfiret anlamına gelmektedir.

Buna göre “afv” kelimesi, suçu izale etmek ve onu silmek; “mağfiret” kelimesi, bir şeyi örtmek ve kapatmak; “Küfr” kelimesi, bir şeyi işlenmemiş gibi örtmek; “Safh” kelimesi, kötülük edene karşı kini tamamen silmek ve hem diliyle hem de kalbiyle bağışlamak; “Rahmet” kelimesi, Allah'a isnad edildiğinde “ihsan”, kul'a isnad edildiğinde “nezaket” manalarına; “Tezkiye” kelimesi, temizleme, arınma, paklama, temize çıkarma; “Tebdil” kelimesi ise, bir şeyin kendinde

değişiklik yapmak ve aslını korumak anlamı açısından “tağyîr” kavramıyla eş anlamlı olarak kullanılmaktadır.

Bu çalışmamızda daha sonra Kur’ân bağlamında affetmenin anlamsal olarak yakın ilişkileri olan İstiğfâr, Tevbe, Hoşgörü, Rahmet, Adalet, Sulh, Dindarlık, İman, Takvâ, İhsan ve Birr kavramları ile yakın ilişkilerini ortaya koyarak affetmenin geniş ve zengin bir anlam alanına sahip olduğunu müşahede ettik.

Kur’ân-ı Kerim’de, Allah’ın affediciliği ve bağışlaması çeşitli vesilelerle ifade edilerek affin ilâhi bir sıfat ve yüksek bir ahlâki üstünlük olduğu kesin olarak ortaya konulmuştur. Af genellikle birbirlerine düşman olan ve kin besleyen insanların kalbini yumuşatır. Aralarında dostluk ve sevgi bağlarının kurulmasına sebep olur. Dünyevî menfaatler uğruna başkalarının kalbini kırmak, kin ve düşmanlık tohumlarını kalbimizde filizlendirmek yerine gönüllerini yapmak, dostluk ve sevgi bağlarını coşturmak daha iyidir. Affetmenin vereceği haz, intikam almanın vereceği hazdan daha makbuldür. Çünkü affetmeyi ahlâki bir karakter haline getiren bir mü’min beşeri münasebetlerde daha fazla sevilir.

Kur’ân’a göre, kötülüğün karşılığı ona müsavi bir cezadır ve bu adaletin gereğidir. Hiçbir suçlu suçunun karşılığı olan cezadan ziyade bir ceza ile cezalandırılmaz. Çünkü bu zulümdür. İntikam almanın ölçüsü yani kötülüğün cezası zarar gören kimsenin uğradığı zarar oranında misilleme yapmasıdır. Bu izin verilmiş, makûl bir haktır. Buna karşılık haksızlığa uğrayan taraf suçluyu bağışladığı takdirde, Yüce Allah’ın “ onu mükâfatlandırmak Allah’a düşer” (Şura 42/40) ayeti ile bağışlayanın ecrini Allah’ın vereceği bildirilir.

Beşeri münasebetlerde başkalarını hoş görebilmenin yolu, onların içinde buldukları psikolojik durumu göz önünde bulundurmak, yani empati yapmaktır. Bizi öfkeliendiren kimseler karşısında muhatabımızın neden böyle davrandığını düşünmektir. Çünkü çatışma ve intikam gibi olumsuz unsurlar, genellikle hoşgörüsüz ortamlarda gelişme imkânı bulur.

Hoşgörü adına olumlu bir insanî tavır ortaya koyalım derken, kayıtsızlığımızı, boş vermişliğimizi, ihmalimizi temize çıkartmak gibi yıkıcı bir tavır içerisine girebiliriz. Gerçek manada hoşgörü sahibi olabilmek, haksızlığa ve zorbalığa kayıtsızlıkla karıştırmamak için belli bir kişilik olgunluğuna ulaşmak gerekir.

Af ve müsamaha, bireysel münasebetlerle ilgili konularda en güzel hareket olduğu halde, eğer Allah'ın emirlerine hürmetsizlik ifade eden bir hususta olursa, bu defa af ve müsamaha kötü ve çirkin davranış olur. Hazret-i Âişe annemiz şöyle der:

“Ben, Rasûlullah'ın şahsına yapılan bir haksızlığın öcünü aldığını görmedim. Yalnız Allah'a hürmetsizlik ifade eden durumlar müstesna. Eğer Allah'a bir hürmetsizlikte bulunulursa Rasûlullah bu hususta insanların en öfkeliydi. İki şey arasında serbest bırakıldıkça da, gayri meşru olmamak şartıyla, daima kolayı tercih ederdi.” (Ahmed b.Hanbel, Müsned, IV, 426).

Araştırmamızın nihaî sonucu şudur: Kur'ân'ın evrensel mesajının doğru anlaşılmasında Kur'ân'ın anahtar kavramlarının büyük bir ehemmiyeti vardır. Dolayısıyla Kur'ân'da kullanılan her bir kelimeyi sadece lügat aracılığıyla ya da kelimenin tarihsel süreç içerisinde kazandığı yöresel ve geleneksel anlamlarla anlamak hiçbir zaman kâfi olmayacaktır. Bu sebeple söz konusu kelime ve kavramların öncelikle Kur'ân'ın indiği dönemdeki anlamlarının doğru tespit edilmesi, geçtiği ayetlerin Kur'ân'ın anlam bütünlüğü içerisinde okunması, yer aldığı dönemle ilişkilendirilmesi ve anlamlandırılması gerekmektedir. Dolayısıyla Kur'ân'ın anlam bütünlüğünü içerisinde af olgusunun tarihsel süreç içerisinde kazandığı anlamlarla, Kur'ân'ın indirildiği dönemde kazandığı anlamları göz önünde bulundurmanın metodik bir gereklilik olduğu sonucuna ulaştık.

BİBLİYOGRAFYA

- Ağırkaya, Güven, *Kur'ân-ı Kerim'de Birr*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2009.
- Akbulut, İlhan, “İslâm Hukukunda Suçlar ve Cezalar”, *Ankara Ü. Hukuk F. Dergisi*, 2003, s.167-181.
- Alptekin, Zeynel Abidin, *Kur'ân'da İman Kavramının Semantik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Yüzüncü Yıl Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van 2009.
- Âlûsî, Şihâbuddîn Mahmud, *Rûhu'l Meânî fi Tefsîri'l-Kur'ani'l-Azîm ve's-Seb'il-Mesânî*, Dâru İhyâi't-Turasi'l-Arabî, Beyrut 1985.
- Aslan, Ömer, *Kur'an ve Hoşgörü*, İlahiyat Yay., Ankara 2005.
- Ateş, Süleyman, *Yüce Kur'ân'ın Çağdaş Tefsiri*, Yeni Ufuklar Neşriyat, İstanbul 1989.
- Aydınlı, Hasan, “Ruh Dünyamızda Kanayan Yara: Pasif Saldırganlık”, *Sızıntı Aylık ve Kültür Dergisi*, 2012, s.15-18.
- Aydüz, Davut, “Peygamber Efendimiz'in Savaşla İlgili Uygulamaları ”, *Yeni Ümit Dergisi*, 2011, s.18-21.
- Ayten, Ali, “Affetme Eğilimi ve Dindarlıkla İlişkisi Üzerine Ampirik Çalışma”, *Marmara Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 2009, s.111-128.
- Ayverdi, İlhan, *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 2006.
- Bâkillânî, Ebubekir Muhammed b. Tayyib, *et-Temhîd fi'r-Reddi'l Mulhideti'l-Mu'attıla*, Tahk. Muhammed el-Hudayrî, Matbaatu Lücteni't-Te'lif, Kahire 1947.

Bayraklı, Bayraktar, *Yeni Bir Anlayışın Işığında Kur'ân Tefsiri*, Bayraklı Yayınları, İstanbul 2008.

Bediüzzaman, Said Nursî, *İşârâtü'l-İcâz*, Sözler Neşriyat, İstanbul 2002.

_____, *Lem'alar*, Envar Neşriyat, İstanbul 1995.

Bedir, Lokman, *Kur'ân'da İlahi Mağfiret*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Atatürk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 2013.

Beydâvî, Kadı Nasıruddin Abdullah, *Envâru't Tenzil ve Esrâru't-Te'vîl*, Dâru'l-Fikr, Beyrut 1996.

Bilmen, Ömer Nasuhi, *Hukuk-u İslamiyye ve İslahat-ı Fikriyye Kâmusu*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1950.

_____, *Kur'ân-ı Kerim Türkçe Mealî Âlisi ve Tefsiri*, Bilmen Yayınevi, İstanbul 1985.

Carnegie, Dale, *Üzüntüsüz Yaşamak Sanatı*, Çev. Behzat Tanç, Yağmur Yay. İstanbul 1980.

Celaleyn, Celaledin Muhammed b. Ahmed el-Mahalli, Celaledin Abdurrahman b. Ebi Bekr es-Suyuti, *Tefsiru'l Kurâni'l Azim*, Çağrı Yayınları, İstanbul, tsz.

Cezâîrî, Ebû Bekr Câbir, *Eyseru't-Tefâsîr*, Dâru'l Kütübi'l-İlmiyye, Beyrut 1995.

Cevziyye, İbni Kayyim, *Zâdu'l-Meâd*, Çev. Şükrü Özen vd., İklim Yayınları, İstanbul 2008.

Cürcani, Ebu'l Hasan Seyyid Şerif Ali b. Muhammed b. Ali, *et-Ta'rifat*, Dâru'l Kütübi'l İlmiyye, Beyrut 1983.

Çağrı, Mustafa, “*Af*” *mad.*, *DİA*, I-XLI, TDV. Yay., İstanbul 1988.

_____, “*Müsamaha*” *mad.*, *DİA*, I-XLI, TDV. Yay., İstanbul 1988.

Çelik, Hüseyin Avni, “Affin Kur’ân-ı Kerim’deki Yeri”, *Atatürk Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 2010, s.95-128.

Çelik, İbrahim, *Kur’ân Işığında Hoşgörü ve Şiddet*, Kişisel Yay., İstanbul 2001.

Çıtır, Aslan, *Kur’ân’da Peygamberlere İsnat Edilen Olayların Masumiyet Açısından Değerlendirilmesi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2010.

Dağcı, Şamil, “İhsân” mad., *DİA*, I-XLI, TDV. Yay., İstanbul 1988.

Davudoğlu, Ahmed, *Sahîh-i Müslim Tercüme ve Şerhi* (2.Baskı), Sönmez Neşriyat, İstanbul 1977.

Devellioğlu, Ferit, *Osmanlıca-Türkçe Ansiklopedik Lügat*, Ankara 1993.

Dihlevi, Şah Veliyyullah, *Huccetullahi'l-Baliğa*, Çev. Mehmet Erdoğan, İmaj Yayınevi, İstanbul 1990.

Dikmen, Mehmet, *Huzurlu Yaşamak İçin 100 Altın Kural*, Sevgi/Türdav Yay., İstanbul 2002.

Diyaret İşleri Başkanlığı, *Kur’an-ı Kerim Meâli*, Haz. Halil Altuntaş, Muzaffer Şahin, Ankara 2006.

Doğan, Mehmet, *Büyük Türkçe Sözlük*, İz Yayıncılık, İstanbul 1996.

Döndüren, Hamdi, “Tebük Seferi”[Elektronik Sürüm], *Altınoluk Dergisi*, Sayı:175, 2000.

Draz, Muhammed, *En Mühim Mesaj* (4.Baskı), trc. Suat Yıldırım, Yeni Akademi Yay. İstanbul 2003.

Ece, Hüseyin K., *İslam'ın Temel Kavramları*, Beyan Yay., İstanbul 2006.

Ersan, Osman, “Şefkat ve Merhamet”[Elektronik Sürüm], *Altınoluk Dergisi*, Sayı:203, 2003.

- Ebû Dâvûd, Süleyman b. El-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, Dâru'l-Hadis, Beyrut 1969.
- Fîruzabâdî, Muhammed b. Yâkub, *el-Kâmûsu'l-Muhît*, Müessesetu'r-Risâle, Beyrut 1991.
- _____, *Besâiru Zevi't-Temyiz Fî Letaiîfi Kitabi'l-Aziz*, El-Mektebetü'l İlmiyye, Beyrut, tsz.
- Gazâlî, Ebû Hâmid Muhammed b. Muhammed, *İhyâu Ulûmi'd-Dîn*, Çev. Ahmet Serdaroğlu, Bedir Yay., İstanbul 1974.
- Gökçen, Ahmet, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Cezaları ve Bu Kanunlardaki Ceza Müeyyideleri*, Eser Sahibinin Kendi Yayını, İstanbul 1989.
- Gölcük, Şerafeddin- Toprak, Süleyman, *Kelâm*, Tekin Yayınevi, Konya 1996.
- Halebî, Ahmed İbn Yusuf es-Semîn, *Umdetü'l Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, Âlemü'l Kütüb, Beyrut 1993.
- Hamidullah, Muhammed, *İslam Peygamberi*, Beyan Yayınları, İstanbul 2001.
- Hicazî, M.Mahmud, *Furkan Tefsiri*, İlim Yayınları, İstanbul tsz.,
- İbn Akîl, Abdullah b. Abdurrahman, *Şerhu İbn Akîl*, Müessesetu Sicilli'l-Arab, Kahire 1980.
- İbn Âşûr, Muhammed Tâhir, *Tefsirü't Tahrir ve't-Tenvir*, Dâru't-Tûnusiyye, Tunus 1984.
- İbn Hanbel, Ahmed, *Müsned*, Mektebetü'l-Mütenebbi, Kahire 1997.
- İbn Kayyım el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd*, Çev. Şükrü Özen vd., İklim Yayınları, İstanbul 1989.
- İbn Kesir, Ebu'l-Fidâ İsmail, *Tefsiru'l Kur'ani'l Azim*, Müessesetu'l-Kütübi's-Sekafiyye, Beyrut 1996.

İbn Manzur, Ebu'l Fadl Cemâluddîn b. Mükerrerem, *Lisânu'l Arab*, Dâru'l Fikr, Beyrut 1997.

İslamoğlu, Mustafa, *Hayat Kitabı Kur'an(Gerekçeli Meâl-Tefsir)*, Düşün Yay., İstanbul 2009.

İsfahânî, Ebu'l Kâsım Hüseyin b. Muhammed er-Râgıb, *el-Müfredât fi Ğarîb'il Kur'an*, Thk. M.S. Kilanî, Da'ru'l Marife, 4.Baskı, Beyrut, 1961.

İz, Mahir, *Din ve Cemiyet* (2.Baskı), Med Yayınları, İstanbul 1979.

İzutsu, Toshihiko, *İslam Düşüncesinde İman Kavramı*, (Çev. Selahaddin Ayaz), Pınar Yay., İstanbul 2005.

_____, *Dini ve Ahlaki Kavramlar*, Çev. Selahaddin Ayaz, Pınar Yay., İstanbul 1997.

_____, *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Trc. Süleyman Ateş, Yeni Ufuk Neş., İstanbul, tsz.

Kâdı Abdulcebbar, *Şerhu'l Usûli'l Hamse*, Nşr. Abdülkerim Osman, Kahire 1965.

Karagöz, İsmail, *Günahlar Tevbe ve İstiğfar*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

_____, *Ayet ve Hadisler Işığında Sevgi ve Dostluk*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

Karaman, Hayreddin ve Arkadaşları, *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsiri*, DİB Yayınları, Ankara 2007.

Kasapoğlu, Abdurrahman, "Kur'an'da Affetme Olgusu (İnsanların Birbirlerini Affetmeleri)", *Diyanet İlmi Dergi*, Sayı:4, 2007.

Kayalı, Umut, *Kur'an'da Hz. Peygambere ve Sahabeye Yönelik Uyarılar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Cumhuriyet Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas 2010.

Kılıç, Sadık, *Kur'an'da Günah Kavramı*, Hibaş Yayınevi, Konya, 1984.

Köksal, M. Âsım, *İslam Tarihi*, Köksal Yayıncılık, İstanbul 2006.

- Kurtûbî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ahmed, *el-Câmi' li Ahkâmi'l Kur'an*, Dâru'l Hadis, Kahire, 1985.
- Kutup, Seyyid, *fî Zilâli'l Kur'an*, çev. İ.H. Şengüller vd., Birleşik Yay., İstanbul 1986.
- Kutup, Muhammed, *İslâm'a göre İnsan Psikolojisi*, çev. Akif Nuri, Şamil Yayınevi, İstanbul 1974.
- Maverdi, Ebu'l Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Maverdi el-Basri, *en-Nüket ve'l-Uyûn*, Daru'l Kitabi'l İlmiyye Yayınları, Beyrut, tsz.
- Merâği, Ahmed Mustafa, *Tefsiru'l Merâği*, Matbuâtu Mustafa, Mısır 1973.
- Meriç, Cemil, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1995.
- Mevdûdî, Ebu'l-A'la el-Mevdûdî, *Tefhîmu'l-Kur'an*, Trc. Muhammed Han Kayani ve Arkadaşları, İnsan Yayınları, İstanbul 1985.
- Milli Eğitim Bakanlığı Din Öğretimi Genel Müdürlüğü, *Dinî Terimler Sözlüğü*, Haz. A. Nedim Serinsu vd., MEB Yayınları, Ankara 2009.
- Müjdecî, Ahmet, *Kelâmî Açıdan Allah'ın Affı*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Selçuk Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2007.
- Müslim, Ebu'l Huseyn b. Haccâc, *el-Câmiü's-Sahîh*, Thk. M. Fuad Abdalbâki, Dâru İhyâu Arabiyye, Beyrut, 1955.
- Nazik, M. Hamil, *İnsan İlişkileri*, Ya-Pa Yayınları, İstanbul 2000.
- Nesefî, Abdullah İbn Ahmed, *Medâriku't-Tenzil ve Hakâiku't-Te'vil*, Dâru'n-Nefâis, Beyrut 1996.
- Okumuş, Mesut, "Kur'ân'da "Birr" Kavramı Üzerine Semantik Bir Analiz", *Dinî Araştırmalar Dergisi*, 2002, s.97-115.
- Önkâl, Ahmet, *Rasûlüllah'ın İslam'a Davet Metodu*, Esra Yay., Konya 1989.

- Özmen, Ahmet, “Öfke ile Başa Çıkma Eğitimi (Dört Uygulama Üzerine İnceleme)”, *Kafkas Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2008, s.11-18.
- Paksu, Mehmed, *Peygamberimizin Örnek Ahlâkı*, Nesil Yayınları, İstanbul 2006.
- Polater, Kadir, “*Kur'an'da Rahmet Kavramı*”(Yayınlanmamış Doktora Tezi), Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 1997.
- Râzî, Fahrüddin Muhammed b. Ömer, *et-Tefsîru'l Kebîr (Mefâtihu'l-Ğayb)*, Dâru'l Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1990.
- Rıza, Muhammed Reşit, *Tefsiru'l-Menar* (2.Baskı), Dâru'l-Minber, Mısır 1949.
- Sâbûnî, Muhammed Ali, *Safvetü't Tefâsir*, Dâru'l Fikr, Beyrut, tsz.
- _____, Muhammed Ali, *Peygamberler Tarihi*, Çev. Hanifi Akın, Ahsen Yayınları, İstanbul 2003.
- Soysaldı, H.Mehmet, “Kur'ân Semantiği Açısından Takvâ”, *Fırat Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1996, s.21-42.
- Şahin, Hatice, “*Kur'ân'da Takvâ Kavramı*” (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Uludağ Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2006.
- Şener, Abdulkadir, “Dinî ve Hukuki Açından Bağışlama Üzerine Sohbet”, *Ankara Ü. İlahiyat F. Dergisi*, 1982, s.229-235.
- Sülün, Murat, *Kur'ân'ı Kerim Açısından İman-Amel ilişkisi*, Ensar Neşriyat, İstanbul 2005.
- Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. Cerir b. Yezid, *Taberi Tefsiri*, Çev. Hasan Karakaya vd., Hisar Yayınevi, İstanbul 1996.
- Tahânevî, Muhammed Ali b. Muhammed, *Keşşâfu Istılâhâti'l-Fünun*, Dâru'l-Kütubi'l-İlmiyye, Beyrut 1998.

- Tabatabâî, Muhammed Hüseyin, *el-Mîzan fî Tefsiri'l Kur'an*, el-Müessesetü'l Âlemi li'l-Matbuat, Beyrut 1973.
- Taysi, Ebru, *İkili İlişkilerde Bağışlama: İlişki Kalitesi ve Yüklemelerin Rolü*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Ü. Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2007.
- Topaloğlu, Bekir, *Dinî Sohbetler*, Ensar Neşriyat, İstanbul 1982.
- Türk Dil Kurumu, *Türkçe Sözlük*, Millet Yayınları, İstanbul 1992.
- Ünal, Ali, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Beyan Yayınları, İstanbul 1986.
- Yalçın, Cavit, *Kur'ân'da Temel Kavramlar*, Vural Yayıncılık, İstanbul 1997.
- Yazır, Elmalılı Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, His Yay., İstanbul 1970.
- Yıldırım, Suat, *Kur'ân'da Ulûhiyet*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 1987.
- Yılmaz, Hasan, "Kur'ân'ı Anlamada Odak Kavramların Bilinmesinin Önemi Üzerine Analitik Bir Değerlendirme", *AÜİF Dergisi*, 2004, s.228-239.
- Yiğit, İsmail, *Peygamberler Tarihi*, Kayıhan Yayınları, İstanbul 2007.
- Yürüşen, Melih, *Liberal Bir Değer Olarak Ahlakî ve Siyasî Hoşgörü*, Yapı Kredi Yay., İstanbul 1996.
- Zebîdi, Murtaza b. Muhammed, *Tacu'l-Arus min Cevahiri'l Kamus*, Dâru's-Sadı, Mısır 1287.
- Zemahşeri, Mahmud b. Ömer, *el-Keşşâf an Hakâiki Gavâmidi't-Te'vil ve Uyûni'l-Ekavil fi Vucuhi't-Te'vil*, Mektebetü'l-A'bikan, Riyad 1998.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Hüseyin ŞAHİN
Doğum Yeri ve Tarihi	Erzurum / 01.08.1975
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	Arapça, İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	Milli Eğitim Bakanlığı
İletişim	
E-Posta Adresi	h_sahinim25@hotmail.com
Tarih	04/07/2014